

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra žurnalistiky

**VOLNÝ ČAS DĚTÍ, MLÁDEŽE A ELEKTRONICKÁ
MÉDIA**

Magisterská diplomová práce

Autorka: Bc. Kateřina Šišková

Mediální studia

Vedoucí práce: Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Olomouc 2010

Palacký University in Olomouc
Philosophical Faculty

Department of Journalism

**THE LEISURE TIME OF CHILDREN AND ADOLESCENTS
IN RELATIONSHIP WITH ELECTRONIC MEDIA**

Author: Bc. Kateřina Šišková

Media studies

Supervisor: Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlášení autorky

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci zpracovala samostatně pod vedením Mgr. Renáty Sedlákové, Ph.D., uvedla všechny použité literární a odborné zdroje a dodržovala zásady vědecké etiky.

V Olomouci dne 30. dubna 2010

.....

Počet znaků včetně mezer: 165 091

Poděkování

Zde bych ráda poděkovala Mgr. Renátě Sedlákové, Ph.D. za všechny podnětné a cenné připomínky poskytované při konzultacích během psaní práce.

Děkuji také vedením Základní školy Demlova v Olomouci a Základní školy Hálkova v Olomouci za to, že mi umožnila realizovat výzkumné šetření s jejich žákyněmi a žáky.

Název: Volný čas mládeže a elektronická média

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá způsoby trávení volného času dětí a mládeže s důrazem na roli elektronických médií. Práce je teoreticky ukotvena v sociologii mládeže a sociologii volného času. Dále vychází z teoretických prací a výzkumů, které se zabývaly vlivem elektronických médií na děti a mládež. Prostřednictvím empirického výzkumu a následné analýzy se práce pokouší zjistit, do jaké míry vyhledávají děti a mládež z našeho výzkumného vzorku elektronická média jako činnost ve svém volném čase. Práce se dále zabývá tím, zda je výběr elektronického média jako způsobu trávení volného času nějak ovlivněn dosaženým vzděláním rodičů. Těchto cílů se snaží dosáhnout pomocí metody dotazování. Empirický výzkum je zaměřen na děti a mládež ve věku od 12 do 15 let z vybraných olomouckých základních škol. Realizované výzkumné šetření je omezené z hlediska své reprezentativnosti, jelikož rozsah výzkumného souboru je 205 respondentek a respondentů.

Klíčová slova

Volný čas – děti - mládež - elektronická média – televize - osobní počítač – internet - počítačové hry.

Title: The Leisure Time of Adolescents in Relationship with Electronic Media

Abstract

This work deals with the leisure time of children and adolescents in relationship with electronic media. This work is theoretically based on the Sociology of Youth and the Sociology of the Leisure Time. The other theoretically conceptions are works and research which deals with the effects of electronic media on children and adolescents. The goal of this work is to analyse ways of the leisure time of youth and to explain if the leisure time which is spent with the electronic media is in relationship with the sociocultural ambient of youth. In the empirical research is used the method of interrogatory. The empirical research is focused on the children and adolescents from 12 to 15 years old sampled from the basic schools in Olomouc. The whole research is restricted by the range of the sample which includes 205 respondents.

Keywords

Leisure time – - children - youth - electronic media – television - personal computer - the Internet - computer games.

OBSAH

1 ÚVOD	9
2 CÍL PRÁCE	12
2.1 Hlavní cíl práce	12
2.2 Dílčí cíle práce	12
3 SOCIOLOGIE MLÁDEŽE A VOLNÉHO ČASU	13
3.1 Sociologie mládeže	13
3.2 Proces socializace	18
3.3 Vliv médií na socializační proces	20
3.4 Sociální zrání, společenské postoje, role a životní styl mládeže	21
3.5 Volný čas	24
3.5.1 Délka a náplň volného času	29
3.5.2 Kdo ovlivňuje volný čas dětí a mládeže	31
3.6 Děti, mládež a elektronická média	32
3.6.1 Volný čas dětí, mládeže a elektronická média	32
3.6.2 Masová média a společnost	33
3.6.2.1 Děti, mládež a televize	36
3.6.3 Dětská vývojová psychologie a televize	40
3.6.4 Děti, mládež a rychlý vývoj elektronických médií	42
4 METODIKA	43
4.1 Hypotézy	46
5 REALIZOVÁNÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	48
6 ČINNOSTI VE VOLNÉM ČASE DĚTÍ A MLÁDEŽE	50
6.1 Jak děti a mládež vnímají svůj volný čas	52
6.2 Množství volného času dnešních dětí a mládeže	55
6.3 Děti, mládež a zájmové kroužky	57
6.4 Co dělají děti a mládež, když se nudí	63
6.5 Televize v životě dětí a mládeže	68
6.5.1 Divácké preference a očekávání dětí a mládeže od TV vysílání	70
6.5.2 Důležitost televize v životě dětí a mládeže	75
6.6 Počítač v životě dětí a mládeže	76
6.6.1 Počítačové hry	80
6.7 Virtuální komunikace	82

7 METODOLOGICKÁ SKEPSE	84
8 ZÁVĚR	85
9 ANOTACE	88
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	89
11 SEZNAM PŘÍLOH	94
Příloha č. 1 – dotazník	96
Příloha č. 2 – tabulky	104

1 ÚVOD

„Nejraději hraju počítačové hry, protože mě to kolikrát víc baví, než když jsem venku s klukama. Úplně se převtělím do postavy hlavního hrdiny, a když mě třeba ten den ve škole kámoš naštvě, tak ho pak můžu ve hře několikrát zabít a uleví se mi. Tohle je prostě můj nejoblíbenější způsob, co dělám ve volném čase.“ (chlapec, 13 let)

„Každý den, když přijdu ze školy domů, tak si pustím televizi, protože tam celé odpoledne běží moje oblíbené seriály, hlavně třeba Čarodějky nebo Gilmoreova děvčata. Chtěla bych být totiž jako ony. Chodím i do kroužku, ale prostě u té televize mě to baví nejvíc, a taky na internetu, protože pak si tam s kámoškama o těch seriálech píšeme.“ (dívka, 14 let)

Volný čas je pro každého člověka důležitou součástí jeho každodenního života. I když každý z nás vnímá svůj volný čas odlišně a přikládáme mu různý význam dle vlastních sociálních a kulturních zkušeností, vždy jej dokážeme nějak vymezit. Dospělí lidé se kupříkladu těší na volný čas, ve kterém si mohou odpočinout od práce, relaxovat a také se věnovat rodině. Děti dokáží většinou o náplni svého volného času hovořit už od začátku povinné školní docházky. Vnímají jej jako dobu, ve které si mohou hrát se svými vrstevníky, chodit ven, do kroužků nebo jej trávit jinými aktivitami jako je například sledování televize či hraní počítačových her. V současné době právě využití elektronických médií (televize, počítače, internet) prostupuje všemi oblastmi života lidí všech věkových kategorií, sociálních tříd a lidí s různou úrovní vzdělanosti.

Podle funkcionálního pojetí médií je funkcí médií ve společnosti udržení kontinuity, řádu, integrace, motivace, socializace a přizpůsobení (viz DeFleur, Ballová-Rokeachová 1996). Média jsou tedy vnímána jako součást společnosti a svým způsobem formují vývoj člověka už od dětství. I z tohoto důvodu jsme se v práci zaměřili na kategorii dětí a mládeže, především tedy na jejich způsoby trávení volného času spojené s elektronickými médii.

Děti a mladí lidé se s médii denně setkávají v rodině, škole i ve volném čase. Možnosti pro jejich využívání se jim dnes nabízejí již v předškolním věku. *„Prostřednictvím médií děti a mladí lidé získávají informace o světě dospělých i vrstevnících; uspokojují a rozvíjejí svoje zájmy; inspirují se pro nové způsoby oddechu a zábavy; prožívají chvíle*

napětí, dobrodružství nebo radosti, dosáhnou-li stanoveného cíle; a někdy se na mediální tvorbě sami podílejí. Takto se vytvořila nová, svébytná a významná oblast zájmové činnosti, jejíž rozvoj lze předpokládat také pro budoucnost“ (Hofbauer 2004: 38).

Z mnohých výzkumů a studií je zřejmé, že média, především tedy televize a v současné době i počítače a internet, na děti a mládež v jejich životě značně působí. Všechna tato média jsou v mnohých rodinách také často využívána jako pomocný výchovný nástroj spousty rodičů buď jako odměna, nebo zákaz sledování televize a hraní počítačových her jako trest. Děti a mládež si totiž mnohdy vybírají „pobyt“ u televize, počítače či u internetu na úkor jiných aktivit (sportovní, taneční, hudební, výtvarné kroužky). Z vlastní zkušenosti můžeme potvrdit snížení zájmu o taneční kroužky olomoucké mládeže. Na základě realizování výzkumného šetření se chceme pokusit odhalit příčinu tohoto nezájmu. V úvahu přichází zvýšený zájem právě o elektronická média.

Cílem této práce je tedy zmapovat způsoby trávení volného času dětí a mládeže na dvou základních školách v Olomouci. Zvláště se zaměříme na to, kolik času věnují vybraní jedinci elektronickým médiím. Dále se pokusíme zjistit, zda žákyně a žáci upřednostňují elektronická média před jinými, kulturními či sportovními aktivitami. V práci dále odpovíme na otázky, zda jsou rozdíly v trávení volného času dětí a mládeže ovlivněny dosaženým vzděláním jejich rodičů. Součástí práce je empirický výzkum, který je místně zacílen na město Olomouc. Do výzkumného souboru byly vybrány děti a mládež ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let ze dvou olomouckých základních škol.

Vlastní obsah diplomové práce je možné rozdělit do dvou základních částí. První z nich se zaměřuje na teoretické uchopení problému, druhá potom na provedený empirický výzkum a jeho zhodnocení.

V první kapitole práce uvádíme základní teoretická východiska. Vymezujeme pojmy mládež a volný čas, u kterých vycházíme z konceptu sociologie mládeže a sociologie volného času. Pro účely naší práce je důležité vymezit chápání teoretického pojmu mládež, který se v různých, nejen sociologických přístupech liší. Právě věkové vymezení našich respondentek a respondentů, které jsme si k výzkumnému šetření zvolili, je ve vývojové psychologii fází nazvanou dospívání. Ovšem období dospívání je v literatuře rozdílně děleno. Největším problémem je chápání dolní hranice věku, kdy už jedinci nejsou dětmi, ale ještě nejsou ve společnosti považováni za dospělé. V sociologii mládeže je dolní věková hranice této skupiny vymezována ukončením povinné školní docházky, tedy věkem 14-15 let. Ač v naší práci vycházíme ze sociologického pojetí mládeže,

považovali jsme za důležité zmínit i psychologického pojetí mládeže. Domníváme se, že by se tyto dva přístupy měly respektovat a doplňovat, protože hovoří o stejných vývojových etapách, ovšem věkově odlišně vymezených. Ve vývojové psychologii pracuje například Erikson (1999) s dolní hranicí věku 12 let a vnímá ji jako počátek dospívání a hledání vlastní identity. Ve vývojové psychologii je právě toto období dospívání rozděleno na dvě (někdy až tři) vývojové etapy, a to období prepuberty a puberty. V teoretické části práce se tomuto rozdělení budeme blíže věnovat.

Pozornost je dále zaměřena na proces socializace dětí a mládeže ve vztahu k médiím a na volný čas v jeho historickém vývoji od vzniku sociologie volného času, tedy od druhé poloviny 20. století. Dále uvádíme různá teoretická vymezení a chápání pojmu volný čas. V další kapitole se obsáhleji věnujeme problematice vlivu elektronických médií na mládež v souvislosti s tématem – elektronická média jako jedna z nejvyhledávanějších volnočasových aktivit dětí a mládeže.

Následující kapitoly z druhé (praktické) části práce jsou zaměřeny na metodiku a výsledky z realizovaného výzkumného šetření. Stanovených cílů výzkumu se snažíme dosáhnout na základě metody dotazování a výzkumné techniky anonymního dotazníku. Získáváme zde informace od mládeže na základních školách o jejich způsobech trávení volného času s důrazem kladeným na elektronická média. Získaná data jsou matematicko-statisticky zpracována do grafů a tabulek. Výsledky jsou na základě získaných poznatků porovnávány s předem stanovenými hypotézami a následně interpretovány. Empirický výzkum je omezen z hlediska své reprezentativnosti rozsahem výzkumného souboru 205 respondentek a respondentů.

2 CÍL PRÁCE

2.1 Hlavní cíl práce

Hlavním cílem naší práce je zmapovat způsoby trávení volného času dětí a mládeže na dvou olomouckých základních školách. Zvláště se pokusíme zjistit, kolik volného času věnují vybraní jedinci elektronickým médiím a zda jim dávají přednost před jinými, sportovními, kulturními a dalšími aktivitami.

2.2 Dílčí cíle práce

V práci dále odpovíme na otázky, zda jsou rozdíly v trávení volného času dětí a mládeže z našeho výzkumného vzorku ovlivněny dosaženým vzděláním rodičů.

Na základě získaných dat ze zpracovaného dotazníkového šetření provedeme analýzu výsledků a jejich interpretaci v diskusi.

3 SOCIOLOGIE MLÁDEŽE A VOLNÉHO ČASU

3.1 Sociologie mládeže

Pro účely naší práce je nutné, abychom si vymezili teoretické pojmy, se kterými budeme pracovat. Než se budeme věnovat samotnému konceptu sociologie mládeže a pojmu mládež, naznačíme zde, jak je v pohledu sociologie vnímána *etapa mládí*. Autoři Havlík, Novotná a Prokop (1993) v rámci sociologie výchovy a vzdělávání, ze které vychází sociologie mládeže, vymezují mládí jakožto „*období představující učení se rolím „mladého“, předjímáním rolí dospělých, ale také, jako nutnou podmínku i zapomínání, odnaučování se rolí dítěte, tzv. opouštění dětství*“ (Havlík, Novotná a Prokop 1993: 31). Adolescenti se již začínají považovat za rovnocenné partnery dospělých a snaží se emancipovat od své výchozí rodiny.

V mládí tedy převažuje proces individualizace, kdy nejde o prosté přebírání již vytvořeného modelu dospělého, ale o začleňování se do světa dospělých prostřednictvím dílčí kultury mládeže. Mládí je také obdobím nadějí, hledáním partnerských vztahů, přátelství a lásek (Havlík, Novotná a Prokop 1993: 31).

Jak už bylo naznačeno, mládí je obdobím, kdy jedinci přijímají určitou kulturu mládeže, která se již vymezuje a liší se od dětství novými prvky. Tato kultura není ovšem kulturou uzavřenou a nepropustnou, která by byla typická jen pro kategorii mládeže. Právě „*vysoká hodnota mládí v moderní společnosti mnohdy nutí i starší generaci do určité míry přijímat kulturní prvky (často jen vnějškově) mladé generace. Tomuto formování a šíření generační kultury napomáhají velmi výrazně masové sdělovací prostředky jako hlavní mediátor masové kultury*“ (Havlík, Novotná a Prokop 1993: 33).

Než vůbec přejdeme k sociologickému vymezení pojmu mládež dle konceptu sociologie mládeže, je důležité, abychom upozornili na nedostatek tohoto konceptu. Problém, který s vymezením pojmu mládež vyvstává na povrch sociologických teoretických diskusí, je dolní hranice věku mládeže. Jak už jsme podotkli v úvodu, tak existuje řada názorů, pokud jde o dolní hranici věku mládeže. V sociologii je většinou vymezovaná 14-15 rokem. V rámci tohoto věkového určení je to doba, kdy končí povinná školní docházka a mladý člověk se začíná připravovat na vstup do pracovního poměru. Začíná se postupně osamostatňovat z vlivu rodiny a závislosti na ní. Název naší práce – Volný čas dětí, mládeže a elektronická média – byl zvolen účelově. Nemohli jsme v názvu

použít jen pojem mládež, který v sociologickém konceptu zahrnuje pouze jedince ve věkovém rozmezí od 14-15 let, protože náš výzkumný vzorek pracuje s jedinci od 12 let. Chceme poukázat na to, že sociologický koncept nereflexuje psychologické pojetí vývoje, ve kterém jsou popisovány stejné vývojové sociální aspekty mládeže jako v sociologii mládeže, ovšem o výrazné 2-3 roky dříve. Domníváme se, že by sociologie mládeže měla respektovat vývojovou psychologii a neměla by tuto fázi v životě člověka opomíjet. Dle vývojové psychologie jde o období prepuberty a puberty (adolescence), kdy jedinec přestává být dítětem, ale ještě není společností vnímán jako dospělý. Tato hranice věku je u dívek 11 let, u chlapců 12 let. „*Jde o období dospívání a hledání vlastní identity v konfliktu s nejistotou ohledně své role mezi lidmi*“ (Erikson 1999: 72). Erikson (2002) ještě dále vymezuje období adolescence v negativním smyslu jako obdobím nikoho, které se rozprostírá mezi dětstvím a zralostí, nebo jako normální období, které je věnované sportu a dovádění, společné činnosti v různých partách a na večírcích. Dle zjištěných omezení by se měly oba koncepty respektovat a vzájemně se doplňovat. Podle našeho názoru bychom měli vnímat období adolescence jako určitou fázi mezi dětstvím a dospělostí, ve které se člověk osamostatňuje, odtrhává se od primárního vlivu rodiny a tráví množství svého času s přáteli při různých činnostech. Jak také doplňuje Šimíčková-Čížková (2008), tak pro toto období dospívání jsou charakteristické výrazné změny jak ve fyzickém vývoji, tak v psychickém. Všechny tyto změny jsou znatelnější i proto, že nastupují po relativně klidném vývojovém období mladšího školáka (psychoanalytický termín – období latence). Někteří autoři charakterizují nastávající změny jako věk druhé strukturální přeměny, tedy věk, kdy dochází ke změnám v proporcích těla i struktuře psychiky (Šimíčková-Čížková 2008: 101). Protože ale v práci teoreticky vycházíme ze sociologického pojetí, je nutné, abychom nejen v názvu práce hovořili o dětech a o mládeži.

Nesmíme také opomenout uvést, že pro období dospívání je typická rozdílná akcelerace vývoje nejen mezi chlapci a dívkami, ale i u téhož pohlaví ve stejném vývojovém stádiu, ovšem třeba ve věku o rok více nebo naopak méně. Je znatelná proměnlivost nástupu dospívání, i rychlost s jakou probíhá. V posledním století se vývoj i růst dětí zrychlil. „*Tento trend je nazýván sekulární akcelerace*“ (Šimíčková-Čížková 2008: 101). Proto se také pokoušíme ve výzkumném šetření poukázat na rozdíly ve volnočasových aktivitách jak mezi chlapci a dívkami, tak i mezi mladšími a staršími respondentkami a respondenty. Také srovnáme naše výsledky s výzkumy dřívějšími

(viz otázky v dotazníku č. 5, 6 – srovnání americký výzkum, otázky č. 19, 20, 21 – srovnání český výzkum).

Nyní již přejdeme k vymezení pojmu mládež dle konceptu sociologie mládeže¹, což je sociologická disciplína, která „zkoumá mládež jako sociální kategorii, její vztah ke kategorii dospělých a k celé společnosti, dále k různým společenským institucím, její vnitřní složení, specifickou kulturu a životní způsob“ (Petrusek 1994: 21).

Sociologie mládeže vychází ze sociologie výchovy a vzdělání. Tento stávající koncept byl doplněn sociologií mládeže v pohledu na mládež zejména odkazem na zvláštnosti její kultury. Někteří sociologové například zdůrazňovali generační rozdíl mezi mladými a staršími. Podle nich jsou mladí lidé pružnější než střední generace a nejsou tak závislí na existujícím systému. Tím se vytváří u mladých lidí generačně odlišný životní styl a vědomí, které mohou být dokonce ve vztahu ke stylu života dospělých konfliktní. Musíme ovšem zdůraznit, že v tomto pohledu na mládež ještě autoři neuvažovali o možnostech diferencí mezi kulturou mládeže například z hlediska odlišných sociodemografických charakteristik. Mládež z různých sociálních vrstev může mít odlišnou kulturu, ovlivněnou národnostními, ekonomickými i náboženskými rozdíly. Například mladí lidé ve vyspělých zemích mají jiné kulturní zvyklosti než ve stejném období mládež v zemích rozvojových.

Již v 50. letech 20. století se objevují kritici výše zmíněné jednotné subkultury mládeže, která podle nich vyplynula z převažujícího zájmu badatelů o mládež středních vrstev. Poukazovali na to, že v nižších společenských vrstvách jsou generační protiklady zcela ojedinělé. Také tvrdí, že i ve středních vrstvách je socializace přejímáním norem a hodnot rodičovských generací, a že pro většinu mladých mají nakonec větší význam normy a hodnoty rodiny a institucí než vrstevnických skupin (Havlík, Novotná a Prokop 1993: 35). Neztotožňujeme se s tvrzením kritiků subkultury mládeže, kteří se domnívali, že v nižších sociálních vrstvách jsou generační rozdíly zcela minimální. Podle našeho názoru jsou odlišnosti mezi dospělými a mládeží ve všech vrstvách společnosti. Ovšem tak, jak existují v kultuře dospělých difference mezi vyššími vrstvami a nižšími, tak

¹ V Československu se začala sociologie mládeže rozvíjet v 60. letech minulého století. Již v r. 1964 byla v československé sociologické společnosti založena sekce sociologie mládeže. Pozornost byla věnována vztahu mládeže a společnosti, úloze vysokoškolských studentů ve společnosti, generačnímu konfliktu atd. Rozvíjel se i empirický výzkum mládeže a jejích jednotlivých skupin. V 70. letech se vývoj disciplíny pozastavil. Produkci těchto let charakterizuje kritika západních teorií mládeže a orientace na empirický výzkum sociální třídní diferenciace mládeže. Od 80. let se poněkud zlepšila institucionální základna výzkumu mládeže, jenž se zabýval hlavně hodnotovou orientací, životními cíli, aktivitami volného času, zastoupením mládeže v druhé ekonomice, inovačními aktivitami, vzděláním a využíváním kvalifikace, politickými aktivitami, světovým názorem, materiálními životními podmínkami, mladou rodinou apod.

můžeme identifikovat rozdíly i v kulturách mládeže z různých sociálních vrstev. Přikláníme se tedy k vymezení subkultury mládeže, kdy děti rodičů s vyšším dosaženým vzděláním vyhledávají jiné aktivity než děti rodičů, jež dosáhli nižšího vzdělání. Samozřejmě toto tvrzení nelze zobecňovat, jelikož existují i výjimky. Jasně to vyplývá z primárního vlivu rodiny, který děti a mládež ve všech směrech ovlivňuje. Předpokládáme, že si pak mládež odlišných subkultur vybírá sobě rovné skupiny vrstevníků, se kterými tráví nejen svůj volný čas. V rámci našeho výzkumného šetření se pokusíme toto tvrzení ověřit.

V návaznosti můžeme zmínit myšlenky amerického sociologa Parsonse (1971), který v 60. letech minulého století rozvinul svůj starší výklad kultury mládeže jako skupinové reakce na individuální zátěž adolescentů při přechodu ze zabezpečeného dětství do samostatné dospělosti. Kultura mládeže plní podle Parsonse dvě funkce: „*usnadňuje adaptaci mladých na svět dospělých a je ventilem napětí a odporu*“ (Parsons 1971: 32). Mládež pak v tomto pojetí není nositelem společenských změn, ale naopak pomáhá upevňovat současný stávající systém. Kultura mládeže se sice stylizuje do odporu vůči požadavkům a sociální kontrole dospělých, přitom ale nasycení potřeby závislosti („někam patřit“) se přenáší z rodiny na vrstevníky. Paradoxně se tak mládež učí konformitě (Havlík, Novotná a Prokop 2007: 34).

Někteří autoři hovoří o tzv. fenoménu mládí, jakožto o „*fázi života, ve které dochází k významným biologickým, psychickým a sociálním změnám. Mezi dětstvím a dospělostí se až v průběhu modernizace „vklíní“ relativně dlouhé období, v němž již jedinec není dítětem, není však ještě přijat do profesních, rodinných a občanských rolí světa dospělých*“ (Havlík, Kořa 2007: 62). V mnohých případech pak člověk prožívá pocit, že by tyto role zastávat mohl, ale společenské normy a skutečné nároky rolí mu to neumožňují. Biologická a psychická „zralost“ se pak dostává do rozporu se „sociální nezralostí“. Sociální specifika mládí se pak nejvíce vyjeví, jestliže se na mladé budeme dívat jako na členy sociodemografické skupiny mládeže s jejími kulturně generačními odlišnostmi.

Jak je zřejmé, tak o vymezení pojmu mládež existuje v oblasti teorie řada sporů. Zejména tedy pokud jde o otázku, co vlastně mládež je a jaká je. Nejednotné jsou teorie i v rámci vymezení dolní hranice jejího věku, ale i v chápání pojmu sociální zralost. V sociologické literatuře tedy nacházíme různá vymezení. Někteří autoři mluví o „pouhé“ specifické kultuře mládeže (např. Parsons), v pozdějších letech převažuje pojetí určité subkultury mládeže. Čihovský (2002) vymezuje subkulturu jako „*soubor specifických*

norem, hodnot, vzorů chování a životní styl charakterizující určitou sociální skupinu v rámci dominantní (hlavní) kultury“ (Čihovský 2002: 33). Tento pojem ještě v rámci sociologie mládeže upřesníme tak, že „vrstevnické skupiny se svojí subkulturou zmírňují napětí a usnadňují přechod mladých do světa dospělých, neboť v mládežnických skupinách se především formují nové způsoby začlenění do společnosti“ (Havlík, Kořa 2007: 61). V posledních desetiletích se pak nejčastěji hovoří o „dílčí kultuře“, v níž je zdůrazněna souvislost kultury mládeže s kulturou celé společnosti, jejich skupin a vrstev. Můžeme mluvit o určitých dílčích kulturách, do kterých se řadí skoro každý druhý adolescent, a to například „diskotéková mládež“, sportovní fanoušci, obdivovatelé hudebních skupin, „skejtáři“, skauti, squateři a další.

Od konce sedmdesátých let 20. století se začalo ustupovat od zkoumání subkultur mládeže a do popředí pozornosti se dostávaly výzkumy reálných problémů mládeže jako je volný čas či sociální deviace. Důraz je kladen na diferenciaci sociálních zkušeností mládeže různých společenských skupin, vrstev a tříd, které se nacházejí v odlišné ekonomické situaci a mají rozdílný přístup ke vzdělání (Havlík, Kořa 2007: 61). Tyto přístupy tedy reflektují fakt, že se v chování mládeže prolínají generační prvky s dopady reálných sociálních problémů a nerovností. V souvislosti s touto problematikou chceme v rámci našeho výzkumného šetření poukázat na odlišné způsoby v trávení volného času mládeže z hlediska vzdělanosti rodičů.

Mluví se o mládeži jako o „společenském faktoru“, který je přechodným útvarem a má své zákonité odlišnosti od dětí a dospělých, jindy jako o periodě v životě člověka, kdy společnost, v níž žije, ho již nepovažuje za dítě, ale ještě ne za dospělého. Můžeme tedy vymezit mládež jako „sociální kategorii jedinců, kteří zastávají relativně stejné sociální pozice, typické v obecné rovině přiřazením sociálních rolí, předepisujících jako jejich hlavní náplň přípravu na relativně trvalé (první) povolání; přitom sociální hodnota těchto sociálních pozic je dána historickou situací sociálního (pod)celku, v němž tyto kategorie žijí, příslušností k sociální vrstvě a typem (charakterem) vzdělání“ (Veselá 1999: 14).

Dá se tedy říci, že „mládež není ani psychologicky, ani sociologicky všeobecným jednolitém, pevným a stabilním sociálním jevem, je bohatě diferencována s neméně diferencovanými specifickými potřebami, hodnotovým systémem, postoji, zájmy, názory a (sub)kulturou“ (Velký sociologický slovník 1996: 229).

Závěrem na základě těchto celkových teoretických hledisek tedy můžeme konstatovat, že za mladého člověka lze považovat takového, jehož „základní sociální funkcí je příprava k statutu dospělého člena společnosti. Tato příprava představuje proces

zahrnující mj. i konec biologického dozrávání, dosažení psychologické zralosti a stálosti a konečně získání určitého množství sociálních zkušeností, které jsou vlastní dospělému člověku“ (Veselá 1999: 16). Shrneme-li ještě všechny přístupy vztahující se k pojmu mládeže z pohledu sociologie mládeže, pak můžeme mluvit o *přístupu subkulturním*, který pokládá mládež za produkt strukturálních změn založených procesy modernizace a věkové diferenciací vzdělávacích systémů. Dalším z přístupů je *kontrakulturní přístup*, který jednoznačně považuje mládež za faktor sociální změny. *Kulturně-antropologický přístup* akceptuje význam jednotlivých faktorů, které se podílejí na mezigeneračním přenosu kultury a dále uvádí, že konkrétní sociální faktory formují tvář jednotlivých generací. Generační rozdíly jsou v tomto pojetí pak chápány nejen jako fatální důsledek technologických změn, ale samy jsou prvkem, který přispívá k sociální a kulturní změně. Odlišně vymezuje mládež *strukturální přístup*, který k ní přistupuje jako k integrální a vnitřně diferencované složce sociální struktury. Důraz klade na objektivní sociální podmínky procesů socializace každé konkrétní nastupující generace (Havlík, Novotná a Prokop 1993: 37).

3.2 Proces socializace

V souvislosti s utvářením člověka a jeho individuality v naší společnosti budeme mluvit o procesu zásadním pro tuto tematiku. U mládeže je nejdůležitější ten, který pomáhá utvářet její vlastní já. Proces socializace je již v dnešní době ovlivněn nejen rodinou a bezprostředním okolím mladého člověka, ale převážně médii, jež mají v naší „zmedializované“ společnosti nevyčlenitelné místo a zásadní význam.

K jednomu ze základních a nejfrekventovanějších témat sociologie mládeže tedy patří proces **socializace**, ve kterém dochází k postupné přeměně člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Je to proces kultivace člověka, jeho postupného utváření. Socializace lidské osobnosti se realizuje ve společenském životě, zejména v průběhu mezilidských interakcí. V podstatě jde o postupné začleňování člověka do společnosti. Proces socializace trvá po celý lidský život, ovšem v období dětství a mládí je tento proces realizován především (Veselá 1999: 18). Tzv. primární socializace začíná již v ranném dětství uvědoměním si svého místa ve světě (koncepte Já) a končí plnohodnotným fungováním ve společnosti dospělých. Po primární socializaci následuje (někdy se s ní i prolíná) tzv. sekundární socializace, která probíhá po zbytek života

a souvisí zejména s rozvíjením schopnosti žít s lidmi a mezi lidmi (interakcemi), se začleněním do sociální skupiny a osvojením si norem, které ve skupině panují, s učením se sociálním rolím spojeným s určitými pozicemi a schopností najít si přiměřené místo ve složité soustavě sociálních vztahů. Dochází tedy nejen k sociální adaptaci, ale také k humanizaci člověka (Havlík 1997).

„Člověk se v průběhu socializace musí naučit porozumět kultuře společnosti, ve které žije, a také si osvojit soubor materiálních a duchovních hodnot, které jsou lidmi ve společnosti přenášeny“ (Petrusek 1994: 43). Aby tedy děti byly schopny začlenit se do běžného života a byly schopny rozumět nejen svým vrstevníkům, ale i dospělým, je nutné, aby přijaly za své většinu sdílených hodnot ve společnosti. Součástí socializačního procesu je i *„naučit se základním způsobům chování v typických sociálních situacích, to znamená, že se musí naučit hrát určité sociální role“* (Petrusek 1994: 43).

V socializačním procesu má nezastupitelnou úlohu sociální (skupinové) prostředí, přičemž rodina je nejvýznamnější ze skupin, které člověka přetvářejí v sociální bytost a formují jeho osobnost, a to zejména v první fázi interakce dítěte s matkou. Dítě se dovídá, jak se jmenuje, setkává se s reakcemi na své projevy, později pozoruje a napodobuje jednání druhých lidí. Tzv. symbolický interakcionismus zdůraznil, že vědomí sebe sama se utváří prostřednictvím názoru druhých lidí (Buriánek 1996: 39). V interakcích s druhými se tak člověk začleňuje do určité kultury a sociálních vztahů. Na základě postupně získaných sociálních zkušeností následně posuzuje druhé, interpretuje situace, do kterých se dostává a v souladu s těmito interpretacemi pak jedná (Havlík 1997: 42).

Další ze základních faktorů, který je významnou součástí procesu socializace, se v mládí stává vrstevnická skupina. Zhruba od 10 let začíná vliv vrstevníků nad vlivem dospělých a rodiny převažovat. Do 12. až 13. roku dítěte bývají vrstevnické skupiny podle pohlaví homogenní (chlapecké a dívčí), s pubertou se vytvářejí smíšené. Pro tento věk je typické, že se jejich sociální život realizuje mimo školu (Havlík, Kořa 2007: 52). Mladí lidé si tedy vytvářejí své skupinové normy, hodnoty, postoje, formy komunikace a často na sebe poutají pozornost vnějšími příznaky jako je odlišné oblečení, různé účesy, specifická gesta a podobně. V rámci způsobů chování členů různých vrstevnických skupin existují v těchto skupinách konkrétní pravidla, za jejichž porušení bývají její příslušníci mnohdy sankciováni. Jedním z těchto pokárání může být vnímáno i vyloučení z „party“. Tyto vrstevnické skupiny tedy plní z hlediska socializace mládeže významné sociální funkce. Dále autoři uvádějí, že v souvislosti s úlohou vrstevnických skupin je třeba zmínit

i výraznou úlohu masových sdělovacích prostředků. Nejvýrazněji jsou to hudební a vizuální nosiče, televize, video a stále více internet, které ovlivňují volný čas dětí a mládeže a jejich kulturní specifiky, které spoluutvářejí až „subkulturní“ rysy zejména u pubescentů.

Proces socializace je tedy procesem vytvářením kulturních, hygienických a pracovních návyků, vpravování se do určitých rolí, diferenciací citových vztahů, společenských potřeb a zájmů, vytváření etických a intelektuálních koncepcí. Je to příprava člověka na manželství a rodičovství i na výkon určitého povolání. Jde o proces osvojování si řeči, vývoj logického myšlení, chápání světa pravidel společenského chování a vystupování, jednání s lidmi, získávání rozmanitých dovedností, návyků a zvyků. V závěru může být důsledkem socializačního procesu jak sociální adaptace, tak sociální maladaptace². Keller (2001) uvádí, že socializace představuje pro každou společnost základní problém, a to ze dvou důvodů. První problém vyvstává u jedinců, u kterých neproběhla uspokojivá socializace. Tito lidé pak nejsou schopni vstupovat do běžných interakcí s druhými členy skupiny, nedokáží respektovat normy běžného soužití a zapojovat se do kolektivních akcí. Druhým z těchto důvodů je, že společnost bez socializace není schopna předat své normy a hodnoty následující generaci a rozpadá se (Keller 2001: 38).

Socializace má také své další problematické důsledky. Například kromě kulturních hodnot se přenášejí i existující nerovnosti. Jedinec se také může velmi úspěšně socializovat do skupiny, jejíž hodnoty a normy jsou v rozporu s celospolečenskými normami a hodnotami (Keller 2001: 39). „*Neúspěch socializace pak může být problémem jak pro jedince (jeho společenské vyloučení), tak pro společnost (možnost sociální deviace). Je pravděpodobný tam, kde nebyly vytvořeny vhodné podmínky, např. kde rodina nebyla ustavena, v nefunkčních či disfunkčních rodinách, nejvýrazněji v případě dětí zanedbávaných či týraných*“ (Havlík, Kořa 2002: 45).

3.3 Vliv médií na socializační proces

Již v rámci sociologie mládeže se od druhé poloviny 20. století hovořilo o tom, že se mládež odpoutává od rodiny a vstupuje do otevřené širší společnosti, v níž se na její socializaci nepodílí jen školské systémy, ale zásadním způsobem masové sdělovací prostředky. Současná společnost masového konzumu se pak mládeži podbízí, a ta ji buď

² Porucha přizpůsobování, problémové, silně konfliktní až patologicky nepřizpůsobivé chování ve společnosti.

ochotně přijímá, nebo se naopak negativisticky bouří (Havlík, Novotná a Prokop 1993). Předpoklad, že média hrají roli v socializaci mládeže a v dlouhodobé socializaci dospělých, je značně rozšířený, i když ve skutečnosti je poměrně obtížné prokázat charakter takového působení. Jde o dlouhodobý proces, který je ovlivněn ostatními společenskými vlivy a rozmanitými způsoby socializace v rodinách (McQuail 1999).

Tvrzení o socializaci působením médií má dvě stránky:

1. média mohou posilovat a podporovat ostatní prostředky socializace
2. média jsou považována za potenciální hrozbu pro hodnoty vštěpované dětem rodiči, vychovateli a dalšími zprostředkovateli společenské kontroly (McQuail 1999).

Média tedy mohou dětem předkládat odlišné normy a hodnoty než ty, ke kterým je v procesu výchovy a socializace vedou jejich rodiče či učitelé jako správné a platné. V médiích mohou mladí vidět přemíru násilí, což jim pak může vnuknout představu či domněnku o realitě, že násilí je běžné a je ho v každodenním životě mnoho, nebo dokonce pocit, že násilí může být správný nástroj k řešení problémů.

V této souvislosti je možné zmínit se o teorii významného teoretika médií George Gerbnera, který formuloval tzv. kultivační teorii, jejímž teoretickým východiskem je chápání médií jakožto významných činitelů enkulturace (Gerbner 1986). Taktéž na základě produkce uzavřeného symbolického světa značně kultivují představy konzumentů mediálních obsahů, oslabují jejich smysl pro přijímání skutečné reality a nahrazují vnímání skutečnosti přijetím mediálních obrazů a konstruktů. Čímž je v podstatě míněno, že čím více času stráví člověk ve styku s médiem (Gerbner se zaměřil na televizi), tím více jsou podle kultivační teorie jeho představy o světě podobné mediální verzi skutečnosti, a tím méně se pak jedinci řídí osobní zkušeností se skutečnou realitou.

3.4 Sociální zrání, společenské postoje, role a životní styl mládeže

Jak už jsme tedy naznačili výše, jedinec lidského druhu se nestává člověkem pouze svým narozením, prostým faktem biologické existence, ale velmi významným faktorem je proces osvojování si společenské podstaty. „*Tak jako je atomem reprezentována hmota jako taková, musí se jedinec postupně stát jakýmsi reprezentantem, nositelem určitého statutu člena společnosti*“ (Sak 2000: 35).

Po narození člověka dochází k mimořádné dynamice biologického vývoje, ke které se přidává psychický a mentální vývoj provázený sociálním vývojem. Tyto složky vývoje

jedince mají odlišnou dynamiku a odlišné období kulminace. Sociálním vývojem prochází jedinec od nejtělejšího dětství, avšak v období mládí tento proces probíhá v rozdílných podmínkách. Biologický proces se blíží ukončení, mentální zralost postupně kulminuje a sociální změny se odehrávají za situace, kdy jedinec v řadě společenských rolí přestává být objektem společenské péče a stává se společenským subjektem (Sak 2000: 34). V souladu s terminologií, která se v sociologii ustálila, a která byla užívána především Kahudou (1969), používáme pro tento proces změn společenské osobnosti pojem **sociální zrání**. Autor pod tímto pojmem rozumí „proces vývojových změn v chování a postojích, které je schopen vůči daným sociálním stimulům zaujmout mladý člověk v určitém věku své přípravy“ (Kahuda 1969: 42).

Proces sociálního zrání pak znamená v nejobecnější rovině průběh ve vývojových změnách jedince, který probíhá pod tlakem měnící se sociální pozice a rolí, vedoucí k postupné proměně objektu společenské péče ve společenský subjekt (Sak 2000: 35). Spolu s biologickým a psychickým dozráváním tyto sociální změny vytvářejí stimuly a tlak na sociální zrání v konkrétních položkách, spojených s danou sociální pozicí a sociálními rolemi.

Sociální zrání probíhá ve dvou základních rovinách, v oblasti vědomí a v rovině osvojování si sociální kompetence³. Důsledkem vývojových změn ve vědomí a v sociální kompetenci jsou proměny sociálního chování od základních aktů až po životní styl. „Součástí sociální výbavy, kterou jedinec přebírá v sociálním zrání od své rodiny a dalších referenčních skupin, mezi něž patří v dnešní době značnou měrou i média, je řada **společenských** a **politických postojů**. Tyto postoje navazují na hodnotovou orientaci a světový názor jedince. Míra obecnosti, stability a hloubky zvnitřnění se u postojů výrazně liší. Postoje jsou zaujímány k podstatným problémům života společnosti a jedince, ale i k banalitám dne“ (Sak 2000: 41).

Silná mezigenerační kontinuita je v předávání postojů ke vzdělání, odvozených od hodnotové orientace. Vzdělanostní aspirace dětí a mládeže často nejsou závislé na jejich schopnostech a inteligenci, ale na postojích ke vzdělání, které jsou v rodině tradičně zaujímány. Domníváme se, že nejde pouze o různé tradičně chápané postoje rodiny ke vzdělání, ale i ke kultuře vůbec, a tím i ke způsobům trávení volného času, což se blíže dotýká našeho výzkumného tématu.

³ Sociální kompetence – soubor znalostí a dovedností jak analyzovat a vyhodnocovat společenské dění, především ve svém sociálním poli, jak komunikovat se společenskými subjekty a jak využívat adekvátních nástrojů k dosahování svých cílů v interakci se společenskými subjekty (Sak, 2000, s. 42).

Nezanedbatelná je také míra sociálního ovlivnění postojů. Někteří jedinci jsou v tomto směru velmi ovlivnitelní a jejich postoje jsou především převzaté z jejich sociálního okolí, z referenčních skupin. Jestliže skupina či její vůdce (obecně tzv. „opinion leader“) změní postoj, oni také bez problému postoj okamžitě změní, aniž by tato změna byla podložena novým poznáním či emotivním prožitkem. Je tedy těžké předpokládat, že člen lidské společnosti si utváří postoj bez jakéhokoliv společenského vlivu (Sak 2000). Zaujímaný sociální postoj pak nebývá převzat pouze pasivně, jedinec si jej sám uzpůsobuje a dotváří. Jak ještě dodává Erikson (2002), tak mladiství, kteří procházejí růstem a regresí, bouří se a dozrávají, se v tomto období hlavně zajímají o to, kým a čím vlastně jsou v očích širšího okruhu významných lidí ve srovnání s tím, co si sami myslí, že jsou (Erikson 2002: 281). Je tedy zřejmé, že pro mladé lidi je v tomto období velmi důležité, jak na ně působí okolí, jakou roli v jejich prostředí pro ně hraje rodina a jak silný vliv rodičů na ně působí.

*„Jedna z dalších dimenzí sociálního zrání je osvojování si **společenských rolí**, což je určitá společenská funkce osobnosti. Společenská role je soubor společenských očekávání na chování jedince v určité sociální pozici. Tyto pozice a jim adekvátní role jsou dány např. místem v sociální struktuře, členstvím ve skupině, profesi, věkem“* (Sak 2000: 44). Můžeme hovořit o roli učitele, studenta, poslance a politika, sportovce, teenagera, občana, souseda, důstojníka, milence, manžela, otce, matky, dcery, syna. Ve společnosti je možno identifikovat formální, právně ustavenou představu o chování jedince v těchto rolích, a na straně druhé představu neformální. Tato společenská představa (role) vytváří tlak na jedince, aby v určité pozici hrál danou společenskou roli, tak jak ji společnost vyžaduje a očekává. V rámci společnosti existují určité nástroje k tomu, které jsou schopny donutit jedince hrát očekávané role a chovat se podle jejich scénářů (Sak 2000: 44).

V této souvislosti můžeme zmínit teorii spirály mlčení, s níž se představila teoretička Noell-Neumannová (1993). Podstatou této teorie je předpoklad, že se v lidech objevuje touha vyhnout se vlastní izolaci. To tedy znamená, že všichni lidé pociťují strach ze sociální izolace, a tím, že nejsou schopni říci „ne“, nebo nedokáží vyjádřit svůj odlišný názor a raději mlčí, tak vyjadřují svůj tichý souhlas (Noell-Neumannová 1993). Je totiž velký rozdíl v tom, nakolik jsou lidé ochotni veřejně prezentovat svoje názory. V naší společnosti je tento fakt závislý na míře shody, kdy se jednotlivé názory jedince a veřejného mínění ve společnosti překrývají. Mezi lidmi je vnímání toho, jaký názor ve společnosti převládá nebo bude převládat, vytvářeno za pomoci masových médií. Z této teorie tedy vyplývá, že lidé nejsou ochotni vyjadřovat názory, u nichž se obávají, že

by byly společností negativně přijaty. Míra mlčení tak nabírá na intenzitě a odlišné názory ve veřejnosti slábnou. Tím se tedy vracíme k pojmu sociální role, kdy společnost má prokazatelné nástroje k tomu, aby své členy donutila hrát určité role a chovat se podle jejich scénářů.

S touto realitou také souvisí fakt, že jsou ve společnosti zažité určité **vzorce chování**, což jsou „*zřetězené sledy elementárních sociálních aktů vztažené k určité situaci, sociálnímu cíli či sociálnímu stimulu. V krajním případě se vzorce chování blíží až rituálu*“ (Sak 2000: 46). Např. jestliže mladý muž dojde k názoru, že chce žít s určitou ženou a ona s jeho záměrem souhlasí, existuje společenský vzorec chování určující, jak by měl onen muž v této situaci postupovat. Zjednodušeně řečeno, čím více se bude jeho chování od vzorce odchylovat, tím bude sociální odezva negativnější a tím bude stoupat pravděpodobnost, že svého cíle nedosáhne. Tento obecný společenský vzorec je upravován podle sociální vrstvy, regionu, městského či venkovského prostředí atd. V procesu sociálního zrání si mládež osvojuje sumu vzorců chování, ale také se učí vybírat vzorce chování podle situace.

3.5 Volný čas

Chápání, poznávání a zkoumání času prošlo v historii lidstva podstatnými proměnami: od poznání pravidelně se opakujících jevů (dne a noci, ročních období) přes proměnlivost různých fází života až k pojetí času jako jevu objektivně měřitelného i subjektivně prožívaného. Čas je základní dimenzí, velkou jistotou a šancí lidského života. V jeho průběhu se člověk setkává s příznivými i negativními podmínkami a vlivy, které jeho prožívání někdy podporují a stimulují, jindy však brzdí nebo znemožňují. Všechny zřetel jsou pro něj výzvou, se kterou se musí trvale vyrovnávat. Časové vymezení jeho života přepokládá a vyžaduje, aby člověk usiloval o to, čas svého života zhodnocovat co nejlépe, a v tomto směru jednal aktivně (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008). V této kapitole se budeme věnovat pojmu **volný čas**, který je částí lidského života mimo čas pracovní (u dětí a mládeže – návštěva školy, u dospělých - pracovní proces) a dále tzv. **čas vázaný**, který zahrnuje biofyzilogické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny a další nutné mimopracovní povinnosti. U dětí a mládeže jsou tyto povinnosti omezeny na přípravu do školy a pomáhání rodičům s domácími pracemi. Volný čas je tedy doba, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnosti

sebeurčující a sebeutvářející. Někdy se uplatňuje také pojem **čas polovolný**, kam se řadí hraniční činnosti na pomezí času povinného a vázaného; jsou to aktivity přinášející radost a současně i případný praktický užitek (ruční práce, kutilství, zahrádkaření). Volnočasové aktivity jsou stále patrněji východiskem všestranného rozvoje osobnosti, formování společenských vztahů a utváření dalších předpokladů pro uplatnění v dospělosti. Takto se stávají celoživotní dimenzí celé populace. Přitom vycházejí z dobrovolnosti účasti a rozhodování účastníka, zda do volnočasových aktivit vstoupit a jak se jich účastnit (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008).

Navážeme-li na předchozí kapitoly, tak součástí procesu socializace mládeže jsou především způsoby trávení jejich volného času, který bývá velmi důležitým činitelem nejen v životě mladé populace, ale i dospělých. Na téma „volný čas“ najdeme v literatuře mnoho úvah jak sociologických, tak filozofických, pedagogických, psychologických, ale i jiných, které se touto problematikou zabývají. „*Pojem volný čas není pochopitelně pojmem novým, první zmínky o něm nacházíme již v antické společnosti*“ (Hodaň, Dohnal 2005: 52), ovšem v současné době, kdy důležitost volného času pro každého jedince vzrůstá, se i pozornost teoretiků začíná ubírat směrem k jeho řešení a novým teoretickým východiskům.⁴

Volný čas je ve svém dnešním významu nesporně jevem zrozeným teprve v moderní společnosti. Teprve vztahy příznačné pro kapitalismus v něm umožňují plně rozvinout ty rysy, které s ním dnes nerozlučně spojujeme. Volný čas pro nás znamená především volnost od práce či dalších objektivních povinností, což jej dovoluje v obecném vědomí chápat jako opak či protiklad práce. Dále je to volnost v jeho sociálním nabývání, protože teprve moderní společnost čas zevšeobecňuje, poskytuje jej víceméně všem a také je to volnost od takových sociálních norem, které by jedinci podrobně určovaly způsob chování i v této časové sféře a znemožňovaly by mu tak její individuální využití (Hájek a kol. 2004: 53).

Jak už jsme tedy naznačili, tak volný čas (angl. *leisure time*, franc. *le loisir*) je definován velkým množstvím odborníků, jejichž názory se určitým způsobem prolínají, ale do jisté míry se i odlišují. První vymezení volného času pochází z období starověkého Řecka. Filozof Aristoteles chápal volný čas jako čas na rozumování, čtení veršů, setkávání

⁴ Viz např. nedávno vzniklý studijní obor na univerzitách – Pedagogika volného času. „*Úkolem pedagogiky volného času je chápat volný čas jako dobu, která není věnována nicnedělání (nebo pouze v malé míře), nýbrž jako příležitost k činnosti jistého druhu, než je ta, která je pro nás povinná, dále dobu, která je příležitostí k odpočinku, zábavě a rozvoji vlastní osobnosti*“ (Hájek a kol., 2004, s. 28). Pedagogika volného času pracuje tedy s volným časem mládeže jako časem, který zůstává ke svobodnému využití, i když musíme připomenout určitou relativnost svobodného využití volného času dětí a mládeže vázaného na věk a vztah s rodiči.

se s přáteli a poslouchání hudby. Vnímal jej jako čas, který nemá nic společného s lenošením a nicneděláním. „*Ve středověku byl volný čas vnímán jako časový úsek, který je věnován rozjímání a modlitbám, ale také různým zábavám, hrám a tancům.*“ (Hodaň, Dohnal 2005: 53). V době renesance bylo množství volného času minimalizováno, byla preferována práce a zahálka (volný čas) neměla v tehdejší společnosti svůj význam.

Následně s rozvojem hromadných sdělovacích prostředků, zejména filmu a později televize se od konce 30. let 20. století diskuse o volném čase stávají neoddělitelnou součástí úvah o masové kultuře, které vrcholí zvláště v dílech představitelů tzv. frankfurtské školy (např. Adorno, Marcuse, Fromm a další). Vliv hromadných sdělovacích prostředků na volný čas člověka je v nich chápán velmi rozporuplně. Na jedné straně sice přispívají k šíření kulturních hodnot, ovšem na straně druhé často nadbíhají nejnižšímu vkusu diváků, čtenářů a posluchačů (např. teorie nejnižšího společného jmenovatele) a mohou tak být nástrojem spotřebitelské, kulturní i politické manipulace (Spousta 1994: 61).

Za jednoho z nejvýznamnějších teoretiků sociologie volného času můžeme považovat francouzského sociologa Joffre Dumazediera a jeho dílo „*Vstříc společnosti volného času*“ z r. 1962. Teprve tato publikace je zakládajícím dílem specializované západní sociologie volného času. Autor vychází z přesvědčení, že hlavní vymožeností moderní civilizace není materiální blahobyt, což doposud převládalo, ale už je to právě všeobecnost existence volného času. Ve své době poukazoval na skutečnost jakési empiriománie – nadměrné pozornosti věnované analýze činností ve volném čase a nedostatečné pozornosti věnované teoretické stránce volného času, vliv na kulturu, sociální vztahy a životní styl. Dumazedierova (1966) myšlenka o ústředním postavení volného času v životě obyvatel vyspělých zemí znamenala jednak uzavření jisté vstupní etapy západní sociologie volného času, jednak mohutný impuls pro její další rozvoj. Za základní vlastnosti volného času, které jsou navzájem spjaté, autor považuje tyto: volný čas osvobozuje; volný čas je nezainteresovaný – v podstatě nemá zjištný cíl jako profesionální práce; volný čas je hedonistické povahy – tzn. zaměřuje se na vztah k potřebám jednotlivce; volný čas uspokojuje osobní požadavky (Dumazedier 1966: 444-445).

Rostoucí měrou se v životě a proměně člověka a společnosti volný čas uplatňuje zvláště od druhé poloviny 20. století. Tehdy se jeho rozsah významně zvýšil a volný čas začal hrát významnější úlohu v životě společnosti i ve výchově mladé generace, přičemž vznikly i specifické prostředky a postupy pro jeho využívání. Dumazedier (1966) uváděl,

že volný čas představuje jen určitou část mimopracovní doby, do které dále patří osobní potřeby a povinnosti – biologické potřeby (strava, hygiena, spánek) a povinnosti rodinné (vaření, úklid, nákup, péče o děti). Podle Dumazediera (1966) jej tedy nelze definovat pouze v opozici k profesionální práci, nýbrž, i k dodatečné a příležitostní práci navíc, k domácím povinnostem, k péči o vlastní osobu, k rodinným, společenským i náboženským závazkům a ke studiu (Dumazedier 1966: 444). Spousta (1996) se s tímto názorem ztotožňuje, jelikož chápe volný čas jako zbytkový, který zbývá po splnění všech povinností – pracovních, studijních, rodinných i po uspokojení všech fyziologických potřeb. Dumazedier (1967) tedy vnímal volný čas jako všechno, co není povinností. Samozřejmě reflektoval i sociální determinanty, které působí na volný čas právě tak, jako na všechny jiné činnosti a jsou ovlivňovány postavením ve společnosti. Volný čas – to je právo dělat si cokoli podle vlastní vůle po tom, co jsme se osvobodili od veškerých základních povinností. Volný čas je tedy charakteristický především svou osvobozující mocí. Autoři Pásková a Zelenka (2002) považují za volný čas ten, kdy lidé nevykonávají činnosti pod tlakem pracovních závazků či rodinného systému. Obecně je potom volný čas definován jako *„čas, v němž člověk nevykonává činnost pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce, nebo z nutnosti zachování biofyziologického či rodinného systému“* (Velký sociologický slovník 1996: 156).

Značný rozvoj a posun zaznamenala sociologie volného času zvláště od šedesátých let minulého století na základě postupného docenění komplexnosti studované tematiky. *„Pojmy odtud vycházející vyjadřují sbližování různých stránek a součástí volného času. Při tom se stále více uplatňují pojmy vycházející z volného času jako systému dobrovolně uskutečňovaných činností, a proto je pochopitelné, že poznávání volného času, jeho praktické prožívání a s tím spjatá terminologie se bude i nadále vyvíjet“* (Hofbauer 2004: 13). Volný čas chápeme v současné době jako oblast živě se rozvíjející a současně také přinášející řadu problémů. Pro všechny věkové, národnostní či rasové kategorie je dnes volný čas významnou oblastí života a výchovy, časem očekávání i rizik. Má mimořádný význam pro děti a mládež, která spolu s generacemi dospělých a za jejich aktivního podílu zaštiťuje jak kontinuitu, tak také nezbytnou inovaci dalšího vývoje.

Od sedmdesátých let minulého století se s dynamickým rozvojem společnosti hovořilo o „společnosti volného času“, „společnosti blahobytu“ (Dohnal, Hodaň 2005: 56). Někteří autoři se domnívali, že naprostá většina lidí vidí smysl svého života ve sféře volného času a řeší tímto způsobem problém odcizenosti práce. Jako závažný aktuální problém se volný čas dostal do centra pozornosti od 2. pol. 20. století, kdy také vznikla nová odvětvová

sociologická disciplína sociologie volného času. Lze ji charakterizovat jako „*teoreticko-empirickou disciplínu, která se zabývá množstvím, možnostmi a způsoby naplňování volného času u různých sociálních skupin společnosti v determinovanosti prací, profesí, vzděláním, pohlavím, věkem, místem bydliště, ekonomickým zajištěním, ročním obdobím, zdravotním stavem a dalšími spoluurčujícími faktory*“ (Dohnal, Hodaň 2005: 56).

Dumazedier (1966) již v sedmdesátých letech vymezil základní tři funkce volného času. Zařadil sem relaxaci, zábavu a rozvoj osobnosti. Do složky relaxační zahrnuje veškerý odpočinek, tedy všechno to, co nazýváme zahálením, lenošením a poflakováním se. V podstatě jde o fyzický odpočinek všeho druhu, ovšem nepatří sem fyziologicky nutný spánek. Složka zábavy zahrnuje především to, co nazýváme aktivním odpočinkem, včetně tzv. receptivních činností (tzv. pasivní zábava: televize, poslech CD, zábavné rozhlasové pořady, film, divadlo, koncerty, diskotéky, posezení s přáteli, atd.). Poslední složka, o níž se autor zmiňoval, je složka sebevzdělávací, kam zahrnuje všechny aktivity, ve kterých si děti a mládež rozšiřují svůj vědomostní obzor i dovednosti. Můžeme sem tedy zařadit různé činnosti ve spolcích, občanských sdruženích a ostatních organizacích (u dětí a mládeže různé zájmové kroužky). Dále zavedl novou kategorii „polovolný čas“, kterou vymezil jako označení pro soubor manuálních činností, prováděných napůl ze záliby a napůl užitelně. Jde například o činnosti pololukrativního charakteru jako jsou drobné práce pro cizí či rybolov pro zisk. Dále do této kategorie zahrnuje rodinné činnosti polovýchovné a polozábavné, a to různé dětské úlohy a hry. Součástí mohou být i práce pro vlastní potěšení, přátele a spolky nebo práce pro profesní zdokonalování. Ve své práci taktéž upozorňuje na problematiku ambivalentnosti volného času. Volný čas v sobě skrývá pro vývoj jedince i společnosti jak pozitivní, tak negativní možnosti (Dumazedier 1966: 443-444).

Dumazedierova kniha se stala nejen významným impulsem pro další rozvoj bádání na poli volného času, ale také vyvolala některé polemiky. Významným oponentem se například stal anglický sociolog Kenneth Roberts, jehož ústředním pojmem v jeho práci „*Volný čas*“ (Leisure, 1970) byla demokracie volného času. Roberts (1970) se soustředil na kritiku kvality produktů masové kultury, jež je především manifestací profesionální ideologie. Četná tvrzení o neblahém vlivu masové kultury na volný čas pak chápe pouze jako projevy „normálního“ konkurenčního boje mezi nejrozličnějšími producenty na kulturním poli. Je také dokonce odpůrcem jakýchkoliv výchovných snah v oblasti volného času, jelikož podle něj neexistuje žádné měřítko velikosti uspokojení. Má-li pak

zůstat náplň volného času skutečně výsledkem svobodné volby jedince, pak jedinec nemůže být v této volbě kýmkoliv usměrňován. Tento Robertsův pohled na volný čas můžeme vnímat jako částečně problematický, jelikož v jeho vymezení pravděpodobně nereflexuje skupinu dětí a mládeže. Ti jsou totiž omezeni pouze relativní svobodnou volbou užívání svého volného času z pohledu svého věku a rodičovského působení a nemůžeme tedy uvažovat o úplné svobodné volbě.

Závěrem této kapitoly bychom ještě chtěli zmínit koncept Davida Riesmana (2007), který hovoří o novém typu člověka, jenž vznikl v moderní společnosti. Jednou z jeho hlavních myšlenek je tvrzení, že v nejvyspělejších západních společnostech vznikl v poslední době z hlediska způsobů výchovy, chování a komplexu motivací nový typ člověka. Zatímco předcházející typ byl „vnitřně řízený“, nový typ je řízen „vnějškově“. Hlavním kritériem sebehodnocení pro tento nový typ je soud okolí, skupiny vrstevníků, přátel, sousedů, a právě toto uznání je jediným cílem. Riesman (2007) tvrdil, že víc než na tom, co člověk dělá, záleží na tom, co si o něm myslí druzí a na tom, nakolik je schopen manipulovat s ostatními a být sám manipulován. Jde o schopnost ustavičně vyhledávat a kopírovat vkus druhých. Měřítkem všech věcí se tak pro mládež stává skupina vrstevníků. Tento Riesmanův koncept je zajímavý i pro účely naší práce, jelikož mladí lidé mnohdy dělají to, co vidí u ostatních. Jestliže je pak například nejvíce oblíbenou volnočasovou aktivitou sledování televize a hraní her na počítači, pak mládež, která se chce vyhnout izolaci od ostatních, tráví svůj volný čas tak jako druzí. Nemá pak tendence vyhledávat činnost odlišnou, která by se mohla snad nějakým způsobem vyhranovat vůči těm ostatním.

Volnočasové aktivity mají celou řadu kvalit, které jsou důležité pro každého člověka. Patří k nim individualizace osobnosti, získávání specifických dovedností, sebevzdělání, humanizace a duchovní růst každého z nás (Bartoš 2004: 8). V podstatě se dá říci, že v tomto prostoru, který nazýváme volný čas, se vytvářejí velmi důležité kvality osobnosti.

3.5.1 Délka a náplň volného času

Veškerý čas můžeme rozdělit na tři části: (viz Veselá 1999)

- a) **produkční čas** – *doba věnovaná práci, která je potřebná k zajištění nezbytných životních potřeb.* Pokud jde o děti a mládež, můžeme chápat jako produkční čas dobu, kterou tráví ve škole (doba vyučování), dobu přípravy na vyučování a studium.

b) **reprodukční čas** – doba potřebná k regeneraci a reprodukci sil (spánek, odpočinek, jídlo) a hygieně.

c) **volný čas** – doba, s níž lze libovolně naložit, lze rozlišit několik typů:

- zbytek dne, který zůstane po produkčním s reprodukčním časem. U dětí a mládeže do tohoto času můžeme zahrnout povinnosti v domácnosti (drobné nákupy, pomoc při úklidu, dozor nad mladšími sourozenci aj.)
- dvoudenní víkend, který má k dispozici kolem 70% pracujících a všechny děti školou povinné, včetně studentů.
- placená dovolená,
- volný čas důchodu,
- volný čas při nezaměstnanosti.

Na základě výše uvedeného členění budeme v rámci našeho výzkumu pracovat s pojmem volného času, jakožto zbytku dne a dvoudenního víkendu. Tento typ času mají k dispozici děti a mládež školou povinní, v našem případě tedy děti a mládež ve věku od 12–15 let, jež byla vybrána ze dvou olomouckých základních škol.

Můžeme se ptát, jaké je společenské využití volného času. Pro analytické výzkumy je možné vybrat údaje, se kterými je možno následně pracovat, ovšem musíme si všimnout těchto kritérií: (viz Veselá 1999: 27)

- hodnotové orientace obyvatelstva
- směru zájmové činnosti
- druhu zábavy a koníčků
- potřeby pro jeho využití (podklady pro průmysl volného času)
- předpoklady pro efektivní využití volného času
- stavu občanské vybavenosti
- shodnosti, neshodnosti uvnitř vybavení bytů – podklad pro projektanty
- kvalita a množství rodinných a mimorodinných vztahů
- klimatu rodiny – klimatu společnosti

Dále si můžeme položit otázku, která bude důležitá i pro naši práci a výzkum, a to: „Které faktory jsou rozhodující pro způsob trávení volného času?“ Těmito faktory mohou být: (viz Veselá 1999: 28)

- pohlaví – ženy tráví jinak volný čas než muži
- věk – mladší děti tráví svůj volný čas jinak než starší děti, či dospělí

- zdravotní stav
- rodinný stav (svobodní x ženatí x vdané)
- povolání (směnnost)
- vzdělání – vyšší vzdělání (náročnější trávení volného času)
- bydliště – město x vesnice
- materiální zajištění jedince
- roční období
- pracovní den x volný den
- hodnotová orientace člověka
- rodinné klima
- celková úroveň kultury člověka a společnosti

Jen některé z těchto faktorů využijeme v našem výzkumu. Zaměřili jsme se na to, mohou-li být ovlivňujícími faktory např. pohlaví, věk a dosažené vzdělání rodičů.

3.5.2 Kdo ovlivňuje volný čas dětí a mládeže?

Jedna z funkcí volného času je přispět k mnohostrannému rozvoji osobnosti mládeže v období dospívání. Napomáhá k rozšíření vědomostí, psychických vlastností (vytrvalost, odvaha, samostatnost, rozhodnost, aktivita aj.), pohybových schopností (obratnost, rychlost, síla, vytrvalost) a dovedností. Působení je o to účinnější, když jsou výše uvedené složky rozvíjeny dobrovolně ve volném čase prostřednictvím koníčků a zálib. Za jeden z hlavních faktorů, který ovlivňuje volný čas mládeže, je považována **rodina**. Právě ve volném čase se realizuje mnoho jejich funkcí, např. ve výchovném působení, stmelování rodiny, zlepšení komunikace mezi členy rodiny apod. *„Činnosti, které si dítě vybírá, jsou dány v nemalé míře nejen množstvím volného času, osobnostními předpoklady dítěte, nýbrž i tím, jaké hodnoty rodina uznává jako důležité, finančními možnostmi rodičů a jejich představami, jakým způsobem by mělo jejich dítě svůj volný čas trávit. Často se v této sféře promítají i nenaplněná přání rodičů a jejich vlastní ctižádost. To může mnohdy dítě povzbudit k vyšším výkonům nebo naopak v něm vyvolat pocit méněcennosti“* (Hájek a kol. 2004: 30). Dalo by se tedy říci, že mnohé děti, a zvláště mladší, tráví volný čas podle přání svých rodičů. V době, kdy se také stanou rodiči, pravděpodobně pak přenášejí tyto zvyklosti a zkušenosti dále na své děti. Čím lepší, stabilnější a harmoničtější

je kultura rodičů, rodiny a jejího okolí, se kterým se mládež střetává, tím méně se pak mládež nechá ovlivňovat negativními jevy.

Druhá skupina, která taktéž ovlivňuje volný čas mládeže je **skupina vrstevníků**, v níž se promítají všechny možné aktivity, které může dítě či mladý člověk naplňovat. Záleží pak na tom, jaké hodnoty a z nich vyplývající cíle tato skupina uznává. Může to být skupina, která naplňuje svůj volný čas „nekonfliktně“, nebo naopak to může být skupina s negativním postojem k obecně uznávaným hodnotám jako např. různé gangy či pouliční party působící ve společnosti destruktivně (Hájek a kol. 2004: 30-31).

V naší společnosti se podstatně rozšířily cíle a funkce volnočasových činností, jejich obsahy, metodická i materiální vybavenost pro jejich realizaci. Vytvořily a diferencovaly se cílové skupiny jeho účastníků, přímo i zprostředkovaně podporované rodinou a školou, zařízeními a sdruženími, obcí, státem, soukromými nebo komerčními subjekty. Možnosti seberealizace vznikají dnes především tím, že se dítěti a mladému člověku nabízí relativně dobrovolné rozhodování a tím i větší míra svobody (Hofbauer 2004: 40).

Minulý, současný ani příští vývoj volného času nelze tedy chápat jako lineárně pojatou cestu „vzhůru a vpřed“, nýbrž jako způsob trvalého odkrývání možností a jako pokusy o řešení tradičních i nově se vynořujících otázek. Pozitivní vyústění volnočasové aktivity není nikdy předem dáno, případný úspěch může však významně přispět k rozvoji osobnosti dětí a mladých lidí, jejich společenské angažovanosti a občanské odpovědnosti. Mnohdy však ústí opačně: odmítnutím nabídnutých možností, morálním úpadkem, nebo dokonce i trestním postihem. Volný čas není ani v tomto případě jediným (a hlavním) prostředím, příčinou a viníkem. Jako důležitá součást života mladého člověka se však na něm může podepsat výrazně, jak pozitivně, tak i negativně.

3.6 Děti, mládež a elektronická média

3.6.1 Volný čas dětí, mládeže a elektronická média

Média jsou stále významnější součástí volného času dětí a mládeže. „V životě současného člověka neustále roste význam mezilidské komunikace jako formy sociálního styku spočívající v předávání informací. Komunikace může být bezprostřední, tváří v tvář, ovšem stále častěji je tento způsob předávání informací zprostředkován médii. Zejména masmédia umožňují působit na velké skupiny lidí najednou a v poslední době i jejich

aktivní zapojení do komunikace. Ve 20. století prošla prudkým vývojem jak tradiční média tištěná (knihy, časopisy), tak média zaměřená na akustické nebo obrazové zpracování informací (film, rozhlas, televize). Značně rozšířila svoji nabídku z hlediska obsahu i metod, zvýšila dosah, vliv a význam. V posledních desetiletích je doplnila média spjatá s rozvojem elektronických technologií (mobilní telefony, počítače, internet)“ (Hofbauer 2004: 49).

Pro každé nové komunikační médium, které se ve společnosti objeví a rozšiřuje se, je typické, že lidé vyjadřují znepokojení týkající se vlivů tohoto nového média, speciálně na děti a mladistvé. Ovšem než vůbec můžeme porozumět roli, kterou hrají jednotlivá média v životech dětí, je důležité vědět, co každé médium vůbec je a jak je používáno. Nakonec musí následovat otázky: „Kdy bylo médium vynalezeno? Jak se médium rozšiřuje do společnosti? A co se stalo se stávajícím médiem, když přišlo na „trh“ médium úplně nové? Jak je každé médium užíváno, kdo se dívá, jak často, kdy, na jaké programy, proč a s kým?“ Ve 20. a 30. letech 20. století, kdy do společnosti proniklo sledování filmů, tak největším zájmem veřejnosti bylo - Jaký vliv má toto médium na děti? To vedlo Payne Fund studies k vědeckému výzkumu účinku filmu na děti ve 20. letech 20. století (Paik 2001: 7).

S příchodem dalšího média v 30. letech 20. století, kterým bylo rádio a stalo se masovým sdělovacím prostředkem, byla sestavena komise, která se zabývala výzkumem vlivu programů vysílaných v rádiu na dětské emoce, učení a sociální přizpůsobení. (Singer, Singerová 2001: 7). Když se potom stejně tak jako rádio dostala televize do amerických domácností, zabýval se tím dalších vědců a teoretiků výzkumem vlivů a efektů těchto nových médií na děti a mládež. (např. Schramm, Lyle a Parker v roce 1961).

*„Relativně novým médiím přibyla v posledních letech konkurence v podobě osobního počítače, internetu a multimédií, která v sobě slučují funkce tradičních médií s těmi nejnovějšími, a navíc uživatele vtahují do virtuálního prostoru jako aktivní subjekt.“ (Sak, Saková 2004: 89). Jaká je tedy současná pozice jednotlivých médií v životě mládeže a jak se význam elektronických médií vyvíjí? I na tyto otázky se pokusíme v naší práci odpovědět. S příchodem videoher a zmíněného internetu se od 90. let minulého století neustále provádějí další studie a výzkumy vlivu těchto médií na děti a mládež. Jak uvádí J. J. Arnett v knize *Encyclopedia of Children, Adolescents, and the Media* (2008), tak v současné době s velmi vzrůstající tendencí proniká do života dětí a mládeže jako denní rutina fenomén internetu, a s ním taktéž World Wide Web stránky. Adolescenti věnují*

hodně svého času vyhledávání a stahování hudby, komunikaci s přáteli, nakupování oblečení a dalšího spotřebního zboží právě přes internet. Vyhledávají tam dokumenty, které potřebují do školy, zajímají se o zprávy a získávají tam další informace o světě. Většinou se pak na tyto informace spoléhají. Internet jim následně ohraničuje život i jejich vlastní identitu. Dalo by se tedy říci, že z výše uvedeného vyplývá, že internet je v současné době s televizí určujícím médiem, které má vliv na mladou populaci. Většina teenagerů je připojena k internetu doma nebo ve škole. Dřívější studie hodnotící internetové a webové chování poskytují náznaky významné role internetu v životě dětí a mládeže. Například národní výzkum ve Spojených státech uskutečněný v roce 2000 *The National School Boards Foundation* zjistil, že jak chlapci, tak dívky (ve věku 2–17 let) se rovnoměrně zajímají o užívání internetu. Dívky ale spíše používají internet ke vzdělávání, pro vyhledávání informací potřebných do školy, dále k emailování a „chatování“. Chlapci se na druhou stranu více zajímají o zábavu a hry.

„Poslední desetiletí se stalo obdobím kvantitativního i kvalitativního rozmachu nových informačních a komunikačních technologií a jejich širokého uplatnění ve volném čase rostoucího počtu dětí a mladých lidí. Běžnému využívání těchto prostředků napomáhají také jejich přenosné modifikace (nejprve tranzistorové rozhlasové přijímače, později přenosné televizory, dnes mobilní telefony zahrnující i fotoaparát a osobní počítače umožňující využívání internetu). Technické možnosti filmové tvorby rozšiřuje o prostorové vnímání nové kino IMAX (v Praze od roku 2003) apod. Vznik nových prostředků informace a komunikace neruší, avšak mění média již existující i jejich volnočasové využívání. Svůj význam si přitom zachovávají tištěná média (zejména knihy a periodika), jejichž budoucnost bývá někdy neprávem zpochybňována“ (Hofbauer 2004: 53). Nemůžeme se ztotožnit s tvrzením, že si tištěná média neustále zachovávají stejný význam. Mnohá nakladatelství snižují náklady tisku knih a časopisů. Jedním z důvodů je to, že se prepisy knih a časopisů velmi rychle dostávají na internet, a tím ubývá potenciálních zájemců o původní tištěná média. Mezi mladými lidmi je mnoho těch, kteří si raději stáhnou obsah díla na internetu, než aby ho celé přečetli.

Vliv médií je podmíněn určitými společenskými podmínkami a média naopak zpětně sociální podmínky mění. Poznání mladé generace tedy není možné bez reflexu vlivu médií na utváření mládeže a na její životní styl (Sak, Saková 2004: 89).

Můžeme rozlišit různé typy vztahů mezi mladými lidmi a médii:
a) děti a mládež se stávají předmětem zájmu médií určených dospělým – média mluví o dětech;

- b) setkávají se s nimi jako uživatelé (čtenáři, posluchači, diváci) – média mluví k dětem;
- c) děti samy se podílejí autorsky, organizačně nebo technicky na mediální tvorbě – děti mluví prostřednictvím médií. (Hofbauer 2004)

Jak je tedy zřejmé, užívání elektronických médií dětmi a mládeží, je jedním z nejvíce zkoumaných témat 20. století.

3.6.2 Masová média a společnost

Dnes - stejně jako v polovině 19. století – vyvolávají média ve společnosti buď naděje, že jsou důležitým nástrojem při řešení zásadních společenských problémů, nebo také nejruznější obavy z neblahých důsledků a vlivů, které mohou svým působením vyvolat (Jirák, Köpplová 2003: 41). Vnímání účinků masových médií může být dvojitý. Podle teorie Denise McQuaila (1999) jde o rozpor v pojetí změny, svobody, rozmanitosti a fragmentace (odstředivých tendencí) na jedné straně a řádu, kontroly, jednoty a koheze (dostředivých tendencí) na straně druhé. Pozitivní přístup k dostředivému účinku zdůrazňuje, že média působí integrujícím a sjednocujícím způsobem. Negativní přístup zase uvažuje o homogenizaci a manipulativním ovládnutí. Pozitivní pojetí odstředivého účinku zdůrazňuje modernizaci, svobodu a mobilitu a chápe je jako vlivy, které lze od médií očekávat, zatímco negativní pojetí poukazuje na izolaci jednotlivců, odcizení, ztrátu hodnot a zranitelnost (McQuail 1999).

Média ovlivňují nejenom vývoj člověka, ale jsou také jedním z určujících faktorů pro chod společnosti. Média:

1. *Strukturují časový rozvrh dne a týdne* tím, že noviny vycházejí v určitou dobu, časopisy v určitý den a pořady se vysílají v určitý čas.
2. *Ovlivňují uspořádání prostoru*, v němž se lidé pohybují: tiskoviny mají v domácnosti či v zaměstnání své místo, televizor je v pokoji obvykle umístěn tak, aby na něj bylo vidět z co nejvíce bodů, počítač je naopak postaven tak, aby ten, kdo u něj sedí, měl co nejvíce soukromí
3. *Způsobují „ritualizaci“*: rádi například čteme noviny či časopisy v určitou dobu za určitých okolností
4. *Ilustrují mezilidské a pracovní vztahy*: v řadě rodin je například jasné, kdo smí komu přepnout zvolený televizní program a kdo komu nikoliv, v jakém počtu čtou jednotliví členové tiskoviny apod. (Mičienka, Jirák 2006: 25)

V nejobecnější rovině jsou masová média považována za „ustavené společenské instituce s vlastní svébytnou množinou pravidel a postupů, která je ale v celém rozsahu svých činností určována a omezována společností, v níž působí“ (McQuail 1999: 22).

Jedním z podstatných rysů masových médií je tendence nepodporovat vysílání a přijímání sdělení na obou stranách, nýbrž svou podstatou staví jednoho účastníka do role vysílatele a druhého do role příjemce.

3.6.2.1 Děti, mládež a televize

Televize zaujímá ve světě médií klíčové postavení, jelikož je takřka neodmyslitelná od každodenního života lidí a její společenské působení je v dnešní době zcela mimořádné. Televize bývá velmi často označována jako „médiu 20. století“, které se ve vědomí obyvatelstva těší největší pozornosti. Není proto divu, že se o televizi mluví vždy, když se hovoří o pozitivních či negativních jevech ve společnosti, jako je vzdělání, demokracie, násilí či kulturní úpadek (Schellmann a kol. 2004: 54).

„Sledování televize může ovlivňovat rodinné vztahy. V některých rodinách plní televize funkci jakési „třetí babičky“ - rodiče k ní odkládají své děti ve chvílích, kdy se jim nemohou věnovat. Sledování televizní obrazovky také mnohdy vyplňuje chvíle, ve kterých by si rodiče měli se svými dětmi povídat, hrát si s nimi apod. Televize pak do jisté míry supluje rodičovskou úlohu“ (Mičienka, Jiráček 2007). Dominantní pozici mezi tištěnými a elektronickými médii má právě televize. Jak potvrzují výzkumníci Sak a Saková (2004), tak od svého vzniku až do roku 1999 rostl objem času, který mládež věnovala sledování televize. Televize totiž patří k fenoménům, které nejen charakterizují, ale i tvoří současnou společnost. Není náhodou, že se televizním vysíláním a jednotlivými programy zabývají každodenně milióny lidí i odborníci různých vědeckých disciplín. Televize vstupuje do života každého jedince a neustále ovlivňuje společnost. Význam televize se prokazuje i při mimořádných událostech, jako byly např. povodně v roce 1997 a 2002. V těchto situacích nejen informuje, ale stává se neformálním článkem záchranného systému a podílí se na organizaci společnosti vzhledem k dané situaci.

V rámci diskusí o možném vlivu médií na jedince a na společnost se často objevuje téma vztahu dětí a televize. „Děti jsou pokládány za skupinu, na níž mohou média snadno působit, a jež se nechá lehce ovlivnit. Protože sledování televize stále patří mezi aktivity, kterým děti věnují (v porovnání s ostatními médii, ale i s jinými činnostmi) nejvýznamnější

část svého volného času. Všeobecně se předpokládá, že právě televize je médiem, které děti ovlivňuje (ať již v dobrém, či špatném směru) nejvíce“ (Mičienka, Jiráček 2007). Obavy z možného škodlivého vlivu televize na děti začaly narůstat ve chvíli, kdy se televize stala masově rozšířeným médiem. Od té doby byly napsány desítky prací, jež se věnují této problematice. Například Schramm (1964) na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začal zkoumat vliv násilí v televizi na děti. Tato problematika je velmi často opakovaným výzkumným tématem. Počet studií o televizním násilí se dnes odhaduje na více než 5 000. V roce 1996 byla provedena *The UNESCO Study* (Singer, Singerová 2001), jež se také zabývala vlivy televizního násilí na děti. Většina těch, kteří si všímají právě negativních účinků televize, pak často volají k odpovědnosti buďto příliš benevolentní rodiče, kteří nekontrolují, na co se jejich děti dívají, nebo svalují vinu na nenasytné vysílatele, kteří nejsou ochotni vyrábět kvalitní pořady pro děti a mládež. Tyto skupiny jsou pak vystaveny převážně pořadům pro dospělé. Ovšem všechny tyto sdílené předpoklady přehlížejí fakt, že „televize není pouze pasivním zprostředkovatelem informací, rovnocenným či zaměnitelným za starší komunikační kanály, jako například knihy. Ačkoli explicitní kontrola obsahu a přístupu k médiím bývá obvykle účinná, její efektivita se liší v závislosti na typu média. Tisk má tendenci děti a dospělé oddělovat, zatímco televize vede k jejich reintegraci“ (Meyrowitz 2006: 195).

Výzkumníci se dále v souvislosti s tématem dětí a televize zabývají tím, jak často a proč děti sledují televizi, jaké pořady volí, jaký vliv má sledování televize na jejich psychický vývoj, na školní úspěchy, jak sledování televize ovlivňuje vztahy v rodině, zda televize v dětech rozvíjí společensky vhodné (či naopak nevhodné) chování, jakým způsobem televize ovlivňuje trávení volného času apod. Také ze studie Sonii Livingstoneové (2002) vyplývá, že sledování televize může mít na vývoj dítěte škodlivý vliv, spočívající ve faktu, že odvádí děti od jiných důležitých aktivit, jako je hra či komunikace s vrstevníky. Livingstoneová (2002) také upozornila na velké množství času, který děti sledování televize věnují ve srovnání s jinými aktivitami (průměrně 30 hodin týdně). Ovšem výzkumnice v této studii také tvrdí, že televize nabízí dětem témata, o nichž si mohou v kolektivu povídat, a tak jim poskytuje možnost se v kolektivu uplatnit (Livingstoneová 2002).

Mezi velmi rozšířené patří i názor, že televize škodlivě působí na dětské diváky. Ovlivňuje je tím, že z nich činí tupé a pasivní konzumenty toho, co jim předkládá. Fiske (2003) však uvádí, že děti nejsou pasivními diváky, jelikož si vybírají pořady, které chtějí

sledovat, tudíž se aktivně rozhodují, čemu budou věnovat svoji pozornost. Následně pak k pořadům zaujímají nějaký postoj, čímž si rozvíjejí kritické myšlení.

Zajímavou studii vztahující se k tomuto tématu provedli autoři Hodge a Tripp (1986), kteří se zabývali problematikou polysémie televizních textů a jejich obsahů, které jsou propojeny se sociálním životem mnohých skupin diváků. Ve své studii řešili otázku toho, jak je televizní text čten, tedy vnímán, dekodován a interpretován diváky, dále s jakými významy je vytvářen při tzv. aktivním čtení publika, a jak může být tato aktivita vysvětlena v termínech kulturní teorie. Jejich výzkum byl zaměřen na děti školou povinné a jejich práce byla založena na předpokladu, že děti potřebují dostat vysvětlení mnohých významů, které jsou v televizních textech zakódovány. Autoři byli ovšem přesvědčeni, že děti nejsou hlupáci a pasivní diváci, kteří by nebyli schopni se postavit preferovaným významům, které jim televize nabízí, a že jsou schopni vyhledávat významy další a svoje, dle vlastních zkušeností. Výzkum byl realizován po dětských reakcích na jejich nejoblíbenějšího pořad vysílaný v USA pod názvem *Prisoner: Cell Block H.*, kde děti přirovnávaly školu k vězení. Děti uváděly následující významy, které si v seriálu našly: např. žáci jsou zavíráni, žáci jsou separováni od svých přátel, žáci jsou trestáni za to, když neudělají to, co je po nich požadováno, žáci nemají žádná práva a mnoho dalších (Hodge, Tripp 1986). Z této studie tedy vyplývá, že ačkoliv jsou děti mnohými výzkumníky chápány jako lehce ovlivnitelné a pasivní, tento výzkum potvrzuje opak. V této diskusi děti ukázaly, že si vytvářejí a spojují významy z pořadů se svými vlastními sociálními zkušenostmi. „*Některé televizní pořady, které jsou dětmi ve značné míře sledovány, jim také nabízejí náměty k různým hrám*“ (Mičienka, Jiráček 2007).

Čas strávený u televize je podle některých názorů velmi povrchním ukazatelem, neboť děti se během sledování věnují i jiným činnostem. Například Palmerová (1986), která prováděla etnografickou studii zkoumající spojení dětského života s televizní obrazovkou, jasně poukázala na to, jak děti včleňují televizi do každodenní domácí rutiny. Z výzkumu vyplynulo, že děti tedy sledují televizi se širokou škálou pozornosti, která se mění ze zaujatosti k totálnímu vtažení, či na druhou stranu jen k nízkému stupni „monitoringu“ obrazovky. Děti například hrají karty otočeny zády k obrazovce a opět se soustředí pouze v okamžiku, kdy nějaký zvuk či signál zachytí jejich pozornost (Palmerová 1986).

Odborníci se zabývají celou řadou dalších témat, jež se vztahy dětí a televize souvisejí (vliv pořadů s násilným či sexuální obsahem na dětskou psychiku, sledování televize jako příčina dětské obezity). Na otázku, zda má televize negativní vliv na dětského diváka, odpovídají různými způsoby. Většinou se však shodují v názoru, že případný vliv

televize nelze zkoumat odděleně od dalších vlivů, které na děti působí, jako je např. vliv rodiny, školy či prostředí, ve kterém žijí.

V případě fragmentárního diváctví se změna v každodenním sledování televize, na rozdíl od jiných médií, projevila v tom, že se děti dívaly na TV během celého dne, a tato jejich volba nebyla limitována dětskými programy (jako tomu bylo např. u rádia). Okolo 30% dětí pod 16 let se dívalo na televizi nejvíce kolem 9 hodiny ráno (Paik 2001: 15). Děti, které se dívaly na pořady pro dospělé, byly již zkoumány Schrammem v roce 1961. Výsledky výzkumu ukázaly, že 80% šestiletých dětí se dívalo na programy, které byly určeny pro dospělé (Schramm 1964).

Děti byly a jsou vystavovány televizi, kterou již částečně vnímají od šestého měsíce života (v tomto věku se na ni průměrně „dívají“ 1 hodinu až 2 denně). Jak děti rostou, zvyšuje se i jejich frekvence sledování televize, a to již během předškolního věku. Někteří autoři uvádějí, že sledování televize prudce klesá u adolescentů, kteří přecházejí na high school (u nás – druhý stupeň základní školy). Největší počet sledovanosti televize byl zjištěn u dětí v 9 letech. V následujících letech mezi 9 až 17 rokem života sledování televize klesá (Singer, Singerová 2001). Tyto údaje byly zjišťovány na území Spojených států amerických, tudíž pro kulturně odlišné národnosti se nemusí shodovat.

Výzkumy genderových rozdílů ve sledovanosti televize se u teoretiků liší. Někteří tvrdí, že rozdíly mezi dětmi v raném dětství nejsou, další studie ukázala, že chlapci se dívají na TV více než dívky, a to ovšem jen o víkendů. Co se týče výběru programů, tak jsou děti především ovlivňovány výběrem jejich rodičů. Další americký výzkum ukázal, že jen pro třetinu dětí ze vzorku výzkumu jsou sobotní rána, která nabízejí speciální pořady pro děti, nejoblíbenější čas pro sledování televize. Ostatní preferovaly prime-time shows, které byly určeny pro dospělé (Singer, Singerová 2001).

Schramm (1964) uvedl tři důvody, proč se děti dívají na TV, především tedy na pořady pro dospělé:

- a) pasivní zábava, potěšení z toho být baven a možnost oživovat si tak fantazii
- b) touha po informacích, které často získávají jen z TV, a to pro ně pohodlně bez nutného vyhledávání
- c) sociálně-užitečná funkce TV související s důvody pro účast v konverzaci nebo s důvody být s jinými lidmi.

S časovým odstupem takřka dvaceti let bylo uvedeno šest odlišných důvodů, ovšem tyto důvody byly dětmi prezentovány jako mnohem sympatičtější: učení, trávení volného času nebo jako zvyk, k vytváření přátelství, k zapomnění, vzrušení – pobavení, k relaxaci.

Jak je tedy zřejmé, televize je nevyčlenitelnou součástí dětského života, a jak i k závěru své knihy *Television Culture* píše Fiske (2003), děti mají také svoji dynamickou orální kulturu, kterou spojují s kulturou televize. Často včleňují televizi do svých her, písni a slangu, a kromě toho užívají televizi jako syrový materiál, ze kterého dále vytváří nové hry a nové písně.

Singerovi (2001) konstatují, že autoři učebnic vývojové psychologie často zcela ignorovali skutečnost, že děti tráví více hodin díváním se na televizní programy než například povídáním si se svými rodiči, hraním si, objevováním svých fyzických možností a schopností. A proto je následující kapitola věnována hledisku vývojové psychologie dětí a mládeže spojené s televizí.

3.6.3 Dětská vývojová psychologie a televize

Jak uvádí Suchý (2007) „*rozhodující pro samotné vnímání televize je **věk dítěte** a související vývojové aspekty (kognitivní schémata, rozvoj kritického myšlení, úroveň mentálních schopností, vyvíjející se osobnostní struktura atp.)*“ (Suchý 2007: 34). Ve vztahu k médiím děti nepředstavují jednotnou skupinu příjemců, a v souvislosti s jejich věkem jsou rozdíly v dekodování a interpretaci mediálních obsahů nejmarkantnější. Hana Bakičová (2000) uvádí termín tzv. mediální gramotnosti, která se týká i dospělých, neboť „*člověk vnímá svět kolem sebe ve změti bez jakékoliv souvislosti...panuje diskontinuita...bez médií dnes lidem není možné prodat už téměř nic: žádný výrobek, žádné myšlenky ani vize, ať už demokratické nebo...*“ Pokud tedy i dospělý podléhá změti diskontinuálních sdělení a je v podstatě mediálně ngramotný (protože kde a jak si měl osvojit diváckou gramotnost?), jak na tom asi musí být děti tváří v tvář médiím (Suchý 2007: 38).

Nyní se zaměříme na vztah mezi etapami lidského duševního zrání a „užívání“ televizní obrazovky. Jiráková a Köpplová (1998) uvádějí, že o samostatném využívání médií je možno uvažovat zhruba **od třetího roku, života**, tedy vlastně od ukončeného procesu separace-individuace a zrození „psychologického já“. Tříleté až pětileté děti mají vnímání filmu zaměřeno na jednotlivosti. Mohou věrně reprodukovat detaily, často se jim ale do vyprávění mísí vlastní zkušenosti. Nejvíce je zajímavé jednotlivé scény, do kterých si mohou promítat svou osobní zkušenost. S věkem stoupá schopnost participace na ději, která se projevuje poznámkami, výkřiky, mimikou, gesty a fyziologickými projevy. Právě

v tomto věku se ovšem může objevit nápodoba zobrazovaných aktivit, která přechází procesu identifikace. **Šestileté až osmileté děti** jsou již schopny chronologického řazení zhlédnutých scén, ale nedají se již natolik strhnout dějem. Dítě zapomíná na své okolí a čas, ustupuje rozptýlenost a mizí chvíle nudy. I fyziologické projevy (otevřená ústa, mnutí rukou, tisknutí panenky, apod.) Potřeba těchto dětí konfrontovat divácké zážitky s ostatními, zvláště pak dospělými ve svém okolí. Pokud to rodiče umožní a jsou schopni s dítětem o zhlédnutí pořadu hovořit, mohou výrazně snížit riziko negativního působení médií.

Teprve od **devíti nebo desíti let** se rozvíjí schopnost komplexnějšího porozumění filmu. Dítě má již dostatek zkušeností a je schopno rozlišovat mezi jednotlivými etapami realismu (neboli tisíckrát „mrtvého Toma nebo Jerryho už chápe jako fikci). To odpovídá i pochopení konceptu smrti, který se u dítěte rozvíjí právě kolem deseti let věku. Dítě také dokáže rozlišit hlavní dějovou linii od vedlejších, ale i nadále jsou pro něj důležité detaily. Průvodní zvukové a mimické projevy zůstávají. Chlapci ovšem začínají skrývat své citové zážitky, a to především v přítomnosti dívek, které se oproti nim stydí méně, více vyhledávají útočiště dospělých a rychleji dokážou zapnout obranné mechanismy (Suchý 2007: 39).

Pro účely naší práce je ovšem nejdůležitější následující věková skupina dětí (respektive mládeže). Schopnost distancovat se od děje a vystihnout podstatu příběhu se rozvíjí až **od jedenácti let**. „*Teprve od tohoto věku dítě kognitivně dosahuje postupně Piagetovského stadia formálních operací. Je schopno pracovat s abstraktními pojmy a hledá alternativní řešení. V tomto období také již naplno fungují sociální sítě a závislost především na školním kolektivu*“ (Suchý 2007: 39). V budování sociální pozice dítěte hraje dnes televize jednu ze zásadních rolí. Hníková (2002) uvádí tendenci, kdy dítě, jakmile mu není umožněno sledování stejných programů jako u spolužáků, tak u něj může být vyvolán pocit méněcennosti. Ve věku od devíti let do třinácti let je dítě silně závislé na kolektivu. Jak potvrzují i mnozí psychologové, tak právě v tomto věku pomáhá vyprávění filmů (zejména těch, které mají ostatní zakázané) vytvořit si pozici v partě. „*Teprve ve věku od dvanácti let si děti také začínají jasně uvědomovat, co je skutečným cílem reklamy (proto také EU navrhuje zákaz televizní reklamy pro děti do 12 let, která v mnoha evropských státech tvoří až 20 % celkového televizního vysílání)*“ (Psychologie dnes 2004).

Pokud ovšem uvažujeme o vlivu televize na děti v jednotlivých vývojových obdobích, potom si musíme uvědomit ještě jeden důležitý fakt: děti nejsou kontinuální diváci. Jejich

schopnost koncentrace podléhá stejnému vývoji jako ostatní složky jejich osobnosti. Vezmeme-li v úvahu, že i velké procento dospělých nesleduje pořady od začátku až do konce, u dětí to platí dvojnásob (Suchý 2007: 44). Ukazuje se, že televize může často sloužit jen jako kulisa při psaní domácích úkolů, při jídle, domácích pracích či při rozhovoru. Toto „fragmentární diváctví“ potom značně zpochybňuje kvantitativní údaje o čase stráveném před televizní obrazovkou. Z oddělení Elektronického výzkumu VPA ČT⁵ jsme získali informace, které uvádějí denní průměrnou dobu, jež děti ve věku 4-14 let stráví sledováním televize. V roce 2007 činil denní objem času tráveného dětmi ve společnosti televize 1 hodinu a 49 minut, tedy o 11 minut méně, než v roce 2006 a o 30 minut méně než v roce 2005. Výše zmíněná skupina dětí věnuje denně sledování televize méně času než dospělí, a to v průměru o jednu hodinu a dvacet minut. Z uvedených výsledků je zřejmé, že délka sledovanosti televize u dětí klesá, ale otázkou zůstává, čemu tito jedinci věnují svůj čas, který před dvěma lety trávili u televize?

Závěrem této kapitoly můžeme konstatovat, že přirozená dětská zvědavost, televizní vkus rodičů a vyprávění spolužáků vedou k tomu, že je dítě schopno v téměř jakémkoliv věku konzumovat téměř jakýkoliv mediální obsah bez dalšího specifického rozlišení.

3.6.4 Děti, mládež a rychlý vývoj elektronických médií

Pro současnost je charakteristické rychlé šíření a všestranné využívání elektronických médií. Od poloviny devadesátých let 20. století je evidentní prudký vzestup počtu uživatelů mobilních telefonů. Mezi tyto uživatele jsou v posledních letech zařazeny i děti na základních školách, kterým je „pouhých“ 6 let a již jsou majiteli mobilních telefonů. Počet aktivních mobilních telefonů v roce 2004 dosáhl v ČR počtu jejích obyvatel. Vývoj této elektroniky je patrný i v rozšiřování jejích funkcí jako např. o nabídku služby MMS nebo vysílání krátkých videorelací včetně zvukového komentáře. *„Rychle roste počet uživatelů internetu, jichž v roce 2003 bylo ve světě 580 milionů (z toho 30 % v USA, kde se v důsledku jeho častého využívání snížil průměrný čas sledování televize o 4,5 hodiny týdně a prakticky se vyrovnal času věnovanému internetu). V některých zemích vlády zřizují zvláštní webovou stránku pro komunikaci s mladými občany své země. Například na hannoverském veletrhu bylo v roce 2004 představeno, jak se běžný televizor může stát střediskem zábavy a komunikace s celou škálou on-line služeb: připojení na internet,*

⁵ http://www.ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/div-chovani/2007_deti_atc.pdf, citováno dne 1. 4. 2009.

e-mail, zasilání textových nebo multimediálních zpráv, videotelefon, ukládání televizních programů přímo z elektronického průvodce programem, zpřístupnění části internetu pouze určité skupině uživatelů (např. dětem)“ (Hofbauer 2004: 58).

Všechna média, která můžeme zahrnout pod pojem „nová média“ (počítač, internet, mobilní telefony) se rychle rozvíjejí také v naší zemi. Podle šetření z poloviny roku 2003 byla většina oslovených škol se svým počítačovým vybavením a jeho využitím spokojena a na tři čtvrtiny jich využívaly zvláštní učebny pro počítačovou výuku a zájmové kroužky (Hofbauer 2004). S počítači se tak děti mohou seznamovat ve škole, školních družinách a klubech, ve střediscích volného času dětí a mládeže nebo samostatných centrech počítačových her (a také doma, u rodičů v práci, u kamarádů). Vyhledávání na internetu mají zkoušet až děti školního věku, které již mohou provádět širší škálu činností – kromě běžných počítačových her to jsou např. internetové znalostní soutěže pro mládež, dětská seznamka prostřednictvím e-mailu, tzv. webparáda poskytující informace nebo zábavu jednotlivcům, ale i zájmovým kroužkům. *„Na soustavnou mediální činnost se zaměřují specifická sdružení, zařízení nebo média: Internetstudio pro mládež umožňuje levný přístup k internetu a nabídku aktivit. Působí tisková agentura e-Kamarád, vychází Magazín e-Kamarád pro volný čas dětí a mládeže (reportáže a soutěže, recenze knih, pozvánky na akce, kulaté stoly pro dospělé) nebo Speed Express, elektronický magazín pro -nástileté. Během Měsíce internetu se za účasti mladých lidí uskutečnila v Praze konference Junior internet. Na její přípravě se obsahově a organizačně podílela dětská programová rada tvořená redaktory dětského elektronického časopisu „e-Zavináč“ ve věku 11–16 let“ (Hofbauer 2004: 59). Jak je vidět, tak zájem mladých lidí nejen o sledování elektronických médií, ale i o aktivní participaci a spolupráci na vytváření mediálních obsahů, se stále zvyšuje. Prakticky bychom pak tento jev neustálého pronikání a sbližování elektronických médií s běžnými aktivitami v životě mládeže mohli zachytit sloganem jedné z mladých účastnic výše zmiňované konference: „Rodina – to je máma, táta, dítě a internet.“*

4 METODIKA

Součástí naší práce je výzkumné šetření, které se zabývá vztahem mládeže a elektronických médií v jejich volném čase. Vzhledem ke stanoveným cílům výzkumu jsme v rámci našeho šetření zvolili výzkum kvantitativní. Surynek (2001) uvádí, že s tímto typem výzkumu se zpravidla spojuje obecné představa, že kvantitativní výzkum je prováděn tehdy, jde-li o jevy relativně jednoduché a do určité míry poznané. Protože tedy nechceme zkoumat realitu novou a problémem nepoznaný, zvolili jsme právě tuto metodu výzkumu. Kvantitativní výzkum je zaměřen především na tyto charakteristiky jevů: rozsah výskytu; zastoupení, čímž se rozumí četnost nebo okruh sociálních subjektů, u kterých se vyskytuje; dále frekvence, tj. projev složek sociálního a sociálně psychického jevu v čase; intenzita jako mohutnost nebo síla jednotlivých složek sociálního a sociálně psychického jevu. Základním úkolem kvantitativního výzkumu je měření výše uvedených charakteristik a jejich souvislostí (Surynek 2001). Výhodou kvantitativního výzkumu je, že je schopen nabídnout informace o mnoha jedincích, ovšem získaná data jsou omezená svým rozsahem. Kvantitativní výzkum vyžaduje velice silnou standardizaci. Výhodou této standardizace je, že zajišťuje vysokou reliabilitu, takže výzkum by měl být lehce opakovatelný a měl by přinést stejná data. Silná standardizace ale naopak nutně vede ke značné redukci informace a respondent místo toho, aby plně popsal svoje mínění, je omezen na volbu jediné kategorie z nabídnutého velice malého souboru kategorií. Z toho vyplývá poměrně nízká validita⁶. Cílem kvantitativního výzkumu je testování hypotéz. Ve výzkumném šetření sbíráme jen ta data, která k testování nutně potřebujeme (Disman 2007). Shrneme-li celou metodu, tak logika kvantitativního výzkumu je deduktivní. Na začátku je buď problém existující v sociální realitě, nebo v teorii. Problém je přeložen do hypotéz a ty jsou základem pro výběr proměnných. Sebraná data jsou použita pro testování předem stanovených hypotéz a výstupem kvantitativního výzkumu je soubor přijatých nebo zamítnutých hypotéz.

„Projevy lidského chování, které vystupují jako sociální a sociálně psychické jevy, a jejich obsah, vlastnosti, případně další související faktory, jsou označovány jako předmět výzkumu“ (Surynek 2001: 50). V našem šetření jsou předmětem výzkumu názory dětí a mládeže na to, jak tráví svůj volný čas. Zaměřili jsme se na zájmové činnosti, ale také jsme se pokusili zmapovat množství času, které děti ve svém volném čase tráví

⁶ „Validita znamená, do jaké míry je v ukazatelích skutečně postižen obsah sledovaného obecného pojmu“ (Surynek 2001: 62).

s elektronickými médii. Objektem výzkumu jsou nositelé sledovaného problému a informace. Na ně se tedy v šetření orientuje organizace výzkumných činností (Surynek 2001). Jak už bylo naznačeno výše, tak objektem našeho výzkumu jsou děti a mládež ze dvou olomouckých základních škol ve věkovém rozmezí od 12-15 let. Neoptimálnějším typem šetření je vyčerpávající šetření, které „*zahrnuje všechny sociální objekty bez výjimky*“ (Surynek 2001: 66), ovšem s tímto typem šetření se ve výzkumné praxi můžeme setkat jen velmi zřídka. Klasickou ukázkou tohoto šetření je sčítání lidu, nebo když je reálný okruh nositelů zkoumaných jevů malý. Ve většině ostatních případů se lze setkat se šetřením výběrovým. V tomto šetření je ze základního souboru vybírána pouze jeho část – vzorek. V naší práci, ač bychom chtěli samozřejmě zjistit vše, jsme si vymezili výběrový soubor, a to děti a mládež ve věkovém rozmezí 12 - 15 let, ovšem ten se ukázal jako nereálný. Nejsme schopni v rámci diplomové práce zahrnout všechny jedince z této věkové skupiny. Proto jsme se omezili a do zkoumaného souboru jsme zařadili žákyně a žáky šestých až devátých tříd ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let ze základních škol Demlova a Hálkova v Olomouci.

Výzkum byl tedy realizován v Olomouckém kraji, ve městě Olomouc, v částech Olomouc – Lazce a Olomouc – město. Obě oblasti byly pro nás snadno dostupné a již dříve nám byla na výše uvedených školách přislíbená spolupráce, jelikož s těmito školami spolupracujeme při zajišťování tanečních kroužků. K vytvoření vhodného výzkumného souboru jsme zvolili metodu záměrného výběru. Výběr tedy zahrnoval všechny dívky a chlapce, kteří byli v době výzkumu ve škole přítomní. Výzkumný vzorek tvořilo 205 respondentek a respondentů. Výzkum se uskutečnil v průběhu měsíců února a března roku 2009. Nesmíme opomenout zmínit, že realizované výzkumné šetření je omezené z hlediska své reprezentativnosti z důvodů velikosti výzkumného vzorku. Všechna sesbíraná data a výsledky jsou platné jen pro náš výzkum a náš výzkumný vzorek.

Vzhledem ke kvantitativnímu charakteru tohoto výzkumu jsme za výzkumnou techniku zvolili dotazníkové šetření. „*Dotazování je nejběžnější a nejčastěji využívaná metoda, která je založená na výpovědích lidí*“ (Surynek 2001: 79). Jednotlivé dotazovací techniky lze od sebe odlišit podle řady kritérií: například dle stupně standardizace, dle počtu respondentů (osobní x skupinové), může mít formu osobní či neosobní, dalším kritériem může být i počet témat v dotazování. Dotazníkové šetření je z hlediska výzkumných technik v mnohém výhodné: není příliš finančně náročné, obsáhne velký počet respondentů, získává se jím poměrně velké množství údajů, nedochází

k nežádoucímu ovlivnění osobou tazatele, vyžaduje poměrně málo času na provedení a dává respondentovi možnost uvážit odpověď.

Našemu výzkumnému souboru žákyň a žáků druhého stupně Základní školy Demlova a Základní školy Hálkova v Olomouci byly v hodinách rodinné výchovy rozdány anonymní dotazníky, které všichni přítomní vyplňovali. Jelikož jsme oslovili celkem 210 žaček a žáků druhého stupně a pět sebraných dotazníků bylo vyřazeno pro neúplnost, tak jsme ve výzkumu pracovali s odpověďmi 205 respondentek a respondentů. Dotazníky obsahovaly otázky uzavřené (například otázky č. 2, 5, 6, 7 atd.), otázky otevřené (například otázky č. 13, 15, 30) a otázky polootevřené (například otázky č. 3, 8, 9, 10 a další). *„Otevřené otázky jsou formulované tak, aby neohraničovaly možnosti odpovědi respondenta. U uzavřených otázek si respondent může jako odpověď vybrat jednu z předem předložených a připravených alternativ“* (Surynek 2001: 86). Respondentky a respondenti odpovídali na tyto otázky týkající se způsobů trávení volného času zvláště se zaměřením na elektronická média. Před zpracováním dat jsme vyřadili vrácené anonymní dotazníky, které byly nekorektní z hlediska úplnosti a logické konzistence odpovědí. Pak byla všechna získaná data zadána do počítače a přistoupilo se k jejich zpracování pomocí statistického programu STATISTICA Cz. Následovala analýza těchto kompletně zpracovaných dat.

4.1 Hypotézy

Jelikož je naše šetření kvantitativního charakteru a logika kvantitativního výzkumu je deduktivní, bude potřeba, abychom si v následující kapitole stanovily hypotézy, které budeme na základě získaných dat testovat. *„Hypotéza je v hypoteticko-deduktivní metodě obecným výrokem, s jehož pomocí se postupně konstruuje vědecká teorie“* (Hubík 2006: 16). Touto metodou sledujeme dva základní cíle: vysvětlit výsledky získané empiricky, pozorováním nebo experimentem a vyvodit další důsledky, které mohou být opět potvrzeny empiricky (Hubík 2006). V naší práci jsme při tvorbě hypotéz vycházeli z řady empirických poznatků, které byly získány z předchozích výzkumů zabývajících se vlivem elektronických médií na děti a mládež. U hypotézy č. 1 vycházíme ze statistických údajů České televize o sledovanosti televize u skupin dětí a mládeže. Formulované hypotézy jsou pak zobecněním těchto empirických poznatků. Hypotézou tedy je *„obecný výrok, který v hypoteticko-deduktivní metodě nepopisuje a nevysvětluje*

jedinečný jev, ale třídu jevů, která byla vytvořena klasifikací. Výroková forma hypotézy má oproti jiným možným formám (například oproti otázce) následující výhody: jednoduchost, verifikovatelnost, falzifikovatelnost a srozumitelnost“ (Hubík 2006: 23).

Pro účely výzkumného šetření jsme si na základě zmíněných východisek stanovili níže uvedené hypotézy.

1. Děti a mládež tráví často svůj volný čas u televize.
2. Děti a mládež tráví často svůj volný čas hraním počítačových her.
3. Děti a mládež upřednostňují hraní počítačových her před sledováním televize.

děti a mládež = respondentky a respondenti ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let vybraní ze dvou olomouckých základních škol

volný čas = doba, kterou mládež disponuje po skončení vyučování, splnění dalších povinností a dvoudenní víkend

upřednostňuje = častěji tráví svůj volný čas hraním počítačových her než sledováním televize

5 REALIZOVÁNÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Účastníci volnočasových aktivit jsou ve svém složení značně diferencováni, a to podle různých hledisek: pohlaví a věku, sociální příslušnosti a kulturní orientace, obsahu, zaměření zájmu a jeho odborné a výchovné náročnosti, dosahovaných výsledků od běžných po špičkové, zaměření na vlastní rozvoj nebo na úkoly veřejně prospěšné, participační a solidární či podle role, kterou tato činnost v životě dítěte a mladého člověka zaujímá (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008: 31). Pro účely naší práce jsme analyzovali výzkumný vzorek na základě těchto charakteristik:

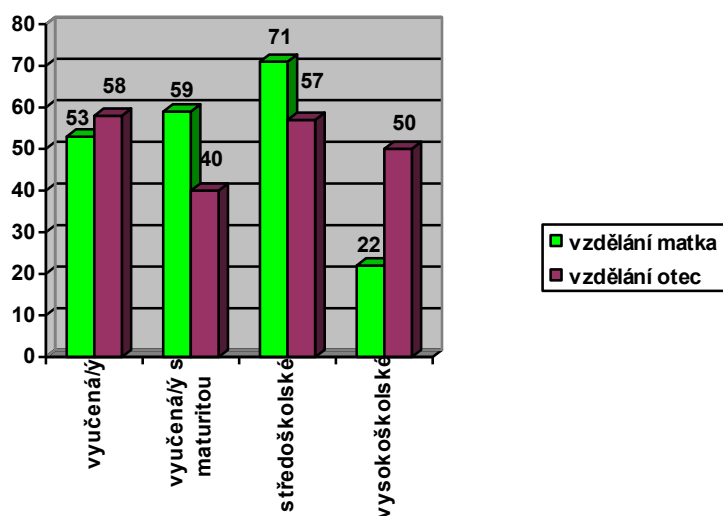
- dle pohlaví pro zdůraznění rozdílů v trávení volného času z hlediska genderu
Pohlaví jako činitel podmiňující účast na volnočasových aktivitách je ukazatel stabilní, účast chlapců a děvčat na těchto aktivitách se však proměňuje (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008: 31). Dnes se děvčata a mladé ženy sdružují nejen v aktivitách pro tuto cílovou skupinu tradičních (dívčí kluby, dívčí pěvecké soubory, umělecká gymnastika), ale rostoucí měrou se účastní i činností, které byly v minulosti pokládány za „typicky“ mužské (některé zájmové činnosti technické, bojové či adrenalinové sporty, některé lehkootletické disciplíny jako maraton nebo skok o tyči).
- dle věku na dvě kategorie:
 - mladší žákyně a žáci 12-13 let
 - starší žákyně a žáci 14-15 let
- dle dosaženého vzdělání rodičů:
 - nižší vzdělání (vyučení, vyučení s maturitou)
 - vyšší vzdělání (středoškolské, vysokoškolské)

Nejbližší sociální zázemí, tedy rodiče, jsou faktorem, který volnočasové aktivity iniciuje a jejich rozvoj podněcuje. V naší práci se pokusíme poukázat na to, zda právě dosažená úroveň vzdělání rodičů nějakým způsobem ovlivňuje způsoby trávení volného času dětí a mládeže.

Na výběr volnočasových aktivit dětí a mládeže může v rodině působit několik pozitivních faktorů: zdravé a podnětné rodinné prostředí, které chápe potřeby dítěte, přejímání pozitivních vzorců volnočasového chování, přímé podněty a zásahy rodičů podporující účast jejich dětí na aktivitách a souběžně s tím možnosti rodičů organizačně a hmotně zajistit vhodné a žádoucí aktivity svých dětí (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008: 31).

Výzkumný soubor tvořilo 47 % chlapců a 53 % dívek. Z toho bylo 31 % dvanáctiletých, 19 % třináctiletých, dále 30 % čtrnáctiletých a 20 % patnáctiletých. Na dotaz o dosaženém vzdělání rodičů respondentky a respondenti odpovídali takto: výuční list mělo 27 % rodičů, 24 % dalších absolvovalo učební obor s maturitou, 31 % dosáhlo středoškolského vzdělání a nejméně početnou skupinu tvořili rodiče se vzděláním vysokoškolským, jichž bylo 18 %.

Graf č. 1 – Rozdělení výzkumného souboru dle dosažené úrovně vzdělání rodičů

6 ČINNOSTI VE VOLNÉM ČASE MLÁDEŽE

V úvodu šetření jsme se zajímali o to, jakým způsobem žákyně a žáci z olomouckých základních škol tráví svůj volný čas. Vycházíme z Dumazedierova (1967) dělení volného času, který jej člení na tři základní složky: relaxační, zábavní a seberealizační. Právě složka zábavní zahrnuje aktivní odpočinek a tzv. receptivní činnosti neboli pasivní zábavu (Dumazedier 1967). Chtěli jsme zjistit, zda respondentky a respondenti volí spíše tzv. aktivní činnosti, mezi něž patří sport, chození ven či jiné fyzicky aktivní odreagování, nebo zda raději tráví čas pasivně⁷, tedy i s elektronickým médiem - sledováním televize, dvd či hraním počítačových her, poslech hudby. Z výzkumu vyplynulo, že dvě třetiny (67 %) ze všech dotázaných volí spíše aktivní činnosti a zbylá třetina činnosti pasivní. Tento výsledek ovšem nekoresponduje s dalšími daty, z nichž vyplývá, že respondentky a respondenti tráví více času u televize a počítače. Dle našeho malého předvýzkumu (před rozdělením dotazníků) totiž mládež spíše uvede, že svůj volný čas tráví spíše aktivně, než aby se hned na začátku „přiznávala“ k množství hodin strávených u televize či hraním počítačových her. Děti a mládež si pravděpodobně již uvědomují, že by více svého volného času měli trávit pohybovými či jinými aktivitami než „vysedáváním“ u televizi a počítačů.

Tabulka č. 1 – Způsoby trávení volného času dle pohlaví a věku (%)

	aktivní činnosti (sportování, chození ven, do parku...)	pasivní činnosti (sledování televize, dvd, hraní her na PC)
chlapci	61	39
dívky	72	28
mladší žákyně/žáci	72	28
starší žákyně/žáci	62	38

Z hlediska genderových odlišností ve volbě aktivního či pasivního způsobu trávení volného času jsme zaznamenali difference. Dívky (72 %) uváděly, že vyhledávají aktivnější způsoby trávení volného času. Chlapci se vícekrát vyslovili pro odpověď, že

⁷ Pod tímto pojmem máme na mysli činnosti, u kterých není jedinec fyzicky aktivní.

raději tráví svůj volný čas pasivně. 39 % z nich uvedlo tuto variantu. Nyní by bylo ještě předčasné stanovovat závěry, zda mají dívky více koníčků a chodí častěji do různých zájmových kroužků než chlapci. V dnešní době elektronických médií si mládež velmi často „vybíjí“ svoji energii u televizních či počítačových her. Jak uvedl jeden respondent v otevřené otázce z dotazníku v našem výzkumném šetření: *„Rád hraju akční hry, protože si pak na svých nepřátelích můžu vybit svoji zlost, kterou mám třeba kvůli špatné známce ve škole, nebo když mě někdo naštvě!“* (chlapec, 14 let)

U varianty odpovědi pasivní činnosti převažovali starší žáci ve věkovém rozmezí 14-15 let. Kategorie respondentek a respondentů tráví svůj volný čas v 38 % raději pasivně proti pouhým 28 % žáků mladších. Tento posun se dá interpretovat několik způsoby. Například starší mládež v této fázi pokročilé puberty mnohdy přestává chodit do zájmových kroužků, bouří se proti rodičům a volí raději způsob vzdoru v podobě „toulání“ po venku a trávení veškerého volného času se svými kamarády. Také vývojová psychologie poukazuje na sociální vývoj dospívajících jedinců, který je ovlivněn jejich snahou po nezávislosti. Ta se projeví v tendenci samostatně se rozhodnout a uplatnit vlastní názor v diskusi s dospělými. Při těchto diskusích často dochází ke konfliktu, kdy se pubescent snaží nejen názorově odlišit od svých rodičů. Tato touha po odlišnosti se může projevit i v chování, kdy proti spontánnímu projevu u rodičů nebo učitelů se projeví u puberty reakce nezájmu a malého nadšení (Šimíčková-Čížková 2008). I z odpovědi jednoho respondenta je tento fakt zřejmý: *„Už nechodím do žádného kroužku, protože tam byla nuda. Radši jdu ven s kámošema a tam se zabavím tak jak chcu, nikdo mi nic nepřikazuje, ani nezakazuje.“* (chlapec, 15 let)

V naší práci jsme se zaměřili na data, která poukazovala na rozdíly v trávení volného času dětí a mládeže z hlediska dosažené úrovně vzdělání jejich rodičů. V našem výzkumu jsme zjistili, že děti rodičů se středoškolským a vysokoškolským vzděláním vyhledávají ze dvou třetin spíše činnosti aktivní. V ostatních rodinách bylo rozložení u obou činností rovnoměrné. Z výsledků vyplývá, že vzdělání rodičů může být ovlivňujícím faktorem, který na mládež působí. Tento výsledek nám potvrzuje i tabulka č. 1a, jenž poukazuje na slabou závislost (korelace=0,21) mezi způsoby trávení volného času mládeže a dosaženým vzděláním jejich rodičů⁸. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Při porovnání s **p** z tabulky můžeme konstatovat, že naše získané výsledky jsou

⁸ Zjišťujeme závislost mezi ordinální proměnnou (vzdělání rodičů) a nominální proměnnou (způsob trávení volného času dětí a mládeže). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

zobecnitelné, protože $p < 0.05$. Ovšem zobecnitelné jsou jen pro naše výzkumné šetření. Toto tvrzení platí i pro všechna další korelační měření.

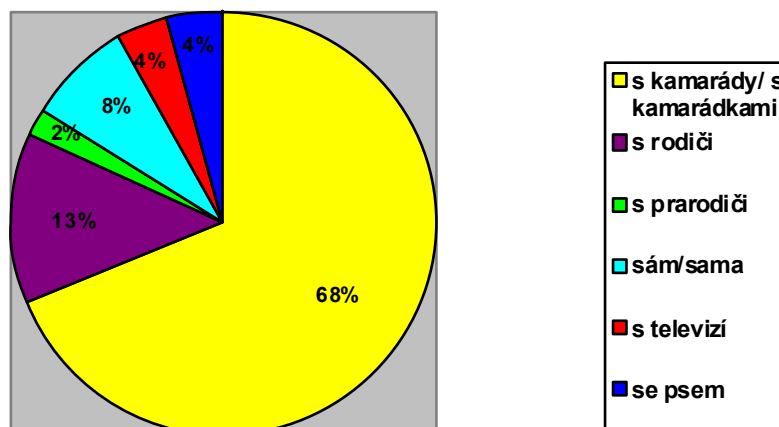
Tabulka č. 1a - Jakým způsobem tráví mládež volný čas X vzdělání rodičů

korelace = ,2060687	slabá závislost
p=,00578	statisticky významné

6.1 Jak mládež vnímá svůj volný čas

Zajímalo nás, s kým nejraději mladí lidé svůj volný čas tráví. Zda mají dostatek volného času pro své aktivity, a zda by na svém volném čase chtěli cokoli změnit. Chtěli jsme také poukázat na to, jak jsou spokojeni se způsoby využívání svého volného času. Na tyto otázky jsme odpověděli v následující části.

Graf č. 2 – S kým nejraději trávíš svůj volný čas (%)

V nadpoloviční většině (68 %) děti a mládež nejraději tráví svůj volný čas se svými vrstevníky. Pak jsou to rodiče s 13 % a další část těch, kteří jsou spíše uzavřenější a svůj volný čas nejraději tráví sami (8 %). Z výsledků vyplývá, že pro mladé lidi není z hlediska sociální blízkosti nejlepším společníkem v jejich volném čase právě televize, kterou uvedli v pouhých 4 %. Osobní komunikace a interakce má mezi mladými jasnou převahu nad pouhým pasivním přijímáním televizních obsahů.

Genderové odlišnosti nebyly prokázány. Jak dívky, tak chlapci nejraději tráví svůj volný čas se svými kamarádkami a kamarády. Zjistili jsme, že dívky (17 %) věnují více volného času svým rodičům, kdežto chlapcům (8 %) zbývá pro rodiče méně času.

Tabulka č. 2 – S kým nejraději tráví volný čas – chlapci x dívky (%)

	s rodiči	s kamarádkami, kamarády	s prarodiči	sám/sama	s televizí	se psem
chlapci	8	66	4	10	5	7
dívky	17	70	0	6	4	3

Mladší žákyně a žáci (21 %) tráví svůj čas ještě častěji ve společnosti svých rodičů. Přičemž tyto odpovědi se už ve starší kategorii objevovaly takřka o dvě třetiny méně (6 %). Tento jev je obvyklý z hlediska sociálního vývoje, jelikož v mladším věku jsou děti ještě více vázány na své rodiče. S přibývajícími lety a s přicházející pubertou se tato vázanost dětí na rodiče snižuje. Jak uvádí i Šimíčková-Čížková a kol. (2008), tak puberta má intenzivní potřebu v navazování nových kontaktů, hraní nových rolí v různých skupinách jedinců. Mezi vrstevníky je charakteristická uniformita jak v oblékání, tak v chování a názorech. V těchto skupinách ztrácí svou individualitu, přejímá skupinové vzory i hodnoty, diskutuje o morálce, o smyslu života, zažívá podporu vlastních názorů. Tento skupinový vliv má důležitou roli pro vyzrávání osobnosti, neboť se posiluje sebepojetí, sebevědomí a nabírá síly pro další střety se společenskými požadavky (Šimíčková-Čížková a kol. 2008).

Objem volného času, který rodina tráví společně, je odlišný u různých vzdělanostních skupin rodičů. Respondentky a respondenti, jejichž rodiče dosáhli nižšího úrovně vzdělání (20 %), tráví se svými rodiči více času než skupina dotázaných z druhé kategorie – středoškolské a vysokoškolské vzdělání (12 %). Zjištěný výsledek by se dal vysvětlit tím, že vzdělanější rodiče nemají tolik volného času na své děti, zůstávají dlouho v práci a věnují jí nejen svůj pracovní čas, ale i čas mimopracovní. Ovšem jsou to jen nepodložené spekulace, přičemž reálný důvod může být úplně jiný.

Více než tři čtvrtiny (80 %) dotázaných byly spokojeny s množstvím svého volného času, jež mají k dispozici pro aktivity, kterými se zabývají. Ovšem je zajímavé, že zbylých

20 % šolaček a školáků již postrádá dostatek volného času, což se většinou projevuje až u lidí zaměstnaných.

O tom, jsou-li to spíše dívky nebo chlapci, kteří si stěžují na nedostatek volného času, vypovídá tabulka č. 3.

Tabulka č. 3 – Dostatek volného času dle pohlaví (%)

pohlaví	ano	ne
chlapec	86	14
dívka	74	26

Ze získaných dat můžeme interpretovat, že jde spíše o dívky, které v 26 % uvedly, že nemají dostatek volného času pro aktivity, kterým se věnují. Vysvětlením nám může být reakce jedné z respondentek: „*Musím se pořád starat o malou sestru a pomáhat mámě v domácnosti, a to starší brácha nemusí. Proto nemám volný čas pro to, co bych chtěla dělat. Nemám čas chodit ven s kámoškama ani do žádného kroužku.*“ (dívka, 14 let)

Nedostatek volného času uváděli spíše mladší žákyně a žáci (25 %), u starších to bylo pouze 16 %. Může to být podmíněno tím, že mladší děti ještě větší množství času tráví se svými rodiči nebo prarodiči, kteří je hlídají. Proto nejsou spokojeny s objemem volného času stráveného podle svých představ.

Dále jsme se pokusili zjistit, jestli by mládež na svém volném čase chtěla cokoliv změnit. Následující otázka byla otevřená a dotázaní neměli k dispozici uvedené varianty odpovědí.

Otázka č. 13: Kdybys mohl/a cokoliv na svém volném čase změnit, co bys udělal/a?

Tabulka č. 4 – Co bys změnil/a na svém volném čase (%)

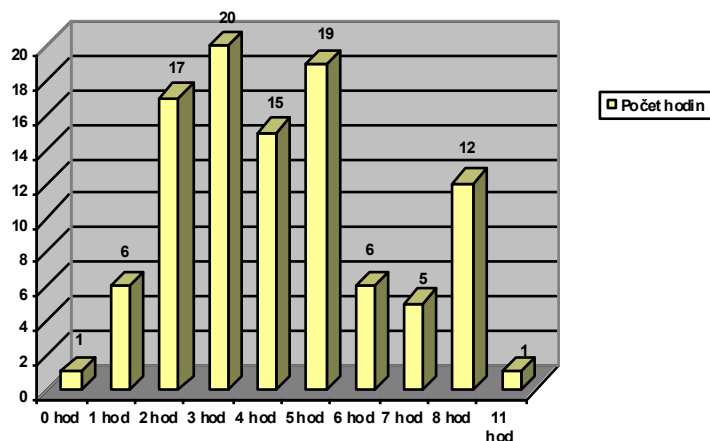
odpověď	relativní četnost
nic	51
víc volného času	28
chci dělat jen to, co chci já, bez toho, aby mi to někdo přikazoval	11
chodit víc ven s kamarády/kamarádkami	7
jiné	3

Převážná většina odpovědí souvisela s předcházející otázkou, kdy ze získaných dat vyplynulo, že mládež pocítuje ve většině případů dostatečné množství volného času pro své aktivity. Polovina z nich odpovídala, že by na svém volném čase nic neměnila. Někteří by chtěli mít víc volného času (28 %), jiní touží být častěji ve společnosti kamarádek a kamarádů (7 %). Pak už šlo o individuální reakce šolaček a školáků, kteří by například rádi cestovali po světě, vzdali se všeho, co jim brání větší volnosti nebo se častěji dívali na televizi, či svůj čas trávili u počítačových her. Jen jeden ze všech dotázaných byl schopný reflektovat značné množství času, které tráví právě hraním počítačových her a uvedl, že by nechtěl hrát tyto hry tak často. Je to jen nepatrné procento z celkového počtu v našem šetření, a proto nevypovídá o schopnosti mladých lidí uvědomit si, že u počítačových či televizních her tráví příliš mnoho času (viz výsledky šetření níže).

6.2 Množství volného času dnešní mládeže

V další části práce jsme zjišťovali, jak respondentky a respondenti dokáží vymezit svůj volný čas. Jeho konkrétní hodnotu stanovili dotazovaní přesným počtem hodin.

Graf č. 3 – Volný čas sama/ sám pro sebe (%)

Děti a mládež z našeho výzkumného vzorku uváděli různé množství volného času, který mají poměrně realisticky pro sebe. Z grafu č. 3 je zřejmé, že někteří nejsou schopni odhadnout svůj volný čas. Více jak jedna desetina (12 %) respondentek a respondentů uváděla, že mají pro sebe osm hodin volného času, což nám z hlediska časového rozložení

dne připadá jako nadhodnocené. Největší část respondentek a respondentů (20 %) uváděla 3 hodiny volného času. Tento údaj považujeme za odpovídající vzhledem k ostatním denním povinnostem a aktivitám. Dokonce jedna respondentka z výzkumného souboru uvedla, že nemá žádný volný čas.

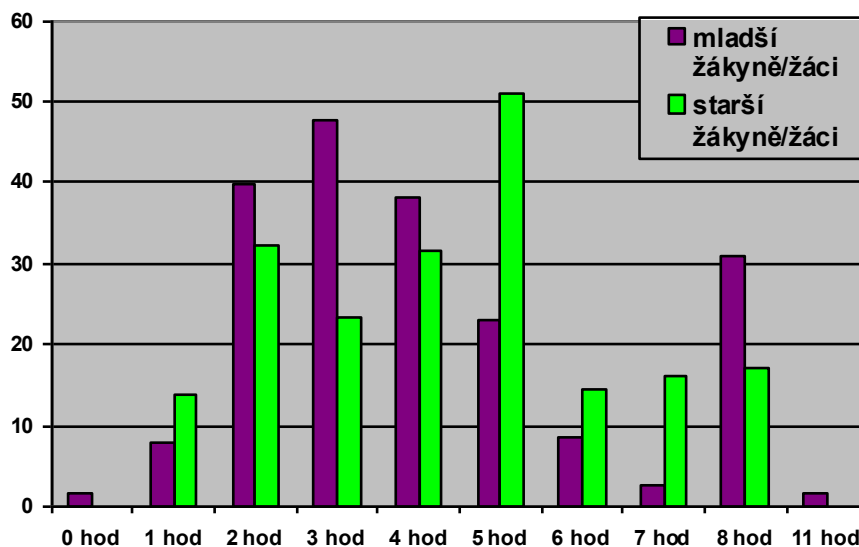
Mezi dívkami a chlapci jsme nezjistili zásadní rozdíl v údajích o volném čase. Jak dívky, tak chlapci uváděli v největším zastoupení počet hodin svého volného času v rozmezí mezi 2 až 5 hodinami. Pouze chlapci více uváděli, že disponují osmi hodinami volného času. Tento výsledek by se dal interpretovat větší mírou zodpovědnosti, ke které jsou dívky vychovávány dle patriarchálního modelu ve společnosti, kdy věnují například i určitou část svého volného času pomáháním matce s pracemi v domácnosti, a proto tak mají relativně méně času samy pro sebe. Ovšem to bychom se pouštěli do rozsáhlých spekulací, které nám na tomto místě nepřísluší. Pokusíme se alespoň zjistit, zda existuje nějaká souvislost mezi pohlavím a množstvím volného času. Tabulka č. 5 nám ukazuje, že existuje slabá závislost (korelace=,18) mezi pohlavím a množstvím volného času, které mají dívky sami pro sebe⁹. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Ovšem při porovnání s **p** z tabulky musíme uvést, že naše získané výsledky nejsou pro náš výzkum zobecnitelné, protože $p > 0.05$.

Tabulka č. 5 – Volný čas sám/sama pro sebe X pohlaví - dívky

korelace = ,1842716	slabá závislost
p=,11836	statisticky nevýznamné

⁹ Zjišťujeme závislost mezi nominální proměnnou (pohlaví - dívky) a kardinální proměnnou (množství volného času). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

Graf č. 4 – Množství volného času (hod.) z hlediska věkového rozložení výzkumného vzorku

Z hlediska věkového rozložení výzkumného souboru můžeme poukázat na následující výsledky. Menší množství volného času, uváděli spíše mladší žáci. Většina (61 %) jejich odpovědí se pohybovala v časovém rozmezí mezi 1–3 hodinami. Proti tomu odpovědi starších žáků (51 %) převládaly v hodnotách 5 hodin a více. Tento fakt je pravděpodobně dán tím, že mladší žáci ještě větší míru svého volného času věnují kroužkům a rodičům či sourozencům, což nehodnotí jako volný čas, kdy by si mohli dělat to, co by chtěli. Kupříkladu jedna z respondentek ve výzkumu uvedla: „*Dvakrát týdně mám sportovní kroužek, kam musím chodit, protože to rodiče chtějí, i když já vlastně taky, ale někdy ne a pak se ještě musím starat o svou mladší sestru, a to vlastně pořád, takže pro sebe žádný volný čas nemám, a to mi vadí a nevím, jestli to bude někdy lepší.*“ (dívka, 12 let)

6.3 Mládež a zájmové kroužky

Vedení dětí a ostatních účastníků organizovaných činností směřuje k naplňování jejich volného času a tím je rozvíjení, navozování a usměrňování zájmů. A jelikož je člověk tvor společenský, je nejvíce zájmů realizováno ve skupinách, ať formálně ustanovených s pevnou organizační strukturou, jako jsou kroužky, oddíly, soubory či kluby, nebo v neformálních skupinách, jako jsou volná sdružení sběratelů, fankluby apod. Uspokojování zájmů v kolektivu pod odborným vedením přináší pozitivní výsledky a následně i uspokojení z dosažených úspěchů. Zájmová činnost tedy plní funkci výchovnou i vzdělávací. Rozvíjí celou osobnost, působí motivačně i socializačně,

podporuje seberealizaci. Jako součást volného času plní také úkoly zdravotně hygienické. Může být prostředkem relaxace, odpočinku, duševní i fyzické rekreace a regenerace sil (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008). Úspěch v zájmové činnosti může kompenzovat nezdary v jiných oblastech činnosti (např. horší prospěch ve škole). Jedinci i společnosti přináší zájmová činnost významné hodnoty ve všech oblastech života.

Další otázky v našem šetření zjišťovaly, zda respondentky a respondenti ve věkovém rozmezí od 12-15 let z našeho výzkumného vzorku navštěvují ve svém volném čase nějaké zájmové kroužky. Zajímalo nás, kdo mládež ovlivnil při volbě zájmového kroužku: rodiče, příbuzní, kamarádky a kamarádi.

Tabulka č. 6 – Účast v zájmových kroužcích z hlediska pohlaví (%)

	ano	ne
chlapec	81	19
dívka	64	36

Téměř tři čtvrtiny (72 %) ze všech dotázaných navštěvují nějaký zájmový kroužek. Z předložené tabulky č. 6 jsme mohli interpretovat, že zájmové kroužky jsou navštěvovány ve větší míře chlapci (81 %) než dívkami (64 %). Tuto skutečnost si můžeme vyložit tím, že oblíbenost skupinových sportů jako je fotbal či hokej není ještě mezi ženskou populací tak rozšířená, a proto nejsou dívky u těchto aktivit v takovém zastoupení. Tyto sporty jsou preferovány mužskou populací a taktéž jsou finančně podporovány mnohými sponzory. Dívky nemají na výběr z tolika sportovních odvětví jako chlapci. Například v Olomouci zcela vymizela dívkami dříve tolik oblíbená moderní a sportovní gymnastika. Je nedostatek oddílů pro děti, které nemají schopnosti ani zájem pro vrcholovou sportovní činnost a sportovní trenéři si vybírají jen talentované jedince, aby dosáhli co nejlepších výsledků. A proto výsledky mohly poukázat na tento rozdíl. Na druhou stranu chlapci takřka vůbec nenavštěvují například aerobice, taneční kroužky aj. Domníváme se ale, že výše uvedené skupinové sporty (fotbal, hokej) jsou stále zastoupeny ve větší míře. Proto četnost dívčích odpovědí pravděpodobně nedosáhla takové výše, jako tomu bylo u chlapců.

Srovnáme-li věkové rozložení respondentek a respondentů, můžeme konstatovat, že zájmové kroužky jsou více navštěvovány mladšími žákyněmi a žáky (83 %). Starší kategorie mládeže do těchto kroužků chodí pouze v 61 %. S přibývajícím věkem tedy ubývá zájem o volnočasové kroužky, a tudíž má starší mládež více času trávit

u počítačových her a televize. Autoři Sak a Saková (2004) ve svých výzkumech také uvádějí, že klesá zájem o kroužky a úměrně se zvyšuje množství stráveného času mládeže u televizí a počítačů.

Vzdělání rodičů ovlivňuje skutečnost, zda děti navštěvují volnočasový kroužek. Pouhých 16 % ze všech dotázaných, jejichž rodiče mají středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání nechodí do žádného zájmového kroužku. Děti rodičů s nižším vzděláním nenavštěvují tyto kroužky v 39 %. Domníváme se, že tento rozdíl mohl vzniknout z několika důvodů. Vzdělanější rodiče si pravděpodobně více uvědomují význam pohybových aktivit či hudebních a výtvarných schopností pro formování osobnosti a rozvoj dětského organismu. Dále pak velká finanční náročnost sportovních aktivit může být překážkou, aby dítě navštěvovalo zájmový sportovní kroužek.

Zájmové činnosti bývají z důvodů organizačních a pracovních náplní profesionálních pedagogů (např. ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže) děleny do zájmových oblastí, avšak přesnou dělicí hranici mezi nimi nelze vést. Vždy existuje několik zájmových činností, které nelze jednoznačně zařadit. Každá z oblastí má priority v rozvíjení některé ze složek osobnosti.

Rukodělné činnosti rozvíjejí zejména manuální dovednosti a jemnou motoriku, napomáhají osvojit si různé pracovní postupy (práce s různými materiály, konstrukční práce a montáž, šití, vaření apod.) a představivost.

Technické činnosti navazují na rukodělné činnosti, pěstují konstrukční dovednosti, technickou představivost, smysl pro přesnost.

Přírodovědná zájmová činnost seznamuje s přírodními vědami, pěstuje vztah k přírodnímu prostředí a dává základy k jeho ochraně.

Estetickovýchovné činnosti formují vztah dětí k estetickým hodnotám, rozvíjejí představivost, kreativitu, podporují emocionální složku osobnosti (výtvarné činnosti, hra na hudební nástroj, divadlo, film, literatura, tanec).

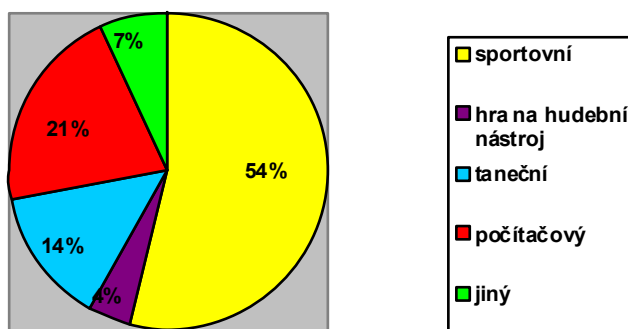
Tělovýchova a sport přispívají k rozvoji fyzické zdatnosti, mají také důležitou roli při sebepoznávání, při výchově k toleranci a smyslu pro fair play, při pěstování psychické odolnosti vůči stresu.

Společenskovední zájmová činnost rozšiřuje poznatky o společnosti, její historii i tradici, jazykové znalosti (historie, filosofie, folklor apod.).

PC je nejrychleji se rozvíjející zájmová oblast, vybavuje děti počítačovými dovednostmi, rozvíjí logické uvažování při programování apod. U této činnosti však hrozí více než kde jinde návyk na tzv. virtuální drogu (Hájek, Hofbauer a Pávková 2008).

Součástí našeho šetření bylo tedy také zjistit, o jaké typy zájmových kroužků mají mladí lidé z našeho výzkumného vzorku největší zájem. Zda jsou to spíše kroužky sportovní nebo naopak hudební či tvůrčí, nebo zda se již elektronická média dostala i do tohoto okruhu lidské činnosti a převládají tak kroužky počítačové.

Graf č. 5 – Jaký zájmový kroužek navštěvuješ (%)

Z výšečového grafu č. 5 je zřejmá (mezi mládeží ve věku 12–15 let z našeho výzkumného vzorku) převaha sportovních kroužků. Do tohoto typu zájmového kroužku chodí z celkového počtu dotázaných 54 %. Následuje 21 % respondentek a respondentů, kteří navštěvují počítačové kroužky, z čehož je patrný jasný nástup elektronických technologií do běžného života mladých lidí. O práci s počítači v současné době neustále vzrůstá zájem, což nám potvrdilo i vedení školy.

Výsledky ukázaly, že chlapci byli početněji zastoupeni v kroužcích sportovních (48 %), dívky jen 33 % a také v počítačových kroužcích (27 %) s porovnáním pouhými 5 % u dívek. Žákyně spíše chodí do kroužků tanečních (19 %), v současné době mezi mladými velmi oblíbených (moderní disco a hip-hop tance, skupinové tance, aj.).¹⁰

Z hlediska věkového rozložení byly výsledky takřka vyrovnané. Samozřejmě počítáme s faktem, že tyto zájmové kroužky navštěvují spíše mladší žákyně a žáci. Navštěvuje-li skupina starších žáků a žákyň nějaký kroužek, pak je rozložení v jejich výběru podobné. U obou skupin převládají sportovní kroužky a jsou následovány počítačovými.

Výsledky ukázaly, že výběr typu zájmového kroužku je částečně ovlivněn dosaženým vzděláním rodičů. Tabulka č. 7 dokládá, že existuje slabá závislost (korelace=,18) mezi

¹⁰ Do této kategorie nepatří standardní a latinsko-americké tance, které se řadí do skupiny sportovních tanců, což bylo na začátku realizování výzkumu mládeži vysvětleno.

proměnnými¹¹. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Při porovnání s **p** z tabulky můžeme uvést, že získané výsledky jsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p < 0.05$.

Tabulka č. 7 – Výběr typu zájmového kroužku x dosažené vzdělání rodičů

korelace = ,1881707	slabá závislost
p=,00046	statisticky významné

Děti rodičů s vyšším vzděláním spíše volily sportovní kroužky (48 %) než kroužky počítačové (14 %). Ostatní respondentky a respondenti v 32 % chodí do kroužků sportovních a v 16 % do kroužků počítačových, což je o pouhé 2 % více než u mládeže, jejichž rodiče jsou středoškolsky či vysokoškolsky vzdělaní. Lehce zvýšený zájem o počítačové kroužky u dětí rodičů s nižším vzděláním by mohl být pravděpodobně dán tím, že tato zainteresovaná kategorie nemá v takové míře přístup k počítačům ve vlastním domově. Proto navštěvují tyto kroužky, kde se s počítači mohou naučit dobře pracovat a nebudou tak marginalizovanou skupinou proti svým spolužákům a spolužačkám, kteří mají již doma k dispozici počítač, umí ho zkušeně ovládat a považují ho za běžnou součást svého života. V této souvislosti můžeme citovat jednoho z respondentů, který v dotazníku uvedl: *„Táta má svůj vlastní počítač, máma má notebook, který všude nosí a já jsem teď na Vánoce dostal taky svůj vlastní. Už by to bylo divny, kdybych ho neměl, protože ho všichni moji kámoši kolem mají a třeba se mi někdy i smáli, že já ho taky ještě nemám a to mi bylo blbý. Chodil jsem proto do pc kroužku, ale pak jsem si to nemohl trénovat doma.“* (chlapec, 13 let) Z této reakce jasně vyplývá, že absence těchto technologií v životě mládeže a omezený přístup k nim je jasným ukazatelem diskvalifikace v kolektivu.

Nejvíce dotázaných uvedlo, že kroužky navštěvují dvakrát až třikrát týdně (28 %). Jen několik žáků a žáků se věnuje svým zájmovým činnostem dokonce čtyřikrát až pětikrát týdně. (viz tabulka č. 8)

¹¹ Zjišťujeme závislost mezi ordinální proměnnou (vzdělání rodičů) a nominální proměnnou (typ zájmového kroužku). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

Tabulka č. 8 – Jak často chodíš do kroužku (%)

	relativní četnost
jednou týdně	24
dvakrát týdně	28
tříkrát týdně	28
čtyřikrát týdně	5
každý den	4
jiná možnost	11

Tabulka č. 9 – Jak často chodíš do kroužku – dle věku (%)

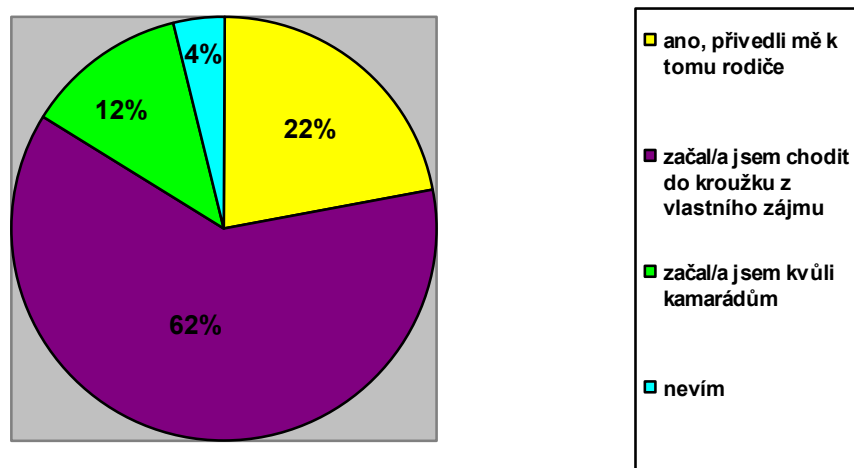
	mladší žákyně/žáci	starší žákyně/žáci
jednou týdně	12	30
dvakrát týdně	38	23
tříkrát týdně	20	18
čtyřikrát týdně	7	2
každý den	3	3
jiná možnost	20	24

Tabulka č. 10 – Jak často chodíš do kroužku – dle pohlaví (%)

	chlapci	Dívky
jednou týdně	18	17
dvakrát týdně	25	17
tříkrát týdně	29	14
čtyřikrát týdně	3	6
každý den	0	4
jiná možnost	25	42

Dále jsme se pokusili také zjistit, zda volba mladých lidí navštěvovat nějaký zájmový kroužek v jejich volném čase, je ovlivněna osobami z jejich okolí či jen tak vyplynula z jejich vlastního zájmu. Touto otázkou jsme chtěli poukázat na to, kdo v současné době nejvíc ovlivňuje děti a mládež v rozhodování při výběru volnočasových aktivit.

Graf č. 6 – Kdo Tě přivedl k této aktivitě (%)

Téměř dvě třetiny (62 %) tvrdily, že do zájmového kroužku začalo chodit z vlastního zájmu. Pětina (22 %) respondentek a respondentů uvedla, že je do kroužku přivedli jejich rodiče a desetina (12 %) začala chodit do kroužků kvůli kamarádům. I když se více jak polovina oslovených rozhodla navštěvovat kroužek z vlastního zájmu, domníváme se, že jejich volba byla ovlivněna již od počátku socializačního procesu rodinou, aniž by si to dítě uvědomovalo.

Spíše chlapci uvádějí, že do těchto kroužků začali chodit na přání rodičů (19 %) nebo kvůli kamarádům (13 %). Mladší žákyně a žáci byli ovlivněni rodiči více (21 %) než žáci starší, kteří tuto variantu odpovědi zaškrtnuli v 12 % případů. Větší ovlivnění rodiči vidíme v tom, že v některých sportovních odvětvích si trenéři vybírají i předškolní děti. Ty ještě nejsou zralé uvědomit si vlastní zájem a do kroužku jsou přivedeny rodiči.

Získané výsledky potvrdily, že děti rodičů s vyšším dosaženým vzděláním (51 %) navštěvují zájmový kroužek spíše z vlastního zájmu. U mládeže, jejíž rodiče mají nižší vzdělání, se častěji objevovala odpověď, že je k tomu přivedli jejich rodiče (20 %) než u ostatních dotázaných (13 %). Ačkoliv by se dalo předpokládat, že vzdělanější rodiče povedou děti k těmto aktivitám z vlastní iniciativy, je zřejmé, že jim pravděpodobně nechávají více volnosti v jejich rozhodování a tím je mohou vést k větší zodpovědnosti.

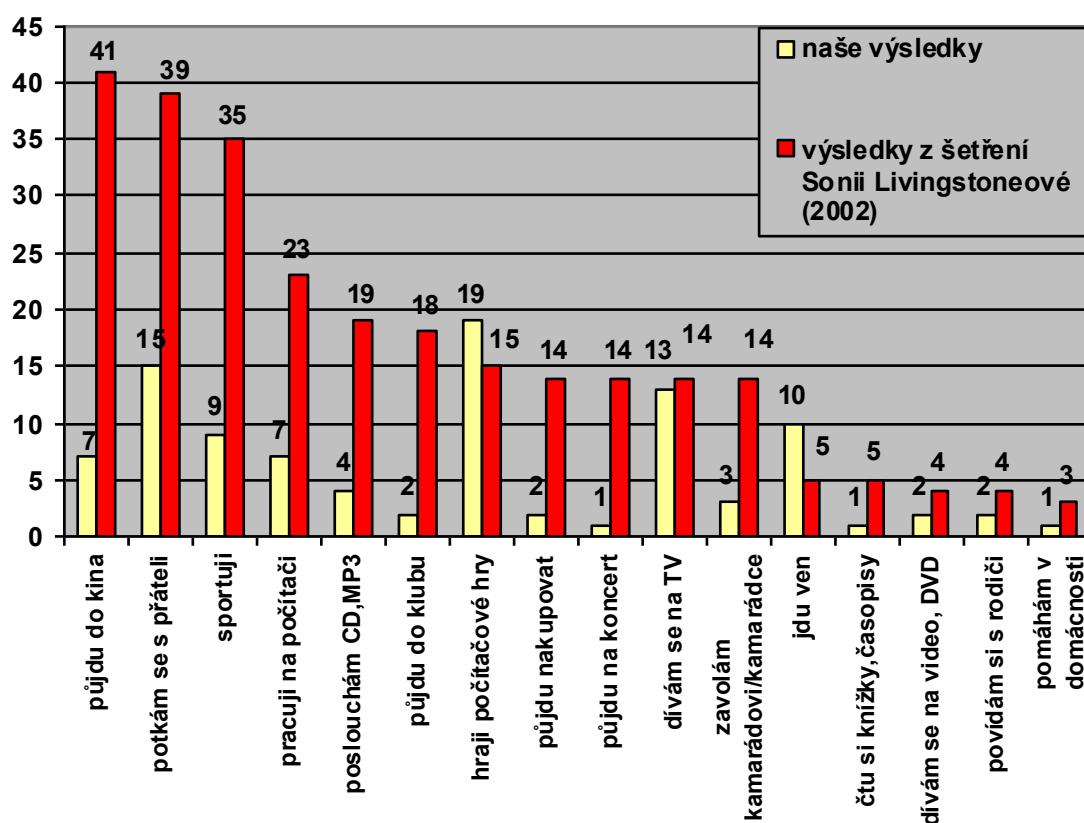
6.4 Co dělá mládež, když se nudí

Nyní se dostáváme k části, v níž jsme srovnávali naše získaná data s dalšími výzkumy zabývajícími se tématem volného času. Soustředili jsme se na oblast Spojených států amerických, tudíž jsme byli schopni srovnat i kulturní a národnostní odlišnosti v trávení

volného času současných dětí a mládeže v regionu Olomouc. Otázky č. 5 a č. 6 z našeho dotazníku se shodovaly s otázkami, které ve svém výzkumu¹² použila Sonia Livingstoneová a tyto výsledky publikovala v knize *Young people and new media* (2002).

Z dřívějších zjištění Livingstoneové (2002) vyplynulo, že mladí lidé rádi využívají volný čas u elektronických médií, jak ve svém dobrém¹³ dni, tak i v době, kdy se nudí. U první otázky většina (41 %) americké mládeže uváděla, že jakmile mají opravdu dobrý den, tak jdou do kina, poté následovalo setkání s přáteli, sportování a ke konci tabulky se objevilo s 15 % hraní her a se 14 % sledování televize.

Graf č. 7 – Aktivity mládeže v „dobrý“ den (%)

Z grafu č. 7 patrné, že většina dotázaných z našeho výzkumného vzorku ve chvílích, kdy považují svůj den za opravdu dobrý, volí na prvním místě hraní počítačových her (19 %). Poté následuje setkávání se s přáteli (15 %) a až na místě třetím se objevuje dívání na televizi (13 %).

¹² Viz tabulka č. 1a v příloze.

¹³ dobrý den – aby nedošlo ke zbytečnému zkreslení, tak jsme si se žákyněmi a žáky před vyplňováním dotazníku vysvětlili, jak mají chápat pojem „dobrý den“. Zhodnotili jsme společně tento den jako dobu, ve které se mládež dobře baví. Aktivitu si vybírají rádi, dobrovolně a hodně je baví. Poté jsou spokojeni s tím, jak tento den strávili.

Na základě těchto dat můžeme konstatovat, že sledování televize v současné době ztrácí mezi mladými lidmi na oblíbenosti. Pro srovnání s Amerikou by česká mládež šla do kina v pouhých 7 % z celkového počtu dotázaných. Ze srovnání národnostních rozdílů tedy z výzkumů vyplývá, že mládež ve Spojených státech amerických trávila méně svého volného času s elektronickými médii, než česká mládež o sedm let později. Lze tedy říci, že vliv elektronických médií na způsoby trávení volného času mládeže vzrůstá a tato média neustále nabírají na intenzitě v jejich působení.

U těchto sledovaných aktivit jsme zjistili mezi dívkami a chlapci značné rozdíly. Hraní počítačových her volilo 35 % chlapců a v případě dívek to bylo pouhých 5 % ze všech dotázaných. Z těchto údajů je evidentní, že u počítačových her tráví svůj volný čas především chlapci. Z tabulky č. 11 je zřejmé, že existuje středně silná závislost (korelace=,32) mezi proměnnými¹⁴. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Při porovnání s p z tabulky můžeme uvést, že získané výsledky jsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p < 0.05$.

Tabulka č. 11 – Hraní počítačových her x pohlaví

korelace = ,3239368	středně silná závislost
p=,00000	statisticky významné

Dívky se raději setkávají s přáteli (19 %). Chlapci (10 %) vyhledávají osobní kontakt v menší míře než dívky. Naopak ve sledování televize u obou pohlaví nejsou rozdíly. Některé dívky (5 %) by rády šly nakupovat, kdežto chlapci o tuto činnost neprojeví vůbec zájem.

V naší práci jsme se zabývali tím, do jaké míry je způsob trávení volného času mládeže ovlivněn dosaženým vzděláním rodičů. Pětina (19 %) dotázaných, jejichž rodiče mají středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání, uvedla jako nejoblíbenější aktivitu ve svém dobrém dni právě hraní na počítači. Skupina mládeže rodičů s nižším vzděláním volila tuto odpověď v 15 %. Tento jev bychom mohli interpretovat takto:

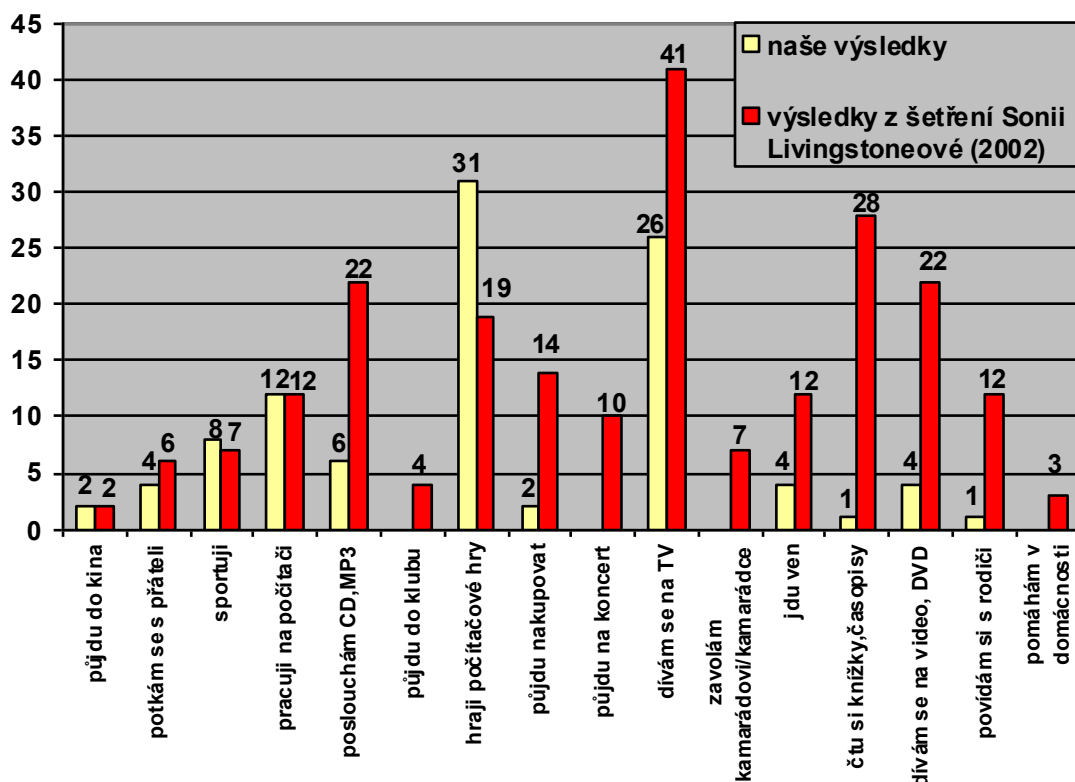
- pravděpodobně lepší finanční zabezpečení vzdělanějších rodičů, kteří mohou koupit svým dětem vlastní počítače a do nich příslušné hry. Z čehož může plynout lepší přístupnost, oblíbenost a frekvencovanost tohoto způsobu trávení jejich volného času.

¹⁴ Zjišťujeme závislost mezi nominálními proměnnými (pohlaví, hraní PC her). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

- velká profesionální zaneprázdněnost rodičů. Děti jsou ponechávány častěji samy doma, nejsou kontrolovány a volný čas tráví po svém.

Ovšem jsou to jen nepodložené spekulace, přičemž reálný důvod může být úplně jiný.

Graf č. 8 – Aktivita mládeže, když se nudí (%)

Dále jsme zjišťovali, čím se mládež zabývá ve dni, když se nudí. Respondentky a respondenti vybírali ze stejných variant trávení volného času jako u předchozí otázky.¹⁵ V americkém výzkumu, který byl realizován mezi mládeží od 10-16 let, se výzkumnice setkala s nejfrekventovanějšími odpověďmi u možnosti dívání se na televizi, a to v celých 41 % z celého výzkumného souboru o rozsahu 700 dívek a chlapců. Hned na druhém místě byla uváděna v 28 % četba knih. Americká mládež dávala přednost četbě před počítačem či sledováním videa nebo DVD. U české mládeže z našeho výzkumného vzorku je to naopak (viz výsledky níže). Je tedy vidět, že mnohé spekulativní teorie o silné „závislosti“ mladých na elektronických médiích nebyly v Americe v té době úplně oprávněné. Jak Livingstoneová (2002) vysvětluje, tak mládež převážně svůj „dobrý den“ spojovala s aktivitami, kdy jsou venku a někde s přáteli. Aktivita v „nudný den“ naopak

¹⁵ Viz dotazník v příloze.

s případy, kdy jsou sami doma a nudí se. Domníváme se tedy, že četbu knih americká mládež nevnímala jako negativní aktivitu. Především šlo o činnosti doma.

Z našeho výzkumu vyplynula jednoznačná převaha hraní počítačových her v porovnání s ostatními aktivitami zjišťovanými mezi českou mládeží ve věku 12-15 let. Téměř třetina ze všech dotázaných (31 %) si v „nudném dni“ pro zábavu vybírá hry na počítači. Na druhém místě bylo uváděno sledování televize (26 %). Je zřejmé, že televize hraje stále ještě v životě mladých lidí především roli baviče a činnosti, při které se dá dobře trávit čas (viz Schramm, s. 39 – proč se děti dívají na TV). A v pořadí třetí uváděnou aktivitou se stala práce na počítači. Výsledky nám dokázaly, že mládež staví elektronická média na vrchol různorodých aktivit, z nichž volí způsoby trávení svého volného času. Z části se již potvrdil náš předpoklad, který jsme uváděli na začátku výzkumu, že děti a mládež z našeho výzkumného vzorku v současné době nejraději tráví svůj volný čas s elektronickými médii a opomíjí jiné, sportovní či kulturní aktivity.

Genderové odlišnosti jsou i v případě této otázky patrné. Chlapci v nadpoloviční většině (52 %) hrají počítačové hry proti pouhým 13 % děvčat, které si vybírají tuto aktivitu, když se nudí. Z tabulky č. 12 je patrné, že existuje středně silná závislost (korelace=,32) mezi proměnnými¹⁶. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Ovšem při porovnání s p z tabulky musíme uvést, že získané výsledky nejsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p > 0.05$.

Tabulka č. 12 – Proč hrají počítačové hry x pohlaví

korelace = ,3239368	středně silná závislost
$p = ,92528$	statisticky nevýznamné

Dívky se naopak ve větší míře (34 %) dívají na televizi a pracují na počítači (17 %). Můžeme tedy uvést, že pro náš výzkumný vzorek platí, že hraní počítačových her je činnost, kterou tráví svůj volný čas převážně chlapci. U dívek je tento způsob zábavy a odreagování oblíben spíše sporadicky. Z hlediska věkového rozložení a dosaženého vzdělání rodičů jsou výsledky takřka stejné, jako tomu bylo u otázky předchozí. Počítačové hry hrají většinou starší žáci a děti rodičů s vyšším vzděláním, mladší kategorie dětí naopak více sleduje televizi. Ze získaných dat ovšem nemůžeme potvrdit

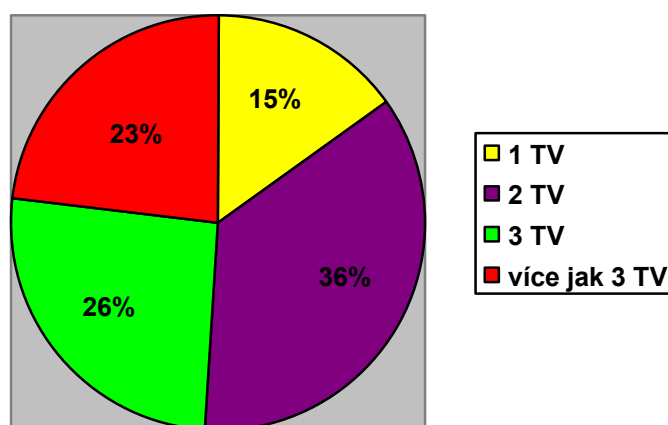
¹⁶ Zjišťujeme závislost mezi nominálními proměnnými (pohlaví, proč hrají PC hry). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

platnost hypotézy č. 3 – děti a mládež upřednostňují hraní počítačových her před sledováním televize, protože u mladší kategorie dětí jsme tento výsledek nezískali.

6.5 Televize v životě dětí a mládeže

V této části navážeme na fakt uváděný v teorii, jenž se týkal vzrůstající tendence mládeže trávit s médii stále větší množství svého volného času. Budeme se dotazovat na počty televizních přijímačů, které mají v rodinách z našeho výzkumného vzorku k dispozici a kolik času věnují těmto médiím. Také se pokusíme zjistit jejich očekávání od televizního vysílání, a jaké typy pořadů upřednostňují.

Graf č. 9 – Počet televizních přijímačů (%)

Největší množství školáků a šolaček (36 %) odpovědělo, že mají doma dvě televize, další (26 %) uvedli, že mají doma televize tři. V jedné čtvrtině (23 %) vlastní více jak tři televizní přijímače. Nikdo z respondentek a respondentů neuvedl, že televizi doma vůbec nemají.

Především jsme ale chtěli zjistit počet televizních přijímačů v rodinách dle dosaženého vzdělání rodičů. Z dat získaných z našeho výzkumu vyplynulo, že tři televize převládají v domácnostech s nižším vzděláním rodičů (31 %) a 11 % uvedených rodin má jeden televizní přijímač. V ostatních domácnostech (vyšší vzdělání rodičů) jsou tři televizory v 22 % a tytéž rodiny vlastní v 19 % pouze jeden televizor. Tento fakt můžeme přičítat skutečnosti, že vzdělanější rodiče pravděpodobně nechtějí vystavovat své děti tak značnému působení mediálních obsahů. Závěrem se tedy můžeme domnívat, že v těchto

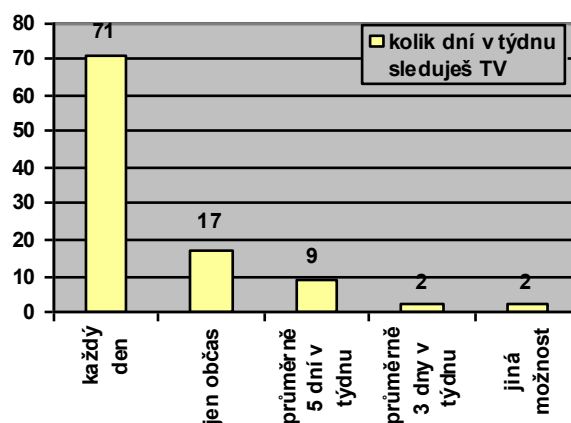
rodinách nemá televize tak významné postavení v trávení volného času jako je to v rodinách, kde alespoň jeden z rodičů dosáhl nižšího stupně vzdělání. Z tabulky č. 13 je patrné, že existuje slabá závislost (korelace=,14) mezi dosaženým vzděláním rodičů a počtem televizních přijímačů v domácnostech¹⁷. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Při porovnání s p z tabulky můžeme uvést, že získané výsledky jsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p < 0.05$.

Tabulka č. 13 – Dosažené vzdělání rodičů x počet TV v domácnosti

korelace = ,1388106	slabá závislost
p=,04715	statisticky významné

V současné době již mnohé děti mají k dispozici ve svých pokojích vlastní televizní přijímač. U našeho výzkumného souboru je to 65 % a třetina zbývajících (35 %) dosud užívá televizor společně s celou rodinou. Z hlediska rozložení dle pohlaví nejsou u této otázky rozdíly. Získanými výsledky byl doložen fakt, že svou televizi má spíše mládež starší (71 %), u mladších dětí je to pouze 60 %.

Graf č. 10 – Kolik dní v týdnu sleduješ TV (%)

Z výsledků grafu č. 10 je zřejmé, že většina (71 %) respondentek a respondentů tráví u televize každý den. Pouze 17 % všech dotázaných uvedlo, že se dívá na televizi jen občas. Můžeme tedy potvrdit pravdivost předem stanovené hypotézy č. 1 – děti a mládež tráví často svůj volný čas u televize.

¹⁷ Zjišťujeme závislost mezi ordinální proměnnou (dosažené vzdělání rodičů) a kardinální proměnnou (počet TV v domácnostech). K výpočtu jsme tedy zvolili Spearmanův korelační koeficient.

Na základě získaných výsledků můžeme uvést, že děti a mládež z našeho výzkumného vzorku patří do skupiny silných konzumentů televizních obsahů, o níž hovořil již v 80. letech minulého století významný teoretik médií George Gerbner. Z výzkumného šetření dále vyplynulo, že nejsou patrné rozdíly ve sledovanosti televize z hlediska pohlaví i věku. I když by se dalo předpokládat, že mladší žáci, kteří navštěvují více zájmové kroužky a méně hrají počítačové hry, se budou i méně dívat na televizi, skutečnost je jiná. Sledovanost televize je ve všech věkových kategoriích takřka na stejné úrovni. Ani z hlediska konkrétního počtu dnů sledování televize dle dosaženého vzdělání rodičů dětí a mládeže výsledky šetření nepotvrdily významné rozdíly. Jak je tedy vidět, počet dnů, v nichž děti sledují televizi, je mezi všemi kategoriemi rovnoměrně rozdělen. Potvrzujeme zde Morleyho (1992) teorii, v níž je televize považována za rodinné médium vyhledávané všemi věkovými, genderovými či vzdělanostními kategoriemi, i když je samozřejmě každou touto skupinou užívána jinak.

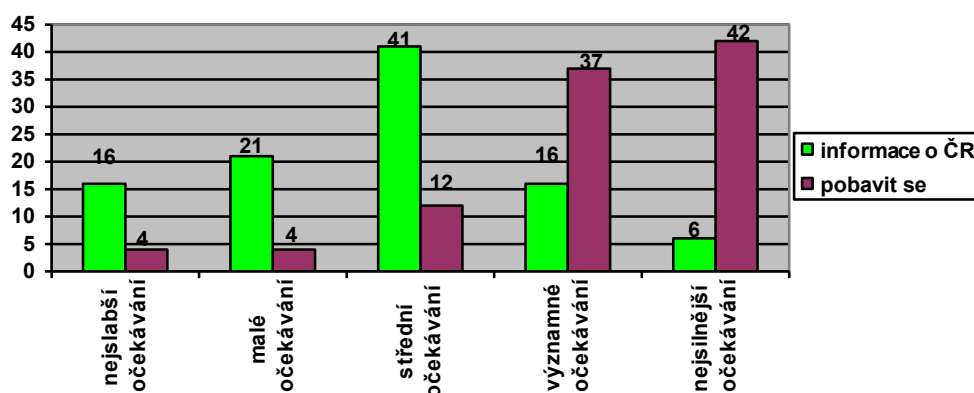
6.5.1 Divácké preference a očekávání mládeže od televizního vysílání

Mezi hlavní elektronické sdělovací prostředky v ČR patří veřejnoprávní televize – Česká televize (ČT 1, ČT 2, ČT 24, ČT 4) a celostátní soukromé televize – Nova (Nova Cinema, Nova Sport), Prima a kabelové televize – HBO, HBO 2, Óčko, Hallmark, MTV, Jetix atd. Obsah veřejnoprávní televize musí být naplněn všemi žánry a tématy, přičemž je televize povinna zahrnout zde kompletní, plný program. V televizích soukromých dominují hlavně zábavní žánry, tzn. seriály, talk show a hrané filmy. Věnují se převážně zájmovým pořadům a dle výsledků je očividné, že tato náplň je u recipientů nejúspěšnější (Schelmann 2002).

Další tři položené otázky (č. 19, 20, 21) v dotazníku byly opět srovnávány s výzkumem realizovaným v roce 1998 Petrem Sakem (2000). Chtěli jsme zjistit, co děti a mládež z našeho výzkumného vzorku od televize očekává a jaká je její motivace ke sledování televizního vysílání. Stejně jako u výzkumu Petra Saka byla i našemu výzkumnému souboru respondentek a respondentů předložena baterie 13 položek. Ke každé položce se dotázaní vyjadřovali pomocí pětistupňové škály, přičemž stupeň 5 znamenal nejsilnější motivaci a stupeň 1 motivaci nejslabší.

Otázka č. 20: Co očekáváš od sledování televize?

Graf č. 11 – Informace z ČR X pobavit se (%) (naše výsledky)

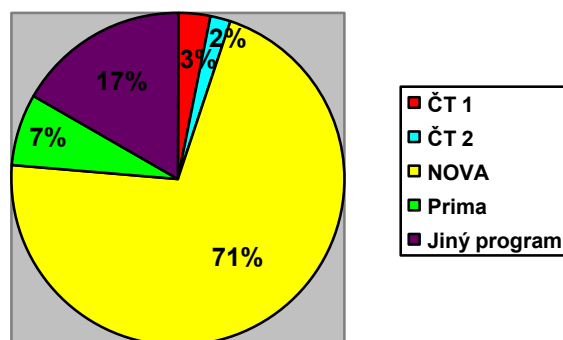
Děti a mládež z našeho výzkumného vzorku očekávají od sledování televizního vysílání především možnost pobavit se, což uvedlo 80 % z celkového počtu dotázaných. Stejný výsledek, tedy pobavit se, vyplynul taktéž z šetření Petra Saka před deseti lety.¹⁸ Poté respondentky a respondenti uváděli variantu odpovědi odpočinout si (69 %), odreagovat se (65 %) a zažít pocity vzrušení či napětí (65 %). Umělecký zážitek očekává pouhých 9 % mládeže, kteří nechtějí z televizního vysílání poznávat názory druhých (13 %) či poznávat jiné lidi (16 %). Takřka u třetiny dotázaných (30 %) se objevila položka zabít čas a prožít, co mi v životě chybí. Je zřejmé, že reálné prožitky, reálné vztahy nebo reálné situace a události dětem a mládeži nahrazuje televizní a virtuální realita. Jak vysvětluje Sak (2000), tak do očekávání mládeže se promítají její sociální pozice na hranici mezi dětstvím a dospělostí, kdy tato očekávání, ještě nenaplněná v reálném životě, náhradně vyhledává v mediální verzi skutečnosti. Autor dále pozitivně hodnotil, že v popředí motivační struktury se vyskytl mezi mladými zájem být informován o dění ve světě a v České republice. V našem případě se tato očekávání při významných motivacích pohybovala okolo pouhých 30 %. Žákyně a žáci z našeho výzkumného souboru netouží být v takové míře informováni ani o dění ve světě, dokonce ani o dění u nás v České republice. Jedna třetina (32 %) všech dotázaných očekává, že jim televizní vysílání přinese i nové vědomosti. Ovšem můžeme jen odhadovat, u kterých pořadů tento fakt očekávají a vyhledávají.

¹⁸ Viz tabulka č. 2a v příloze.

Sledování televize je dle mnohých výzkumů (např. Livingstoneová (2002); Sak (2000) jednou z nejfrekventovanějších činností dětí a mládeže. Proto se pokusíme zjistit, které televizní stanice děti a mládež z našeho výzkumného vzorku upřednostňuje.

Otázka č. 19: Kterou televizní stanici nejčastěji sleduješ?

Graf č. 12 – Frekvence sledování TV stanic (%)

Stejně jako u výsledků Petra Saka před deseti lety¹⁹ i v současné době v celém našem výzkumném souboru jasně převažovala oblíbenost soukromé komerční stanice TV NOVA (73 %), která si udržuje prvenství pravděpodobně díky divácky úspěšným seriálům. Sledovanost dále zvyšují například významné sportovní události či oblíbené akční filmy. Na druhou stranu ovšem odlišné výsledky poukázaly na difference u dalších stanic. Dříve u mládeže mezi sebou soupeřily soukromé stanice Nova a Prima (tehdy Premiéra). Naše výsledky ukázaly, že u mladších skupin žákyň a žáků převládala především zahraniční stanice Jetix s kreslenými příběhy. U starší mládeže spíše převažovaly hudební programy jako je MTV nebo česká verze hudební stanice Óčko. Starší chlapci si ve větší míře oblíbili sportovní stanice jako je Eurosport nebo nová mutace stanice Nova, a to Nova Sport. Programy České televize byly naopak uváděny nejméně. Z hlediska pohlaví jsme nenašli značné rozdíly u nejoblíbenějších televizních stanic. Jak dívky, tak chlapci ve většině případů odpovídali, že jejich nejoblíbenější stanicí je TV NOVA. Ze získaných dat vyplývá, že mladí lidé z našeho výzkumného vzorku dávají přednost komerčním televizím před veřejnoprávním vysíláním, které je pro ně pravděpodobně méně zábavné a přitažlivé.

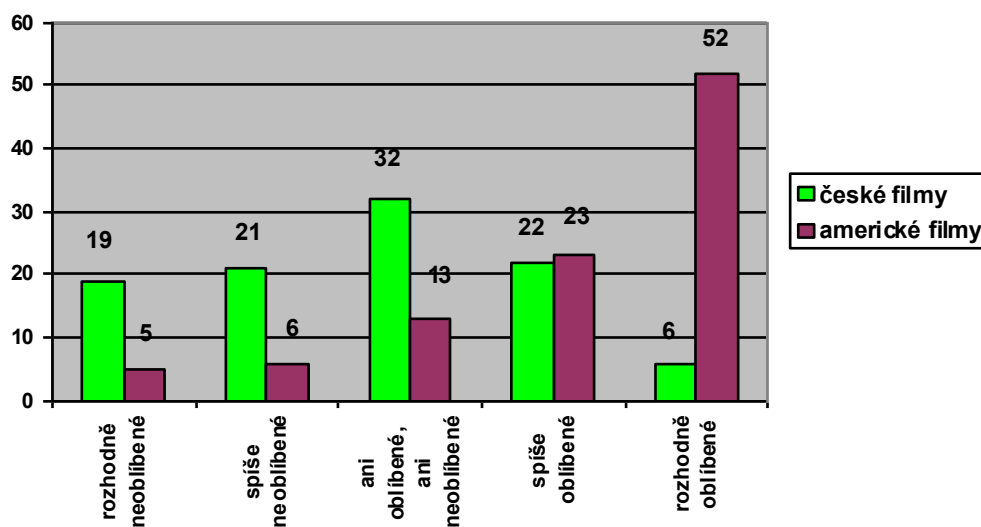
¹⁹ Viz tabulka č. 3a v příloze.

Zjišťovali jsme také, jaké konkrétní typy či žánry pořadů²⁰ jsou mezi dětmi a mládeží oblíbené. Tato otázka byla opět srovnávána s výzkumem Petra Saka (2000). Respondentky a respondenti u každé varianty odpovědi křížkovali stupeň oblíbenosti na škále od 1-5.

Před deseti lety²¹ byl u dětí a mládeže na žebříčku oblíbenosti na prvním místě český film, na druhém místě film obecně, dále populárně-vědecké (přírodopisné, cestopisné atd.) pořady a na čtvrtém místě se umístilo zpravodajství. Méně oblíbené byly zahraniční seriály, výuka jazyků, erotické pořady, vážná hudba a náboženské pořady. I když se může zdát Sakovo (2000) rozdělení pořadů v některých případech nevhodné²², převzali jsme všechny kategorie, abychom mohli výsledky srovnat. Ve výzkumu Petra Saka (2000) nás zaujala nízká oblíbenost amerických seriálů a akčních filmů, protože data z našeho výzkumného šetření přinesla odlišné výsledky.

Otázka č. 21: Jak oblíbené máš uvedené televizní pořady?

Graf č. 13 – České filmy X americké filmy (%)

²⁰ Programovou nabídku televize tvoří několik druhů pořadů, a to informativní pořady (zprávy, počasí, magazíny, dokumenty, reportáže, regionální informace, servis, televizní rádce, sport), zábavní pořady - fikce (seriály, hrané filmy, televizní inscenace, kreslené filmy) a moderované pořady (talkshow, estrády, soutěže, dětské pořady, hudební přehlídky). Dále mezi ně řadíme pořady kulturní a vzdělávací (kultura, věda a technika, divadlo, koncerty) a také reklamu (Schellmann 2004: 53).

²¹ Viz tabulka č. 4a v příloze.

²² Dle našeho názoru je v některých případech Sakovo (2000) rozdělení televizních žánrů nevhodné. Například bychom nerozlišovali evropské filmy a americké filmy – jednotně bychom použili variantu zahraniční filmy. Nebo bychom také do zábavních pořadů zařadili všechny typy soutěží a magazínových pořadů. Nepoužili bychom žánr výuka jazyků.

V současnosti jsou mezi dětmi a mládeží z našeho výzkumného vzorku (ve věku 12 až 15 let) nejoblíbenější americké filmy (75 %), kdežto české filmy, které se před deseti lety umístily u Sakova výzkumu (2000) na prvním místě, byly mezi našimi respondenty oblíbeny jen v 28 %. Na dalších pozicích jsou v našich datech zastoupeny akční filmy (62 %), zábavní pořady (55 %) a pořady hudební – popové (54 %). Významné rozdíly v oblíbenosti televizních pořadů se nevyskytly u těchto srovnávaných položek: výuka jazyků, vážná hudba, náboženské, ale i publicistické pořady. Výběr oblíbených pořadů souvisí s očekáváním mládeže. Výše zjištěné výsledky potvrzují, že se repondentky a respondenti chtějí u televize převážně bavit, odreagovávat a zažívat pocity vzrušení či napětí. Ve všech případech pak tedy děti a mládež preferují zábavní typ pořadů.

„Zábava přináší v médiích uvolnění, rozptýlení a vzrušení a činí tak často (i když ne vždy) prostředky primitivními, opakujícími se a lacině vábívními. Právě snadná srozumitelnost a prožitek rychlé, nezatežující odezvy činí ze zábavních obsahů zvlášť lákavý typ mediální produkce pro dospívající, zrající jedince, kteří ještě nejsou vybaveni k tomu, aby podbízivost zábavních pořadů identifikovali“ (Mičienka, Jiráček 2006: 111).

Rozdíly v oblíbenosti pořadů mezi chlapci či dívkami z hlediska věku či dosaženého vzdělání rodičů nebyly zřejmé, vzhledem k tomu, že se na prvních místech umístily pořady, jejichž příjemci jsou *diváci širokého profilu* (Sak 2000). Na konci žebříčku byly naopak pořady s úzce vyprofilovaným adresátem²³. Oblíbenost akčních pořadů se pak částečně zvyšovala u chlapců, jejichž rodiče patřili do skupiny s nižším vzděláním. Dívky spíše upřednostňovaly zábavní či hudební pořady.

Tabulka č. 14 – Oblíbenost akčních pořadů dle pohlaví a věku (%)

	chlapci	Dívky	mladší žákyně/žáci	starší žákyně/žáci
akční pořady	52	22	74	66

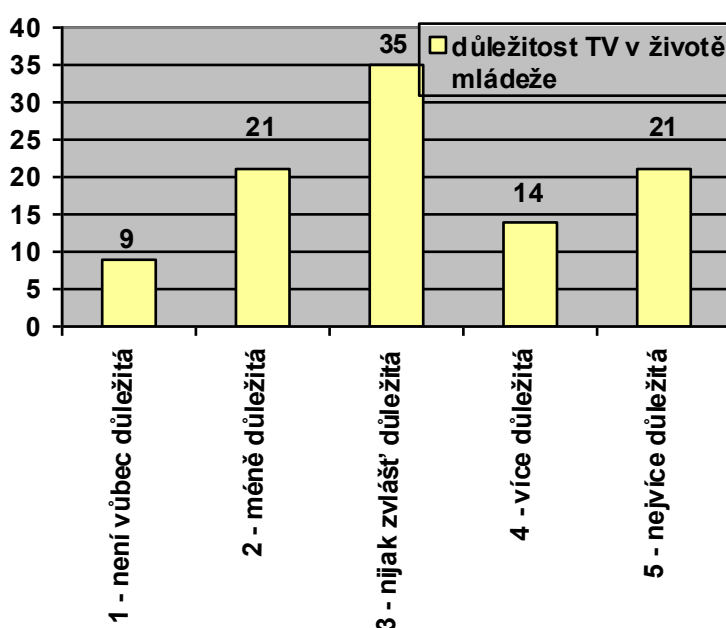
²³ pořady s úzce vyprofilovaným adresátem – pod tímto pojmem máme na mysli pořady, které nejsou sledovány velkým množstvím diváků. Navíc je tento typ diváka úzce profilován – například náboženské pořady sledují pravděpodobně spíše lidé starší, kteří byli vedeni výchovou k víře.

6.5.2 Důležitost televize v životě dětí a mládeže

V poslední části práce jsme se pokusili poukázat na vztah našich respondentek a respondentů k televiznímu vysílání. Zjišťovali jsme tedy, jak mládež hodnotí důležitost televize ve svém životě. Jsme si vědomi toho, že následující otázka je problematická z hlediska sugestivnosti. Každý si pod pojmem „důležitá“ může představit něco jiného. U této otázky je odpověď již předem navozena svou vlastní formulací a nabídnutými variantami odpovědí. Jedinci totiž automaticky inklinují k neutrálnímu, středovému bodu. Bereme na vědomí, že v tomto případě může u odpovědí dojít k určitému zkreslení a následné neplatnosti výsledků. Ovšem i tak jsme považovali tuto otázku za přínosnou pro naše výzkumné šetření.

Otázka č. 22: Na stupnici od 1 do 5 zakroužkuj, jak moc je pro Tebe v životě důležitá televize?

Graf č. 14 – Důležitost TV (%)

Výsledky doložily, že televize sice je každodenní součástí života mládeže, ovšem sami respondenty a respondenti ji v nejčastěji (35 %) hodnotili známkou 3. Pro mládež není televize důležitá nějak zvlášť, ale bez jejího sledování většinou netráví jediný den. Známkou nejvyšší označilo důležitost televize pro svůj život 21 % všech dotázaných. Pro desetinu dětí a mládeže není televize důležitá vůbec. Do této skupiny patří starší

chlapci, kteří chodí do sportovních kroužků, hrají minimálně počítačové hry a alespoň jeden z jejich rodičů dosáhl vyššího stupně vzdělání.

Z našich dat vyplynulo, že pro dívky (27 %) je televize mnohem důležitější a oceňovanější součást volného času, než je tomu u chlapců (15%). Toto zjištění se potvrdilo i u kategorie mladších žáků a žáků, kteří tráví u televize o trochu více času než skupina starších. Proto je také pro ně pravděpodobně televize důležitější (23 %) než pro 19 % dotázaných z kategorie čtrnáctiletých a patnáctiletých.

Při hodnocení důležitosti televize v životě mladých lidí z hlediska dosaženého vzdělání rodičů jsme z výsledků nemohli poukázat na významné rozdíly. Odpovědi u obou kategorií byly takřka vyrovnané. V souladu s Morleyho (1992) teorií můžeme potvrdit, že televize je médium příliš nereflektující sociální postavení jedinců ve společnosti. Jak uvádí i Monaco (2006), tak televize se stává součástí naší reality, odehrává se v našem prostoru, v našem čase. Pro průměrnou americkou rodinu, která se dívá na televizi téměř sedm hodin denně (podle každoročních výzkumů), bez ohledu na věk, pohlaví, vzdělání a sociální postavení jedinců, je televize pozadím každodenního života těchto rodin. I z našich výsledků a z tabulky č. 15 je zřejmé, že neexistuje závislost (korelace=,07) mezi dosaženým vzděláním rodičů a postavením televize v životě dětí a mládeže²⁴. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Při porovnání s **p** z tabulky můžeme uvést, že získané výsledky jsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p < 0.05$.

Tabulka č. 15 – Dosažené vzdělání rodičů x postavení TV v životě dětí a mládeže

korelace = ,0758061	žádná závislost
p=,0281	statisticky významné

6.6 Počítač v životě dětí a mládeže

V dnešní době neustále se rozvíjejících nových technologií jsme považovali za vhodné, zaměřit se nejen na televizi, ale i na osobní počítače, které v současném životě mladých lidí hrají taktéž významnou roli. *„Mládež byla v devadesátých letech klíčovým subjektem komputizace společnosti, aniž by těžiště osvojování si počítačové gramotnosti bylo ve vzdělávací soustavě. Počítačová gramotnost první vlny české mládeže*

²⁴ Zjišťujeme závislost mezi ordinálními proměnnými (dosažené vzdělání rodičů, důležitost TV v životě dětí a mládeže). K výpočtu jsme tedy zvolili Spearmanův korelační koeficient.

v informační společnosti byla získávána jako koníček ve volném čase, sebevzděláváním a v rámci komunity kamarádů-fanoušků. Projevem generační inverze bylo obrácení rolí, kdy děti vzdělávaly své rodiče a učily je základům práce s počítačem.“ (Sak, Saková 2004: 125)

Jak uvádějí někteří dětské psychologové, tak závislost²⁵ dospívajících na počítači a počítačových hrách se může v nejhorším případě stát sociálně patologickým jevem. Rozvoj spojený s počítačovou technikou a dalšími službami přináší řadu nových volnočasových podnětů. Pokud pak počítač ztratí charakter služebnosti a stane se zástupnou aktivitou se všemi negativními znaky, pak se stává sociálně patologickým jevem (Hájek a kol. 2004: 88).

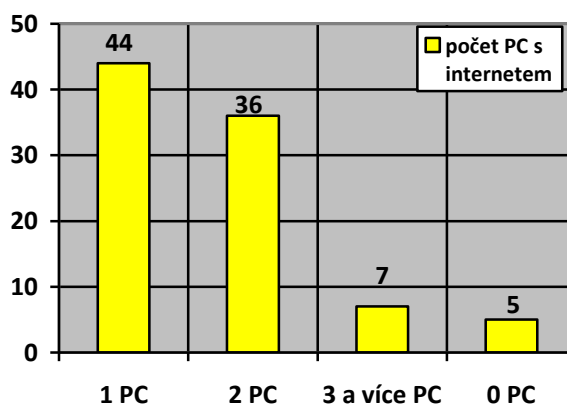
V následující části šetření se zaměříme na počty osobních počítačů a množství času, které jim mládež z našeho výzkumného vzorku věnuje. Důležitým bodem budou i zjištění, která poukáží na důvody, proč je jednou z nejoblíbenějších činností dětí a mládeže právě hraní počítačových her, jaké hry jsou nejvyhledávanější a zda mladí spíše preferují osobní či virtuální komunikaci mezi sebou a svými přáteli.

Počet osobních počítačů se v rodinách námi sledovaných pohybuje v převážné většině mezi 1–2 počítači. Téměř polovina (44 %) ze všech dotázaných uvedla, že mají doma 1 počítač připojený k internetu, dalších 36 % odpovědělo, že mají 2 počítače s internetem. Tři a více počítačů vlastní v 7 % domácností. Pouhých 5 % všech dotázaných uvedlo, že nemají ani jeden osobní počítač připojený k internetu, což ovšem nemusí znamenat, že by počítač vůbec neměli.

²⁵ závislost na počítačích, počítačových hrách – „Podle nové německo-britské studie z roku 2007 přes deset procent lidí hrajících pravidelně počítačové hry jeví známky závislosti. Odborníci se však domnívají, že kritériem chorobného online hráčství není počet hodin strávených na internetu, ale spíše ztráta sociálních vztahů ve skutečném světě. Dospívající, kteří masovým internetovým simulátorům propadli, mají sklon k neúspěchu ve škole, nedostatku sebevědomí a dalším obtížím. V paralelní realitě se jim prý líbí i proto, že tam nacházejí prostředí s pevnými pravidly, systémem odměn a trestů, což jim v běžném životě chybí“ (<http://psychologie.doktorka.cz/zavislost-na-pocitacovych-hromadnych-online-hrach/>, citováno dne 28. 3. 2010)

Otázka č. 23: Kolik máte doma počítačů připojených k internetu?

Graf č. 15 – Kolik PC s internetem v domácnosti (%)

Uvědomujeme si, že v dotazníku bohužel nebyla zařazena otázka zjišťující, zda se vyskytuje rodina, v níž nemají žádný počítač. Ovšem z výše získaných výsledků můžeme konstatovat, že osobní počítač s připojením k internetu je dnes v rodinách respondentek a respondentů již takřka nezbytností a také výraznou součástí rodiny stejně jako televize.

Dále jsme chtěli poukázat na to, zda je množství počítačů v rodinách ovlivněno dosaženým vzděláním rodičů dětí a mládeže z našeho výzkumného vzorku. Ze získaných dat vyplynulo, že 3 a více osobní počítače mají v rodinách, kde alespoň jeden z rodičů dosáhl vyššího vzdělání (středoškolské, vysokoškolské) (17 %). V druhé kategorii je to 11 %. Můžeme se domnívat, že v rodinách s vyšším vzděláním rodičů potřebují jak otec, tak i matka ke své profesi vlastní počítač. Pravděpodobně mohou mít i větší finanční prostředky k zajištění osobních počítačů, nebo je dostávají jako základní vybavení v zaměstnání, což se u nižších pracovních pozic zpravidla nestává. Takřka v polovině z těchto rodin s nižším dosaženým vzděláním rodičů převládalo vlastnictví jednoho osobního počítače (47 %).

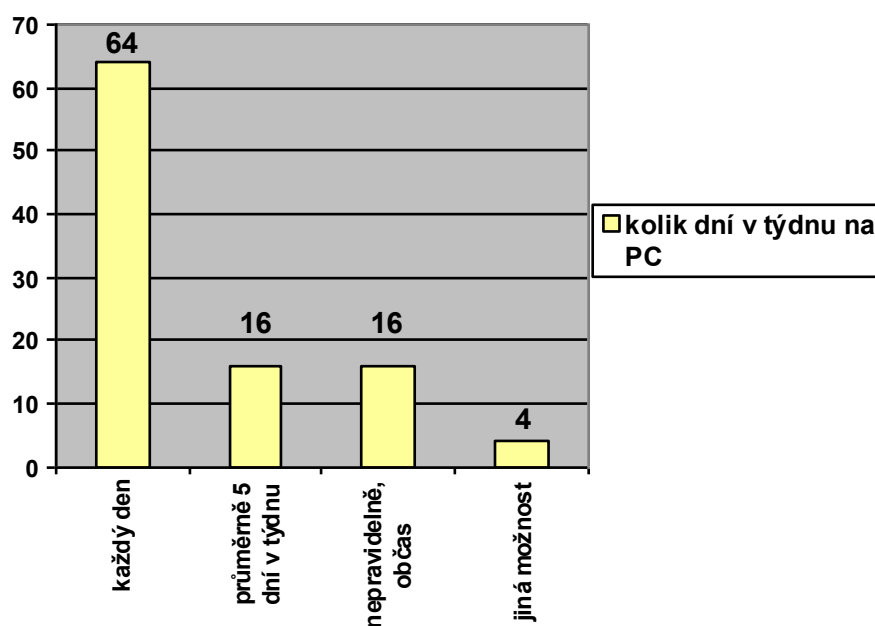
V současné době mají mnozí rodiče tendenci zahrnovat své děti nákladnými dary, a pravděpodobně i proto naše výsledky ukázaly, že více jak polovina (63 %) všech školaček a školáků ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let má k dispozici svůj vlastní osobní počítač připojený k internetu, například ve svém pokoji. U otázky zjišťující vlastnictví osobního počítače ve srovnání mezi děvčaty a chlapci, nedošlo k výrazným rozdílům.

Výsledky dále ukázaly, že vlastní počítač v pokoji má spíše mládež starší (76 %) než mladší (51 %).

Více dětí (66 %) rodičů s nižším vzděláním má počítač ve svém pokoji. U dětí, jejichž rodiče dosáhli středoškolského nebo vysokoškolského vzdělání, je to 59 %. Tento jev bychom mohli vysvětlit tím, že i když je ve vzdělanějších rodinách větší množství osobních počítačů, tak to jsou v dnešní době převážně notebooky, které slouží rodičům k práci, a proto se méně objevují v pokojích jejich dětí. Na druhou stranu, koupí-li rodiče s nižším vzděláním svému dítěti počítač, pak bývá převážně umístěn v jeho pokoji. Ovšem to jsou již spekulace, které nejsme schopni z našich získaných dat zpětně ověřit. V případě dalšího výzkumu zabývajícího se touto problematikou, bychom zvolili kvalitativní šetření. Zaměřili bychom se na rodiče s odlišným stupněm dosaženého vzdělání a výše nevysvětlené výsledky bychom byli pravděpodobně schopni objasnit.

Otázka č. 25: Kolik dní v týdnu strávíš u počítače?

Graf č. 16 – Kolik dní na PC (%)

Z grafu č. 16 opět vyplynulo, že mladí lidé jsou silnými konzumenty elektronických médií a i u osobních počítačů v nadpoloviční většině (64 %) tráví každý den. Pro odpověď 5 dní v týdnu se vyslovilo 16 % respondentek a respondentů a ostatní užívají osobní počítač občas.

Mezi dívkami a chlapci jsme nezaznamenali žádné rozdíly v době strávené u počítačů. Odlišnosti jsme registrovali mezi kategoriemi mladších a starších. Vyšší četnosti připadly starší skupině dotazovaných (73 %), u mladších to bylo o pětinu méně. Tento jev by se dal vysvětlit tím, že starší žákyně a žáci již mohou o svém volném čase více rozhodovat, a taktéž mají k dispozici více vlastních počítačů.

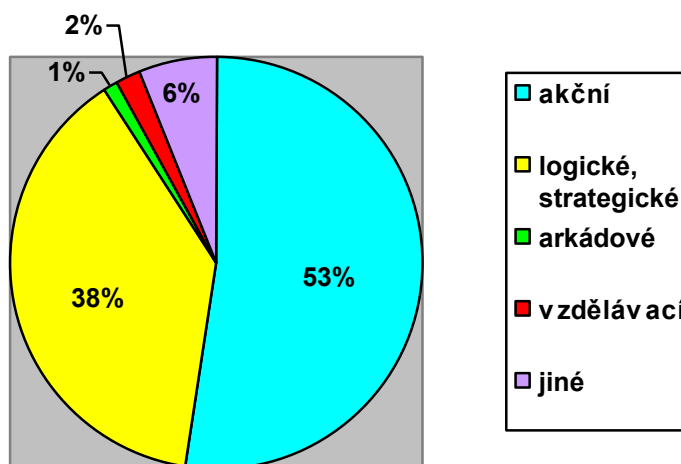
Každodenními uživateli osobních počítačů jsou ve stejné míře (65 %) jak respondentky a respondenti rodičů s nižším vzděláním, tak děti rodičů se vzděláním středoškolským či vysokoškolským. Můžeme tedy konstatovat, že se osobní počítače dostaly do každodenního užívání jedinců bez ohledu na vzdělání rodičů.

6.6.1 Počítačové hry

Z výsledků našeho šetření již v úvodní části výzkumu vyplynulo, že děti a mládež z našeho výzkumného vzorku hraje často počítačové hry. Celková četnost strávených hodin mezi respondentkami a respondenty u počítačových her byla značná, ovšem převažovali spíše starší chlapci rodičů s vyšším dosaženým vzděláním. I když je ovšem objem volného času věnovaný počítačovým hrám velký, tak na základě získaných výsledků z našeho šetření nemůžeme potvrdit pravdivost předem stanovené hypotézy č. 2 – děti a mládež tráví často svůj volný čas hraním počítačových her. Jedna pětina (21%) respondentek a respondentů v našem výzkumu uvedla, že počítačové hry nehrají.

Otázka č. 28: Jaké počítačové hry nejvíce a nejméně hraješ?

Graf č. 17 – Jaké PC hry (%)

Stejně jako u televizních pořadů a jejich žánrů, kde patřily mezi našimi respondentkami a respondenty k těm nejoblíbenějším akční pořady, tak i v případě počítačových her převažovaly hry akční (53 %). Pak následují hry logické či strategické (38 %) a jen malá část u her vzdělávacích či arkádových (1-2%). Mezi jinými hrami byly uváděny převážně sportovní hry či simulace (6 %). Jedna pětina (21 %) ze všech dotázaných počítačové hry nehraje, tedy v dotazníku nevyplňovali výše položenou otázku. V této kategorii byly ze dvou třetin zastoupeny především dívky. Počítačové hry vůbec nehraje pouze 7 chlapců z celkového počtu 96.

Chtěli jsme také zjistit, zda a do jaké míry již mladí lidé využívají internet a hrají hry jeho prostřednictvím. Při této činnosti se tak mohou setkávat se svými přáteli a hrát tzv. „po síti“, a taktéž si tak mohou užívat většího vzrušení a akce. Jak uvedl jeden respondent v našem dotazníku: *„Hraní her přes internet je to nejlepší co může být. S kámošem hrajem každý večer střílečky a já se při tom hraní do té hlavní postavy tak vžívám, že je to super pocit. Odreaguju se tak u toho a hlavně si vybiju zlost, třeba když mě kámoš něčím ve škole naštvě, tak ho pak několikrát zabiju a je mi líp.“* (chlapec, 15 let)

Téměř tři čtvrtiny (72 %) školaček a školáků již hrají počítačové hry i přes internet. Především jde o chlapce, jelikož dívky využívají internet spíše ke komunikaci, nakupování a vyhledávání informací než k hraní her, ovšem i v této činnosti jsou v 65 % zastoupeny.

Navázali jsme otázkou, která nám poskytla odpovědi odhalující tak značnou oblíbenost hraní počítačových her mezi mládeží ve věku od 12-15 let z našeho výzkumného vzorku. Více než polovina (51 %) dotázaných uvedla jasný důvod. Hrají, protože je to především baví. Třetina mladých lidí hraje počítačové hry, protože se nudí. Nyní si logicky musíme položit otázku, u kterých z dotázaných se vyskytovaly tyto odpovědi. Zda jsou to právě ti, jenž nenavštěvují žádný zájmový kroužek, z čehož vyplývá, že pak mají více volného času, se kterým neví, jak naložit, a proto hrají počítačové hry? Došli jsme k těmto výsledkům: v 36 % jsou to dívky, které hrají počítačové hry, protože se nudí, kdežto chlapci hrají především pro zábavu. Dále se nám potvrdilo, že i mladí lidé, kteří nenavštěvují jakýkoliv zájmový kroužek, tak hrají ve větší míře (32 %) počítačové hry z nudy proti těm, kteří nějaký kroužek navštěvují (22 %). Tento výsledek nám potvrzuje i tabulka č. 16, která uvádí, že existuje slabá závislost (korelace=0,16) mezi tím, zda děti a mládež chodí do nějakého kroužku a hrají počítačové

hry z nudy²⁶. Pracujeme s hladinou významnosti 95 %. Ovšem při porovnání s **p** z tabulky můžeme uvést, že získané výsledky nejsou pro naše výzkumné šetření zobecnitelné, protože $p > 0.05$.

Tabulka č. 16 – Chodí do kroužku X hraje počítačové hry z nudy

korelace = ,1575578	středně silná závislost
p= ,75397	statisticky nevýznamné

Na tomto místě tedy můžeme potvrdit význam zájmových kroužků v životě mládeže. Chodí-li školačky a školáci do nějakých kroužků, tráví pak méně svého volného času hraním počítačových her. Ty by mohly mít na vývoj dítěte vliv, a to především, jde-li o nejoblíbenější typ her, za které byly považovány právě hry akční. Je tedy zřejmé, že dobrý výběr aktivity a vhodného způsobu trávení času pak kladně ovlivňuje socializační proces mladého člověka, který pak méně svého volného času tráví s médii.

6.7 Virtuální komunikace

Komunikace prostřednictvím elektronické pošty či tzv. „chatování“ je dle posledních internetových studií vůbec nejfrekventovanějším způsobem využívání internetu. Tato komunikace má celou řadu předností. Rychlost bez ohledu na vzdálenost, cena, možnost přenášet rozsáhlé datové soubory – a právě tyto atributy jsou v současné době pro mladé lidi velmi důležité. „Elektronická komunikace se výrazně podílí na vytváření virtuálního prostoru a na digitalizaci a rozšíření sociálního pole moderního člověka.“ (Sak, Saková 2004: 141) Na závěr našeho výzkumu jsme se tedy pokusili zjistit, zda mladí lidé z našeho výzkumného souboru používají ke komunikaci se svými přáteli některou z aktuálně populárních sociálně-komunikačních sítí, jako je např. Xchat, Icq, Skype, Facebook a jiné. Pouze 5 % ze všech dotázaných uvedlo, že žádný z těchto programů nepoužívá, ostatní jedinci nejčastěji komunikují se svými vrstevníky prostřednictvím Icq (67 %). Dále se stává čím dál tím více oblíbenější komunikační program Skype (17 %) a trochu zaostává Xchat (6 %). Jiné komunikační portály, které mládež uváděla v našem výzkumu, byly Lidé.cz, ale také Líbímseti.cz apod. Virtuální komunikace je tedy mezi respondentkami a respondenty opravdu velmi oblíbená a vyhledávaná činnost.

²⁶ Zjišťujeme závislost mezi nominálními proměnnými (chodí do kroužku, hraje PC hry z nudy). K výpočtu jsme tedy zvolili Cramerův korelační koeficient.

I když je ovšem zastoupení v komunikaci přes internet mezi šolačkami a školáky takřka většinové (95 %), tak tento virtuální způsob komunikace je pro ně jen jakousi náhradou, protože stále ještě raději vyhledávají komunikaci osobní (85 %). Pouze zbylých 15 % ze všech dotázaných se stýká se svými přáteli raději virtuálně, tedy neosobně - prostřednictvím internetu a jeho sociálních sítí. Zajímalo nás, zda tento způsob komunikace volí raději chlapci či dívky, mladší nebo starší žákyně a žáci a děti rodičů s odlišným stupněm dosaženého vzdělání. Menší rozdíly jsme zaznamenali v případě chlapců, kteří v 17 % uvedli, že komunikují raději virtuálně. Dívky komunikují virtuálně jen v 13 %. Mladší žákyně a žáci nemají tak velký a neomezený přístup k internetu jako ti starší, což vyllynulo i z našich dat získaných v šetření. Proto možná raději komunikují spíše osobně než virtuálně (13 %) proti dotázaným z kategorie starších, kteří jako oblíbenější zvolili virtuální komunikaci (17 %). Tento typ komunikace také raději volí děti rodičů s nižším vzděláním (17 %), kdežto žákyně a žáci z druhé kategorie (rodiče s vyšším vzděláním) uvedli oblibu virtuální komunikace v 13 %.

7 METODOLOGICKÁ SKEPSE

Realizované šetření je vůbec první výzkum, který jsme doposud měli možnost provést. Také jsme poprvé zpracovávali tak velké množství dat a poté se pokusili interpretovat získané výsledky. Jsme si proto vědomi toho, že náš výzkum může mít své nedostatky či chyby. Na některé z nich bychom zde rádi upozornili.

Před naším výzkumným šetřením jsme neprovedli obsáhlou kvalitativní pilotní studii a důkladný předvýzkum, který by nás dostatečně seznámil se zkoumanou realitou. Měli jsme jen možnost spoléhat se na teoretické práce a výzkumy jiných autorů, kteří se podobné problematice věnovali již dříve. Naše výzkumné šetření je omezeno také z hlediska své reprezentativnosti, protože výzkumný vzorek čítal 205 respondentek a respondentů.

Interpretace dat je jednou z nejsložitějších a nejproblematictějších částí práce. Proto jsme uvítali možnost se alespoň částečně poradit o naší interpretaci s odborníkem na zkoumané subkultury, a to s doc. Jaroslavem Čihovským, který je v Olomouci uznávaným sociologem věnujícím se právě konceptu sociologie mládeže a volnému času. Jako výzkumníci sdílíme hodnoty jen se svojí vlastní kulturní skupinou. Lidé s různým vzděláním se neliší jen v sociálních a ekonomických hodnotách, ale liší se i různou životní zkušeností. Ženy jsou jinak socializovány než muži, mladí lidé mají jinou historickou zkušenost než staří a byli socializováni do jiného systému hodnot. My, jakožto výzkumníci – nováčci, se můžeme v interpretacích sociální situace mýlit, protože naše výzkumnická zkušenost je malá.

Přejdeme-li k dotazníku, tak některé z otázek byly sugestivní, a proto mohlo dojít v rámci pochopení respondentem a naší následné interpretaci výsledků ke zkreslení. Také jsme se například v jedné z otázek chtěli přiblížit věkové skupině z našeho výzkumného vzorku, a proto jsme použili pojem, který podle našeho názoru byl v souladu s vyjadřováním dětí a mládeže (viz otázka č. 7 – „dramaťák“), ale nemusí být metodologicky přijatelný.

Víme, že naše závěry nemohou mít jinou než pravděpodobnostní platnost. A proto považujeme za důležité jasně ukázat těm, kteří možná budou naše výsledky jednou používat, limity poznatků, které jim předáváme a tyto limity nijak neskrývat. Celý výzkum byl pro nás velkým ponaučením, zábavou a radostí, ale také hledáním sebe sama, překonáváním překážek a neustálým pochybováním.

8 ZÁVĚR

V diplomové práci jsme se zabývali volným časem dětí a mládeže, vzhledem k tomu, že volný čas je jednou z důležitých složek v rámci socializace každého jedince. Proces socializace je ovlivněn nejen rodinou, společností a skupinou vrstevníků, ale i médií. Proto bylo hlavním cílem naší práce zmapovat způsoby trávení volného času mládeže s důrazem na elektronická média, mezi něž jsme zařadili televizi, počítač, internet a počítačové hry. Pokusili jsme se zjistit, kolik volného času věnují vybraní jedinci elektronickým médiím a zda jim dávají přednost před jinými, sportovními, kulturními a dalšími aktivitami. Také jsme se zaměřili na to, zda jsou aktivity ve volném čase mládeže ovlivněny dosaženým stupněm vzdělání rodičů.

Na základě předchozích studií zabývajících se sociologií volného času, jsme si pro účely naší práce vymezili pojem volného času. Chápeme jej jako dobu, kterou může mládež relativně svobodně využívat. Je to čas zbývající po skončení vyučování, po přípravě do školy a splnění dalších činností spojených s povinnostmi v domácnosti, včetně hygieny, stravování a spánku. Za součást volného času považujeme i víkend.

K ověření předem stanovených hypotéz jsme využili data získaná z empirického výzkumu, který byl kvantitativního charakteru. Za výzkumnou techniku jsme si zvolili anonymní dotazník. Výzkumný soubor tvořilo 205 respondentek a respondentů ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let. Byli vybráni na základě záměrného výběru ze dvou olomouckých základních škol. Celý výzkum je omezený svým rozsahem z hlediska reprezentativnosti. Soubor totiž není dostatečně obsáhlý, aby mohly být získané výsledky zobecnitelné na celou populaci. Šetření proběhlo v průběhu měsíce února 2009.

Z empirického výzkumu vyplynulo, že žákyně a žáci základní školy dokáží uvažovat o svém volném čase a jsou schopni vymezit ho z celkové denní doby. Jen malá část respondentek a respondentů považuje za volný čas celý zbytek dne po skončení vyučování. Většina z dotázaných byla spokojená s množstvím svého volného času. Ovšem některé dívky a také mladší kategorie šolaček a školáků pociťovala nedostatek volného času. Nedostatek zdůvodňovali tím, že musí dělat to, co jim ostatní řeknou (zřejmě rodiče). Nejraději svůj volný čas tráví mládež ve společnosti vrstevníků. Zde můžeme poukázat na koncept sociologie mládeže, z něhož teoreticky vycházíme. Hovoří se o určité subkultuře mládeže, která se vymezuje proti generaci dospělých a liší se od dětství novými prvky. V období mládí mají jedinci tendenci separovat se od rodiny,

individualizovat se a inklinovat ke společnosti svých vrstevníků. Jejich kultura může být mnohdy odlišná také z hlediska národnostního, sociálního i etnického.

Náplní volného času tří čtvrtin našich respondentek a respondentů byla účast v zájmových kroužcích. Nejoblíbenějšími byly sportovní a počítačové kroužky, zvláště pak pro chlapce, ale s přibývajícím věkem zájem o volnočasové kroužky klesá. Jak už bylo uvedeno výše, tak jedním z našich dílčích cílů bylo zjistit, zda jsou aktivity mládeže ve volném čase ovlivněny dosaženým stupněm vzdělání rodičů. Na základě získaných výsledků můžeme doložit, že do zájmových kroužků nechodí především děti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání. Pokud už tyto děti nějaký kroužek navštěvují, preferují pak kroužky počítačové.

Chtěli jsme poukázat na rozdíl ve způsobech trávení volného času mezi českou a americkou mládeží, a proto jsme do výzkumu zahrnuli výsledky šetření americké autorky Livingstoneové uskutečněného v roce 2002. Mezi americkou mládeží převládalo v „dobrý den“ chození do kina a v „den nudný“ sledování televize. Naopak v našem šetření bylo v obou případech nejoblíbenější aktivitou hraní počítačových her. Ze srovnání rozdílů mezi americkou a českou mládeží z výzkumu vyplynulo, že mládež ve Spojených státech amerických trávila méně svého volného času s elektronickými médii než česká mládež o sedm let později. Můžeme tedy konstatovat, že vliv elektronických médií na způsoby trávení volného času mládeže je vzrůstající a tato média neustále nabírají na síle a intenzitě ve svém působení.

Obdobně jsme srovnali naše údaje se získanými daty dříve realizovaného českého výzkumu Petra Saka (2000). Značný posun v rozdílu více jak deseti let zaznamenaly aktivity související s počítačem a jeho připojením k internetu. Počet hodin strávených na internetu, a aktivity s tím spojené, zůstali u mládeže na druhém místě. Nejčastěji tato skupina tráví svůj volný čas hraním počítačových her. Získané výsledky tedy potvrzují změnu ve způsobech trávení volného času mladých s elektronickými médii. Televize se dostává za média, která jsou mnohem interaktivnější a nabízejí nové způsoby zábavy. Přesto většina respondentek a respondentů z našeho výzkumného souboru tráví u televize každý den. Tyto výsledky jsou v souladu s hypotézou č. 1, že děti a mládež tráví často svůj volný čas u televize.

Oslovené žákyně a žáci očekávají od televizního vysílání především zábavu, odreagování, chtějí si odpočinout a zažít pocity vzrušení a napětí. Proto dávají přednost komerčním televizím před veřejnoprávním vysíláním. Nejvíce pro ně byly zajímavé akční filmy, které preferují spíše chlapci a zábavní pořady více zaujaly dívky.

Zjistili jsme, že počítače, internet a počítačové hry, jež nabízejí mládeži interaktivnější využití, více mládež uspokojují. Žákyně a žáci z našeho výzkumného vzorku věnují každodenně uvedeným médiím značnou část svého volného času. Téměř tři čtvrtiny dotázaných hrají počítačové hry i přes internet, to tedy znamená, že internet je pro tento účel značně využívané médium. Hraní počítačových her bylo oblíbenější aktivitou u chlapců, kdežto dívky raději tráví svůj volný čas u internetu, kde komunikují se svými kamarádkami. Většina dotázaných hraje počítačové hry převážně pro zábavu, vzrušení a napětí. Někteří, protože nenacházejí lepší náplň svého volného času (například nechodí do žádného zájmového kroužku), volí počítačové hry z nudy. Na základě všech zjištění ovšem nemůžeme uvést pravdivost hypotézy č. 2 – děti a mládež tráví často svůj volný čas hraním počítačových her, protože jedna pětina dotázaných uvedla, že počítačové hry vůbec nehraje. Taktéž hypotéza č. 3 – děti a mládež upřednostňují hraní počítačových her před sledováním televize, není v souladu s našimi výsledky, protože mladší kategorie dětí neupřednostňovala hraní počítačových her před sledováním televize.

Na základě všech získaných dat také souhlasíme s Hofbauerovým (2004) tvrzením, že časově příliš náročné (každodenní a několikahodinové) využívání médií ve volném čase může způsobovat absenci činností kompenzačních (např. sportovních nebo uměleckých). Na závěr tedy můžeme uvést, že vhodný výběr aktivit pro trávení volného času je velmi důležitý. Účast školaček a školáků v některém ze zájmových kroužků omezuje čas věnovaný hraní počítačových her a sledování televize, což vyplynulo i z našich výsledků.

Výzkum byl realizován v městských základních školách, takže jsme například nemohli srovnávat rozdíly ve způsobech trávení volného času mezi mládeží z vesnice a města, kde by mohly být patrné. Tato otázka může být podnětem k dalším výzkumům. Také jsme srovnávali českou a americkou mládež v časovém rozdílu takřka deseti let. Ovšem zajímavé výsledky by jistě přineslo i srovnání údajů z aktuálních amerických či českých výzkumů. Bylo by zajímavé sledovat, na jaké úrovni je technologický rozvoj elektronických médií v našem prostředí proti pokroku ve Spojených státech amerických a do jaké míry to ovlivňuje rozdíly ve způsobech trávení volného času dětí a mládeže.

Pro problematiku využití volného času dospívajících by bylo prospěšné, zabývat se nejen množstvím času, který věnují médiím, ale i důvodům a příčinám jejich volby. K ucelení zkoumaného tématu by bylo vhodné zahrnout do dalších výzkumů výpovědi rodičů o jejich vlivu na děti při využívání volného času. Zda může být ovlivňujícím faktorem například stupeň dosaženého vzdělání rodičů, jejich profese, ale i finanční možnosti.

9 ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Bc. Šišková Kateřina

Název katedry a fakulty: Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Volný čas dětí, mládeže a elektronická média

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Počet znaků: 165 091

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 57

Klíčová slova: volný čas
dětí
mládež
elektronická média
televize
osobní počítač
internet
počítačové hry

Charakteristika diplomové práce: Diplomová práce se zabývá způsoby trávení volného času dětí a mládeže s důrazem na roli elektronických médií. Práce je teoreticky ukotvena v sociologii mládeže a sociologii volného času. Dále vychází z teoretických prací a výzkumů, které se zabývaly vlivem elektronických médií na děti a mládež. Prostřednictvím empirického výzkumu a následné analýzy se práce pokouší zjistit, do jaké míry vyhledávají mladí lidé elektronická média jako činnost ve svém volném čase. Práce se dále zabývá tím, zda výběr elektronického média jako způsobu trávení volného času je nějak ovlivněn úrovní dosaženého vzdělání rodičů dětí a mládeže.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Arnett, Jeffrey. J. 2008. *Encyclopedia of Children, Adolescents, and the Media*. University of Virginia: Sage Publications.

Bakičová, Hana. 2000. „Saddám a osmerčata (Média, etika a demokracie).“ Pp. 4-5 in *Mediažurnál* 2000, r. 7.

Bartoš, Václav. 2004. *Kapitoly z výchovy mimo vyučování a pedagogiky volného času*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta.

Buriánek, Jiří. 1996. *Sociologie*. Praha: Fortuna.

Čihovský, Jaroslav. 2002. *Úvod do sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.

DeFleur, Melvin L. - Ballová-Rokeachová, Sandra. 1996. *Teorie masové komunikace*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum.

Disman, Miroslav. 2007. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Dumazedier, Joffre. 1966. „Volný čas.“ Pp. 443-447 in *Sociologický časopis* 1966, r. 3.

Dumazedier, Joffre. 1967. „Práce a volný čas.“ in *Sociológia práce*. Ed. Friedmann, Georg. a kol. 1967. Bratislava: ROH.

Erikson, Erik. H. 1999. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Erikson, Erik. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo.

Fiske, John. 2003. *Television Culture*. London - New York: Routledge.

Gerbner, George - Gross, Larry. P. - Morgan, Michael - Signorielli, Nancy. 1986. „Living With Television. The Dynamics of Cultivation Process.“ in *Perspectives on Media Effects*. Ed. Bryant, Joseph. - Zillmann, David. Hillsdale: L. Erlbaum Associates.

Havlík, Radomír - Novotná, Martina - Prokop, Jiří. 1993. *Vybrané kapitoly ze sociologie výchovy a vzdělávání*. Praha: Univerzita Karlova.

Havlík, Radomír. 1997. *Úvod do sociologie*. Praha: Karolinum.

Havlík, Radomír - Kořa, Jaroslav. 2007. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál.

Hájek, Bedřich a kol. 2004. *Děti, vedoucí a volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT.

Hájek, Bedřich - Hofbauer, Břetislav - Pávková, Jiřina. 2008. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál.

Hníková, Erika. 2002. „Pomáhá dětem televize?“ Pp. 21-22 in *Lidové noviny* 2002, r. 15, č. 81.

Hodaň, Bohuslav - Dohnal, Tomáš. 2005. *Rekreologie*. Olomouc: Hanex.

Hodge, Robert - Tripp, David. 1986. *Children and Television*. Cambridge: Polity Press.

Hofbauer, Břetislav. 2004. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál.

Hubík, Stanislav. 2006. *Hypotéza*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

Jiráček, Jan - Köpplová, Barbora. 1998. „Děti a média: složitý vztah.“ Pp. 32-33 in *Kmit* 1998, r. 6.

Jiráček, Jan - Köpplová, Barbora. 2007. *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál.

Kahuda, František. 1969. „Kvociet sociální zralosti v sociální ontogenezi člověka.“ in *Sborník vědeckých prací ÚSVMP*. Praha: SPN.

Keller, Jan. 2001. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon.

Linhart, Jiří - Petrusek, Miloslav. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Livingstone, Sonia. 2002. *Young people and new media: childhood and the changing media environment*. London: Sage Publications.

Meyrowitz, Joshua. 2006. *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum.

McQuail, Denis. 1999. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.

Mičienka, Marek - Jiráček, Jan. 2006. *Rozumět médiím: základy mediální výchovy pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova.

Monaco, James. 2006. *Jak číst film. Svět filmu, médií a multimédií*. Praha: Albatros.

Morley, David. 1992. *Television audiences and cultural studies*. London: Sage.

Noell-Neumann, Elisabeth. 1993. *The spiral of silence: Public opinion – our social skin*. Chicago: University of Chicago Press.

Paik, Haejung. 2001. „The History of Children's Use of Electronic Media.“ in *Handbook of Children and the Media*. Singer, Dorothy. G. - Singer, Jerome. L. London: Sage Publications.

Palmer, Patricia. 1986. *The Lively Audience: a Study of Children around the TV Set*. Sydney: Allen and Unwin.

Parsons, Talcott. 1971. *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda.

Pásková, Martina - Zelenka, Josef. 2002. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.

Pelcák, Stanislav. 2001. *Socialia 2000 Mládež a volný čas*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Hradci Králové. Hradec Králové: Gaudeamus.

- Petrusek, Miloslav a kol. 1994. *Sociologie*. Praha: SPN.
- Roberts, Kenneth. 1981. *Leisure*. 2 Edn. Harlow, Essex: Longman.
- Red. 2004. „Televize dětí baví, vzdělává už méně.“ Pp. 5 in *Psychologie dnes*, r. 2.
- Riesman, David. 2007. *Osamělý Dav: Studie o změnách amerického charakteru*. Praha: Kalich.
- Sak, Petr. 2000. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč.
- Sak, Petr – Saková, Karolína. 2004. *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis.
- Schellmann, Bernhard a kol. 2002. *Média: základní pojmy, návrhy, výroba*. Praha: Europa Sobotáles.
- Schramm, Wilbur. 1964. *The science of human communication*. New York: Basic Books.
- Singer, Dorothy. G. - Singer, Jerome. L. 2001. *Handbook of Children and the Media*. London: Sage Publications.
- Spousta, Vladimír. 1994. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita.
- Spousta, Vladimír. 1996. *Metody a formy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita.
- Suchý, Adam. 2007. *Mediální zlo - mýty a realita: souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí*. Praha: Triton.
- Surynek, Alois. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press.
- Šimíčková-Čížková, Jitka a kol. 2008. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Veselá, Jitka. 1999. *Základy sociologie volného času*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

ON-LINE ZDROJE

Česká televize.cz – Sledovanost – Divácké chování – Děti. 2008.
http://www.ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/divchovani/2007_deti_atc.pdf (1. 4. 2009).

Psychologie.doktorka.cz – Psychologie – Závislost na počítačových hromadných online hrách. 2010. <http://psychologie.doktorka.cz/zavislost-na-pocitacovych-hromadnych-online-hrach/> (28. 3. 2010).

11 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

Dotazník	96
-----------------	----

Příloha č. 2:

Tabulky z výzkumného šetření

<i>Tabulka č. 1a – What three things would you do „on a really good day“ and „on a really boring day“?</i>	104
<i>Tabulka č. 2a – Očekávání – motivace sledování televizního vysílání</i>	104
<i>Tabulka č. 3a – Frekvence sledování televizních stanic</i>	105
<i>Tabulka č. 4a – Oblíbenost televizních pořadů</i>	105

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1 – DOTAZNÍK

Milá zákyně, milý žáku,
chtěla bych Tě požádat o vyplnění předloženého dotazníku, který je zaměřen na mládež základních škol ve věku 12–15 let a týká se způsobů trávení Tvého volného času. Tento dotazník je součástí výzkumu mé diplomové práce.

Ujišťuji Tě, že dotazník je zcela anonymní a žádná z informací, kterou zde uvedeš, nebude poskytnuta žádné cizí osobě, ani jinak zneužita.

Pokud u otázek nebude uvedeno jinak, vyber si a zakroužkuj jen jednu z nabízených možností.

Předem Ti děkuji za ochotu, trpělivost a otevřenost při vyplňování dotazníku.

Kateřina Šišková
studentka Katedry žurnalistiky
oboru Mediální studia
na Univerzitě Palackého v Olomouci

1.) Co jsi dostal/a letos na Vánoce?

2.) Kolik volného času máš ve všední den?

- a) 1 hod.
- b) 2 hod.
- c) 3 hod.
- d) 4 hod.
- e) 5 hod.
- f) více (uved' kolik)_____

3.) Jakým způsobem raději trávíš svůj volný čas?

- a) sportuji, chodím ven – tzn. aktivními činnostmi
- b) dívám se na TV, DVD, hraji hry na počítači, poslouchám hudbu – tzn. spíše pasivní činnosti

4.) Kolik hodin denně věnuješ průměrně následujícím činnostem?

- a) poslech rádiahod.
- b) sledování televizehod.
- c) internethod.
- d) hraní her na PC (Playstation, atd.).....hod.

5.) Zaškrtni aktivity, které bys dělal/a, kdybys měl/a den volna a mohl/a si vybrat úplně cokoliv. (lze uvést více možností)

- a) půjdu do kina
- b) potkám se s přáteli
- c) sportuji
- d) pracuji na počítači
- e) poslouchám hudbu
- f) půjdu do klubu
- g) hraji počítačové hry
- h) půjdu nakupovat
- i) půjdu na koncert/ event. do divadla
- j) dívám se na televizi
- k) zavolám kamarádovi/kamarádce
- l) jdu ven/ do parku
- m) čtu si knížky/časopisy
- n) dívám se na video/dvd
- o) povídám si s mamkou/tatškou
- p) pomáhám v domácnosti

6.) Zaškrtni aktivity, které děláš, když se zrovna nudíš a Tvůj den „nestojí za nic“. (lze uvést více možností)

- a) jdu do kina
- b) potkám se s přáteli
- c) sportuji
- d) pracuji na počítači
- e) poslouchám hudbu
- f) jdu do klubu
- g) hraji počítačové hry
- h) jdu nakupovat
- i) jdu na koncert/ event. do divadla
- j) dívám se na televizi
- k) zavolám kamarádovi/kamarádce
- l) jdu ven/ do parku
- m) čtu si knížky/časopisy
- n) dívám se na video/dvd
- o) povídám si s mamkou/tatškou
- p) pomáhám v domácnosti

7.) Navštěvuješ ve svém volném čase nějaký zájmový kroužek (sport, tanec, „dramaták“, pc kroužek, hru na hudební nástroj atd.)?

- a) ano
- b) ne

POKUD JSI NYNÍ ZATRHLA ODPOVĚĎ b) POKRAČUJ OTÁZKOU 11

8.) Jaký zájmový kroužek ve svém volném čase navštěvuješ? (lze uvést více možností)

- a) sportovní kroužek (jakýkoliv sport)
- b) hudební kroužek
- c) skaut
- d) taneční kroužek
- e) počítačový kroužek
- f) jiný (uveď jaký) _____

9.) Jak často tento kroužek navštěvuješ?

- a) jednou týdně
- b) dvakrát týdně
- c) třikrát týdně
- d) nepravidelně, občas
- e) jiná možnost (uveď) _____

10.) Kdo Tě přivedl k aktivitě navštěvovat nějaký kroužek? (lze uvést více možností)

- a) přivedli mě k tomu rodiče
- b) začal/a jsem chodit do kroužku z vlastního zájmu
- c) začal/a jsem kvůli kamarádům/kamarádkám
- d) nevím
- e) jiná možnost (napíš) _____

NÁSLEDUJÍCÍ OTÁZKY VYPLŇUJÍ VŠICHNI

11.) S kým nejraději trávíš svůj volný čas?

- a) s kamarádkami/ s kamarády
- b) s rodiči
- c) s prarodiči
- d) sám/sama
- e) s televizí, s počítačem
- f) jinak (uveď) _____

12.) Máš ve svém životě pro aktivity, které děláš dostatek volného času?

- a) ano
- b) ne

**13.) Kdybys mohl/a cokoliv na svém volném čase změnit, co bys udělal/a?
(odpověz maximálně ve dvou větách)**

14.) Jsi spokojený/á se způsobem trávení svého volného času?

- a) ano
- b) ne

POKUD JSI NYNÍ ZATRHL/A ODPOVĚD b) POKRAČUJ OTÁZKOU 15

**15.) Proč nejsi spokojený/á se způsobem, jak trávíš svůj volný čas?
(odpověz maximálně ve dvou větách)**

NÁSLEDUJÍCÍ OTÁZKY VYPLŇUJÍ VŠICHNI

16.) Kolik máte doma televizních přijímačů? (používaných)

17.) Máš vlastní televizi? (např. ve svém pokoji)

- a) ano
- b) ne

18.) Kolik dní v týdnu se díváš na televizi?

- a) každý den
- b) průměrně 5 dní v týdnu
- c) průměrně 3 dny v týdnu
- d) jen občas
- d) nedívám se vůbec
- e) jiná možnost (napiš kolik) _____

19.) Kterou televizní stanici nejčastěji sleduješ?

- a) ČT1
- b) ČT2
- c) NOVA
- d) Prima
- e) Sleduji jiný program (napiš jaký) _____

20.) Co očekáváš od sledování televize? (u každé odpovědi zakřížkuj stupeň Tvého očekávání). 1 – nejslabší očekávání, 2 – malé očekávání, 3 – střední očekávání, 4 – významné očekávání, 5 – nejsilnější očekávání.

Druh očekávání	1 nejslabší	2 malé	3 střední	4 významné	5 nejsilnější
a) informace o dění ve světě					
b) informace o dění v ČR					
c) pobavit se					
d) poznávat jiné lidi, osobnosti, odborníky					
e) poznat názory druhých lidí					
f) vzdělávání					
g) odreagovat se					
h) odpočinout si					
i) vzrušení, napětí, dobrodružství, strach					
j) umělecký zážitek					
k) zabít čas					
l) prožít, co mi v životě chybí					
m) vyhrát pomocí televize peníze					

21.) Jak oblíbené máš uvedené televizní pořady? (u každé odpovědi zakřížkuj stupeň oblíbenosti). 1 – rozhodně neoblíbené, 2 – spíše neoblíbené, 3 – ani oblíbené, ani neoblíbené, 4 – spíše oblíbené, 5 – rozhodně oblíbené.

Pořady	1 rozhodně neoblíbené	2 spíše neoblíbené	3 ani oblíbené, ani neoblíbené	4 spíše oblíbené	5 rozhodně oblíbené
České filmy					
Populárně vědecké: přírodopisné, cestopisné					
Hudební					
Zpravodajství					
Zábavné pořady					
Evropské filmy (bez českých)					
Americké filmy					
Publicistické pořady					
České seriály					
Sportovní pořady					
Vzdělávací pořady					
Soutěže					
Umělecké filmy					

Akční filmy					
Erotické pořady					
Televizní hry, inscenace					
Zahraniční seriály					
Magazínové pořady (např. Rady ptáka Loskutáka)					
Výuka jazyků					
Hudební – vážná hudba					
Náboženské pořady					

22.) Na stupnici od 1 do 5 zakroužkuj, jak moc je pro Tebe v životě důležitá televize? (1 – nejméně; 5 - nejvíce)

1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5

23.) Kolik máte doma počítačů připojených k internetu?

24.) Máš vlastní osobní počítač připojený k internetu?

- a) ano
- b) ne

25.) Kolik dní v týdnu strávíš u počítače?

- a) každý den
- b) průměrně 5 dní v týdnu
- c) nepravidelně, občas
- d) jiná možnost (uveď) _____

26.) Hraješ doma na počítači počítačové hry?

- a) ano
- b) ne

POKUD JSI NYNÍ ZATRHL/A ODPOVĚD b) POKRAČUJ OTÁZKOU 32

27.) Jak často hraješ počítačové hry?

- a) každý den
- b) průměrně 5 dní v týdnu
- c) nepravidelně, občas
- d) jiná možnost (uveď) _____

28.) Jaké počítačové hry nejvíce a nejraději hraješ? (lze uvést více možností)

- a) akční
- b) logické, strategické
- c) arkádové
- d) vzdělávací

e) jiné (uved') _____

29.) Hraješ hry na počítači také přes internet?

- a) ano
- b) ne

30.) Proč hraješ počítačové hry? (Zkus odpovědět maximálně ve dvou větách.)

NÁSLEDUJÍCÍ OTÁZKY VYPLŇUJÍ VŠICHNI

31.) Používáš ke komunikaci se svými přáteli některý z těchto programů? (lze uvést více možností)

- a) Xchat
- b) Icq
- c) Skype
- d) Facebook
- e) jiný (uved') _____
- f) žádný

32.) Trávíš se svými přáteli více času osobně nebo virtuálně? (tím myslíme xchat, icq, skype apod.)

- a) osobně
- b) virtuálně

33.) Jsi:

- a) chlapec
- b) dívka

34.) Kolik je Ti let?

- a) 12
- b) 13
- c) 14
- d) 15

35.) Máš sourozence?

- a) ano (uved' kolik a pohlaví) _____
- b) ne

36.) Kdo tvoří Tvoji rodinu?

- a) já, oba rodiče (a sourozenci)
- b) já, matka (a sourozenci)
- c) já, otec (a sourozenci)
- d) jiná možnost (uved' jaká) _____

37.) Jaké vzdělání má Tvoje matka?

- a) vyučená
- b) vyučená s maturitou
- c) středoškolské vzdělání
- d) vysokoškolské vzdělání

38.) Jaké vzdělání má Tvůj otec?

- a) vyučený
- b) vyučený s maturitou
- c) středoškolské vzdělání
- d) vysokoškolské vzdělání

39.) Máš ve svém životě nějaký osobní vzor?

- a) Herec, herečka
- b) Postava z počítačové hry
- c) Rodiče
- d) Učitelé
- e) Někdo jiný (uved') _____
- f) Nemám

Nyní už Ti poděkuji za odpovědi a strávený čas, který jsi tomuto dotazníku věnoval/a.

Tvé případné poznámky: _____

PŘÍLOHA Č. 2 - TABULKY

Tabulka č. 1a – What three things would you do „on a really good day“ and „on a really boring day“? (%) (Livingstone 2002: 80)

	On a really good day	On a really boring day
Go to the cinema	41	2
See friends	39	6
Play sport	35	7
Homework on PC	23	12
Play tapes/CDs	19	22
Go out to a club	18	4
Play computer games	15	19
Look round the shops	14	14
Go to a concert/theatre	14	10
Watch TV	14	41
Phone a friend	14	7
Go to the park/country	5	12
Read a book/comic/magazine	5	28
Watch a video/dvd	4	22
Talk with mum/dad	4	12

Source: Livingstone and Hovilo, 1999; data from the YoungView panel, 10-16 year olds.

Tabulka č. 2a – Očekávání – motivace sledování televizního vysílání 1996/1 (Sak 2000: 176)

DRUH MOTIVACE	Index
a) informace o dění ve světě	4,29
b) informace o dění v ČR	4,17
c) pobavit se	4,63
d) poznávat jiné lidi, osobnosti, odborníky	3,67
e) poznat názory druhých lidí	3,83
f) vzdělávání	3,75
g) odreagovat se	4,08
h) odpočinout si	4,04
i) vzrušení, napětí, dobrodružství, strach	3,71
j) umělecký zážitek	3,25
k) zabít čas	2,21
l) prožít, co mi v životě chybí	2,13
m) vyhrát pomocí televize peníze	1,87

Tabulka č. 3a – Frekvence sledování televizních stanic 1997/1 (Sak 2000: 176)

Stanice	Index
ČT 1	3,91
ČT 2	3,25
Nova	4,56
Premiéra	3,85

Tabulka č. 4a – Oblíbenost televizních pořadů 1997/1 (Sak, 2000, s. 178)

Pořadí	Žánr	Index
1	České filmy	4,09
2	Populárně vědecké: přírodopisné, cestopisné	3,80
3	Hudební – pop	3,67
4	Zpravodajství	3,66
5	Zábavné pořady	3,66
6	Evropské filmy (bez českých)	3,5
7	Americké filmy	3,45
8	Publicistické pořady	3,34
9	České seriály	3,29
10	Sportovní pořady	3,22
11	Vzdělávací pořady	3,16
12	Soutěže	3,15
13	Umělecké filmy	2,97
14	Akční filmy	2,94
15	Erotické pořady	2,93
16	Televizní hry, inscenace	2,81
17	Zahraniční (americké) seriály	2,76
18	Magazínové pořady (např. receptář)	2,54
19	Výuka jazyků	2,35
20	Vážná hudba	2,24
21	Náboženské pořady	1,74